

ТАРБИЯНИНГ ОЛТИН КАЛИТИ

*ёхуд
йўлдаги белгилар*

Муаллиф: Акмал МИРАВАЗ ўғли



ТОШКЕНТ – 2020

УЎК: 173

КБК 88.5

М 53

Ушбу рисолада ўзидан бошқани ўзгартириши учун ҳаракат қилиши, беҳуда уриниши – бахтсизлик учун қўйилган илк қадам эканлиги баён этилади. Инсон бахтли бўлиши учун, аввало, ўзини, яъни фикрини ўзгартириши лозим. Шундагина у бошқаларни ўзгартира олади, ўзини бахтли қилиши орқали атрофидагиларнинг саодатли бўлишига ҳисса қўшади.

«Тарбиянинг олтин калити ёхуд йўлдаги белгилар» китобида фарзанд тарбиясининг психологик жиҳатлари, оила қўرғонини асрашнинг самарали усул ва услублари ҳар томонлама таҳлил қилинган.

Акмал МИРАВАЗ ўғли

Тарбиянинг олтин калити ёхуд йўлдаги белгилар /
муаллиф А. Мираваз ўғли; масъул муҳаррир М. Комилов;
– Тошкент: Movarounnahr, 2020. – 192 б.

Масъул муҳаррир:

Музаффар КОМИЛОВ

Муҳаррир:

Толибжон НИЗОМ

*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Дин ишлари бўйича қўмитанинг 2020 йил 17 февралдаги
1137-сонли хулосаси асосида нашрга тайёрланди.*

ISBN 978-9943-12-533-9

© Акмал Мираваз ўғли

© «Movarounnahr», 2020

СЎЗБОШИ

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим.

Тарихчи Геродот ўзининг Шарққа қилган сафарлари чоғида Миср эҳромларидаги бир битик уни ажаблантирган: “Ёшларнинг тарбияси бузилиб кетяпти. Нима қилмоқ керак?!”

Муаррих бу ёзувни ўқиганига ҳам икки минг йилдан ошиб кетди. Ёзувнинг битилганига эса, ким билсин қанча вақт бўлган? Демак, ёшлар масаласи ҳамиша ўз долзарблигини йўқотмаган, бу масалага турли даврларда ҳар хил муносабат билдирилган.

Мамлакатимиз аҳолисининг 64 фоизини ёшлар ташкил этади. Фарзандларимизнинг илмли, ахлоқли бўлиб камолга етишларига уйда ота-оналар, ўқув юртларида эса муаллим ва устозлар астойдил жон куйдиришлари керак. Ўғил-қизларимизни илм-маърифатга ошно қилишдан ҳеч ким четда турмаслиги лозим.

Улуғ маърифатпарвар аллома Маҳмудхўжа Бехбудий ёшларга мурожаатномасида, жумладан, бундай ёзади: “...Ушбу тараққий этган замонда илмсиз, маърифатсиз, қуруқ таассуб билан яшаб бўлмайди. Ҳозирги замонавий тараққиёт ва ривожланиш шундай кучли бўлмоқдаки,

озгина фурсат ўтар-ўтмас куруқ ва чириган таассубларимизни илдизи билан кўпориб ташлайди. Шунинг учун барча ёшларимиз бу борада бир нарсага таянишлари мумкин. Бу нарса илму маърифатдир” (“Ойна” журнали, 1914 йил, 41-сон).

Бошқа бир аллома эса: “Фарзанд тарбиясига лоқайд қараган миллат инқирозга маҳкумдир. Уларни бегона қўллар ва бегона маданиятга таслим этганлар ўзини йўқотишга маҳкумдир. Бугунги кунда тузумнинг юзи қоралари ҳисобланган золимлар, арокхўрлар, бузуқлар, бангилар, исёнкорлар кечаги кунда тарбиясига бепарво қаралган болалардир”, деган. Бу сатрлар бугун ҳам долзарблигини йўқотмаган.

Халқимизда: “Бир болага етти маҳалла – ота-она”, деган нақл бор. Хўш, фарзанд тарбиясида қандай йўл тутган маъкул?

Аввало, болага таълим-тарбияни мажбурлаб ўргатиб бўлмайди. Тарбия – жуда нозик масала. Унга жуда эҳтиёткорона ёндашиш лозим. Янги-янги услуб ва усуллардан фойдаланиш зарур.

Расулulloҳ соллалoҳу алайҳи ва саллам: «**Ҳеч бир ота-она фарзандига гўзал тарбиядан кўра қимматроқ мерос қолдира олмайди**» (Имом Термизий ривояти), дея марҳамат қилганлар. Динимиз ахлоқий тарбияни инсон камолотининг ажралмас қисми, деб ҳисоблайди.

Лекин ҳамма ҳам фарзанд тарбиясида тўғри йўл тутяптими? Афсуски, «Ҳа», дея олмаймиз. Хонадонимизни чироқ доимо ёритиб туриши учун узлуксиз электр энергияси зарур. Ота-она ва фарзанд муносабати ҳам доимий қувват билан таъминланиши керак. Болага меҳр беришдан, уни яхши кўришдан кўркмаслик лозим. Қанча кўп меҳр улашилса, ортиғи билан қайтади.

Демак, имконият бор, вақт етарли. Ундан унумли фойдаланиш зарур. Шундай эмасми, азиз китобхон!

ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ – ЧИН САОДАТ

Ўзликни англаш нима? Киши қачон ўзини танийди, ўзлигини англайди? Саволлар кўп, жавоблар ҳар хил. Лекин ҳеч бир жавоб Аллоҳ таолонинг муқаддас Қаломида келган оятлардек мукамал эмас – кўнгилга таскин бера олмайди.

Аллоҳ таоло марҳамат қилади:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ

1. «Албатта, Аллоҳ бирор қавм ўзларидаги нарсани (неъматларга нисбатан муносабатни) ўзгартирмагунларича, улардаги нарсани (ҳолатни ёмон ҳолатга) ўзгартирмас» (*Раъд сураси, 11-оят*).

Шу ўринда ҳақли савол туғилади. Хўш, инсон нимасини ўзгартириши керак: кийиминими ё уйиними ёки исминими?

Йўк! Инсон фикрини, ўзини ўраб турган олам ва ундаги барча нарсаларга муносабатини ўзгартириши керак.

Ҳаётда аксарият ҳолларда киши зўр бериб бошқаларни ўзгартириш учун уринаётганини, бошқаларнинг ўзгаришини истаётганига гувоҳ бўламиз. Қайнона келинни ўзгаришини кутади, келин эса, ўз навбатида, қайнонасидан шикоят

қилади. Она ўғлининг, қизининг ўзгаришини хоҳлайди. Бу ҳам етмаганидек, бу ўзгаришлар тез содир бўлишини хоҳлайди.

Ўзидан бошқани ўзгартириш учун ҳаракат қилиш беҳуда уринишдир, бахтсизлик учун қўйилган илк қадамдир. Инсон бахтли бўлиши учун, аввало, ўзини, яъни фикрини ўзгартириши лозим. Шундагина у бошқаларни ўзгартира олади, ўзини бахтли қилиш орқали атрофидагиларнинг саодатли бўлишига ҳисса қўшади. Бахтни ўзимиздан, орамиздан қидиришимиз керак. Ички бахт эваз талаб қилмайди. Уни юзага чиқаришни исташ – кифоя.

Демак, “ЎЗ”ни ўзгартириш жуда муҳим.

Бугун биз нотўғри услуб, нотўғри йўллар ахтарамиз. Бу ҳаракатлар асосий қоидага зид бўлгани сабабли ҳеч қандай самара бермайди.

Банда бирор яхшиликка эришмоқчи бўлса, яхши хислатларни ўзида жамлаб, унга эришиш учун астойдил ҳаракат қилиши керак. Ана шундагина Аллоҳ таоло унинг ишига унум ва барака ато этади.

2. Ўзини ўзгартирган инсонгина дунёни ўзгартира олади. Дунё тарихида ўчмас из қолдирган, ҳаёт ўзанида муҳим бурилиш ясаган шахсларнинг умр йўлига назар солсак, улар, албатта, аввало, Ўзини ўзгартирган шахслардир. Дунёни ўзгартириш учун инсон дастлаб ўзини таниши керак: “Мен кимман?”, “Менинг

яхши сифатларим булар, ёмон сифатларим эса мана булар”, “Кучли томонларим булар, булар эса заиф нуқталарим...” ва ҳоказо.

Инсон мукамал, бекаму кўст яратилган. Бошқаларда учрайдиган эзгу фазилятлар, яхши сифатлар, аслида ҳар бир инсонда бор. Яхши сифатлар ва кучли жиҳатларни сайқаллаймиз, жило берамиз. Ожиз нуқталаримиз, ёмон сифатларимизни яхшиликка ўзгартиришга интиламиз. Бу интилиш ожиз нуқталаримиз юзага чиқмай, яширин ижобий сифатларимиз намоён бўлишида мотор вазифасини ўтайди. Худди фақир кишининг фақирлиги уни бойликка интилтиргани каби. Шу тариқа инсон ўзида яхши сифатларни жамлашни хоҳлайди, ёмонларини эса йўқ қилишга, мабодо, бор бўлса, уларнинг ўз феъл-атворида намоён бўлмаслигига уринади.

“Менинг кўлимдан ҳеч нарса келмайди”, дейишга одатланиб қолганмиз. Йўқ, асло ундай эмас. Кўлимиздан кўп нарса келади. Инсон табиатида барча нарсани ўрганишга, удалашга интилиш бор. Шу боис ўзингизни ўрганиб чиқинг, камчиликларингизни бартараф этиш учун қатъий режа тузинг. Натижада аввал ўзингиз, кейин атрофингиздагилар ўзгаради, охир-оқибат дунёни ўзгартирасиз.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ

3. «Эй имон келтирганлар! Ўзингизга қарангиз!» (Моида сураси, 105-оят).

Ўзини англаш орқали инсон барчани танийди, англайди. Ўзлигини таниган инсон ўзининг нимага қодир эканини билади. Ўзингизга: “Мен кимман?”, “Дунёга нима учун келдим?”, “Нима мақсадда яратилганман?”, “Нима учун яшаяпман?”, “Мақсадим нима?” дея саволлар беринг.

Аксарият муаммолар инсон ўзига шундай саволлар бермаганидан кейин илдиз отиб кетаверади. Бу саволлар жавобсиз қолгани учун инсон ўзини кимларгадир “фидо қилиб”, ўзини эсдан чиқариб, ўзидан қочиб яшай бошлайди. Ўзидан қочган одам энг кўрқоқ, энг аҳмоқ одамдир.

Бугун ўзидан қочишнинг энг авж олган, урф бўлиб бораётган кўринишларидан бири бу ўзини гўё бошқаларнинг ташвишлари билан банд қилиб юришдир. Бугун фалон жойда маросим, фалончиниқида тўй, хашар... Бундай инсон ўз муаммолари эсига тушиб қолмаслиги, улар ҳақида ўйламаслиги учун ўзича гўё бошқаларнинг муаммолари билан "банд бўлиб" юради. Бундай инсонлар ўзларини фидойи, бошқаларга яхшилик қилувчи, деб овутадилар. Аслида-чи?

Дўстингдан қочсанг ҳам, ўзингдан қочма!
Ўғлингдан қочсанг ҳам, ўзингдан қочма! Ўзидан қочган инсон оёғи ердан узилган ёки томири ер

устига чиқиб қолган дарахтга ўхшайди. Ундайларни енгил шабада ҳам йиқита олади.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ

4. «Аллоҳ мўминлардан жонлари ва молларини жаннат эвазига "сотиб олди» (Тавба сураси, III-оят).

Бу дунёда бизнинг “ЎЗИМИЗ”дан бошқа ҳеч нарсамиз йўқ. Таклиф қилишимиз мумкин бўлган "молимиз" ҳам “ЎЗИМИЗ”. Жаннатни ҳам “ЎЗИМИЗ”ни эваз этиб сотиб оламиз. Фарзандларимиз ёки таниш-билишларимиз ортидан жаннатни сотиб ололмаймиз. Эр ёки хотин, фарзандлар менинг “Ҳаёт вағони”мга кейинроқ чиккан, улар ҳар он қазо ёки талоқ сабабли “вагон”дан тушиб қолишлари мумкин. Охиروқибат фақат “ЎЗИМ”из қоламиз.

Ҳатто ишбилармонлар ҳам “ЎЗ”ига эга бўлиши керак. Акс ҳолда бугун муваффақиятли, бадавлат инсон бироз муддат ўтгач, айрим сабабларга кўра, касодга учраши ҳам мумкин. Қандай ҳолатда бўлишидан қатъи назар, инсонга далда бўладиган, уни қўллаб-қувватлайдиган – бу унинг “ЎЗ”и.

Биргаликда йиқилиб тушган икки кишидан бири иккинчисини оёққа турғазини учун аввал “ЎЗИ” туриб олиши керак. Ўзи йиқилиб ётган одам қандай қилиб бошқани турғаза олади? Хулоса шуки, жаннатни ҳар ким “Ўзи” сотиб олади.

Шуни англаган киши барча муаммоларнинг калитини топа олади.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

5. «Эй Раббимиз! Ҳисоб-китоб қилинадиган (қиёмат) куни мени, ота-онамни ва (барча) мўминларни мағфират қилгин!» (*Иброҳим сураси, 41-оят*).

Оятда ҳам аввал “мени” дейилмоқда. Яъни, ўзликка эътибор қаратилмоқда. Мана шу услуб – Қуръон услуби. Чунки инсон ўзини англаса, ўзини ҳимоя қилсагина, бошқаларни англайди, ҳимоя қила олади.

Мисол. Кўпчилигимиз самолётда сафар қилганмиз. Аллоҳ асрасин, ҳаво кемасида бирор кўнгилсизлик рўй берди, дейлик. Ҳамма саросимада, ваҳимада. Ўн минг метр баландликда кислород кам бўлгани учун йўловчилар ҳаёти хавф остида қолди. Бундай ҳолатда йўловчиларга биринчи ёрдам сифатида кислород ниқобларини тақиш тавсия этилади ва улар кўшимча кислород билан бойитилган ҳаводан нафас олишади. Ҳаво кемасида ота-бола ҳам учган бўлса, шундай пайтда ота ниқобни биринчи ўзига тақадими ёки фарзандигами? Биринчи навбатда, кимни қутқариш керак? Албатта, ота ниқобни аввал ЎЗИга, кейин боласига тақса, тўғри бўлади. Нима учун? Чунки ота аввал ниқобни боласига тақиш учун уринса,

то уддалагунча ЎЗИга ҳаво етишмай ҳалок бўлиши мумкин. Боласига ниқобни тақиб улгурган тақдирда ҳам, отасиз қолган бола бу каби жиддий вазиятларда ўзини қандай тутишини тахмин қилиш қийин эмас...

Энди ниқобни ЎЗИга биринчи бўлиб таққанда, ЎЗИ саломат қолади. Қолаверса, боласига ниқоб тақиб улгуриши эҳтимолдан йироқ. АВВАЛ ЎЗИ саломат бўлсагина боласини асраб қола олади. Акс ҳолда ҳар иккаласи ҳам ҳалок бўлади.

Бу ҳолат денгиз орқали саёҳатга чиққан, бироқ сузишни биладиган ота ва билмайдиган фарзанд минган қайиқ ғарқ бўлган вазиятда яққолроқ намоён бўлади. Бундай вазиятда бир дона қутқарув кийимини кимга кийгизиш керак? Ўзини фарзандлари учун доимо фидо қилиб юрадиган ота махсус кийимни боласига кийдирадиган бўлса, уни сақлаб қолади.

Лекин ЎЗИ қаергачадир сузиб бориши мумкин, аммо толиқиб сувга ғарқ бўлиш хавфи ҳам йўқ эмас. Бепоён денгизда боланинг ўзи қолади. Тўғри, бола чўкибмас, балки очликдан ёки наҳанг домида жон беради.

Агар ота кийимни аввал ЎЗИ кийса-чи? Ўзини ҳам, фарзандини ҳам қутқариб қолган бўлади. Демак, хулоса шуки, АВВАЛ ЎЗИМизга керакли ёрдамни бера олсак, кейин бошқаларга нафимиз тегади. Инсон, аввало, кимлигини яхши билиши лозим. Кейин таъсир дои-

раларини, муомалаларини, алоқаларини, ташқи муносабатларини, ҳудудларини белгилай олади.

وَمَا تَقْدِمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ

6. «Ўзингиз учун нимаки яхшилик қилган бўлсангиз, уни (яъни савобини) Аллоҳ ҳузурда топажаксиз» (Бақара сураси, 110-оят).

Боласининг қорнини тўйдираётган, кийимларини тозалаб, уни парваришлаётган она кимга яхшилик қилаётган бўлади? Хотинига орзу қилган кийимини олиб берган эр кимга яхшилик қилди? Албатта, “Ўзи”га.

Ҳар иккала ҳолатда ҳам улар зиммасидаги вазифаларни адо этишди. Фарзандни парваришлаш ота-онанинг вазифаси, хотиннинг нафақаси – эрга вожиб.

Ўхшатиш тариқасида мисол келтирсак.

Автомашинангизнинг ғилдиракларини ён қўшнингиз сўраб чиққан эди, бериб юбордингиз. Кечга яқин тоғангиз машинанинг рулини олиб кетди. Сал нарида яшайдиган танишингиз ўриндиқларни олиб кетди. Хуллас, ўзингизга зарур бўлган машина бир уюм темирга айланди.

Ёки ликопчада қўшниларга таом илинамиз. Бироқ ликопчанинг қайтиб чиқишига асло бефарқ қарамаймиз. Қайтиб чиқавермаса, болаларни олиб келиш учун қўшниникига киритиб юборамиз. Бу ликопча нари борса, 1000 сўм турар. Арзимас

1000 сўмлик ликопчани қайтариб олишга интиламиз, лекин бебаҳо умримизни кимлар учундир кўкка совурамиз.

Баъзилар: “Фарзандларимиз учун яшяпмиз”, “Топганимиз – шуларники”, дейишлари мутлақо мантиқсиз. Фарзанд оилада ўзига муносиб ва лойиқ жойда бўлиши керак. Унутманг, улар ҳаётимизнинг муайян қисмини эгаллайдилар, холос. Барчасини эмас.

Бу: “Биз уларга яхшилик қилмаймиз”, дегани эмас, албатта. “Биз улар учун яшамаймиз”, лекин биз “Ўзимизга яхшилик қилиш учун” уларни парваришлаймиз, тарбиялаймиз.

Инсон ўз фарзандига яхши тарбиядан кўра қимматлироқ мерос қолдира олмайди. Болани бетарбия улғайтириш динимизда ман этилган. Фарзанд тарбиясида чеккан машаққатларимиз туфайли улуғ ажрларга эришамиз.

САВОЛ: Яхшиликка нималар киради?

ЖАВОБ: Ислом яхшилик деб санаган барча нарсалар яхшиликдир.

Ўзига яхшилик қилиш – бахтли бўлиш учун биринчи эҳтиёж. Ўзига яхшилик қилишни уддалаган инсон бахтлидир. Чунки бундай одам ўзини ҳурмат қилишни билади. Ўзини ҳурмат қилганларни бошқалар ҳам ҳурмат қилади. Қолаверса, бу яхшиликлари эвазига “Фойдали очко”ларни қўлга киритади.

Инсон энг қийин вазиятда ҳам ўзига яхшилик қилиши мумкин.

Мисол. Эҳтиётсизлик оқибатида иккита автомашина тўкнашиб кетди. Албатта, ҳар иккала томон ҳам ўзини ҳақ деб ҳисоблайди ва дарҳол машинадан туша солиб бир-бирини айблай бошлайди. Шундай пайтда ҳайдовчилардан бири: “Ассалому алайкум, дўстим. Ўзингиз омонмисиз, бирор жойингиз шикастланмадими? Узр, шундай бўлиб қолди. ДАН ходимларини чақирамиз. Улар вазиятга ойдинлик киритиб, айб кимдалигини исботлаб беришади”, дея гап бошласа, вазият қандай тус олади?!...

7. Одатда машинамиз юриб туриши учун унга ёқилғи қуйиб турамиз. Қўл телефони-миз ўчиб қолмаслиги учун уни вақти-вақти билан “зарядлаймиз”. Лекин руҳиятимизни ҳеч қачон “заряд” қилмаймиз. Уйқуни “зарядлаш” деб ўрганиб қолганмиз. Баъзида ухласак ҳам, миямиз дам олмайди. Яхши овқатланиш, салқин хоналарда ухлаш – булар дам олишнинг бир тури холос, ҳаммаси эмас. Демак, бизга “зарядланиш” учун жой керак. Яхшилик қилиш учун куч керак. Руҳият эса маънавий озуқага муҳтож.

САВОЛ: *Куч тўплаш, руҳиятни озиқлантириш учун нималар қилиш керак?*

ЖАВОБ: Инсон тез-тез ёлғиз қолиб, ўзини-ўзи текшириб, тозалаб туриши керак.

Айтайлик, бир қозондаги ёғда ҳар хил

таомлар тайёрланса, ўз-ўзидан ёғнинг мазаси, таркиби ўзгаради. Яроқсиз ҳолга келади. Шунга ўхшаш инсоннинг бошидан бир кунда бир неча минг ҳолат кечади. Ким билан яхши, ким биландир ёмон муомала қилади. Демак, инсон ўзини тез-тез текшириб, тергаб турсагина ўзидаги кучни сақлай олади.

Руҳиятни озиқлантириш ва куч тўплаш манбалари:

а) ёлғиз қолиш. Чунки ўзини текширишнинг, тозалашнинг, кучни сақлаб қолишнинг энг оддий ва самарали йўли – ёлғиз қолиб ўзини тергаш;

б) тўғрилиқ. Ўзи билан қолганда ўзига холис баҳо бериш, ўзини алдамаслик, нуқсон-камчиликларни рўй-рост тан олиш;

в) барча инсонларни яхши кўриш. Чунки унинг ҳаёт сахнасида у билан иштирок этаётган инсонларнинг аксарияти унинг атрофига “ўзи”-нинг таклифи билан йиғилган. Эр ёки хотинни, ўғил-қизни ҳам, кўни-кўшнини ҳам “ўзи” хоҳлаб "таклиф" қилган. Бу иштирокчилар унинг ҳаёт сахнасига ўзларича келиб қолганлари йўқ. Қолаверса, шу иштирокчилар унга “Фойдали очко”ларни тўплаш манбалари бўлиб хизмат қилади.

8. Ўзини таниш мавзусининг худбинлик (эгоизм) мавзусига алоқаси йўқ. Чунки худбинлик ўзини танимасликдан келиб чиқадиган иллатдир. Худбинлик бошқаларни бахтсиз

қилиш йўли билан ўзини бахтли қилишдир. Ўзликка қайтиш эса, ўзини таниш, аввал ўзини бахтли қилиш орқали ўзгаларни ҳам бахт сари етаклашдир.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

9. «Эй имон келтирганлар! Аллоҳдан қўрқингиз ва (имонда) содиқ кишилар билан бирга бўлингиз!» (Тавба сураси, 119-оят).

Муаммолар гирдобида қолган киши ўзини-ўзи алдамаслиги керак. Муаммолардан қутулишнинг ягона йўли – уларни ҳал қилиш.

Одатда инсонлар муаммоларга дуч келганда 3 хил ҳолатда бўладилар:

а) муаммонинг сабаби нимада эканини аниқ биладиган ва уни ҳал қилишга тайёр инсон. Бугунги кунда шундай кишилар сафига киришга ҳаракат қилишимиз лозим;

б) муаммонинг сабаби нимада эканини билмайдиган ва шундан келиб чиқиб уни ҳал қила олмайдиган инсон. Бундайлар муаммонинг сабабини ва уни ҳал қилиш йўлларини билишга муҳтож;

в) муаммонинг сабаби нимада эканини билсада, уни ҳал қилишни истамайдиган инсон. У кимгадир муаммосини айтиб, дардини тўкиб солса бўлди, шу билан менинг вазифам тугади, деб ҳисоблайди. Муаммо эса ҳаётнинг асосий

саҳнасида маълум муддат кўринмай туради, холос. Чунки бор нарсани бошқа нарсага айлантириш мумкин, лекин уни йўқ қилиб бўлмайди. Бу – табиат қонуни. Демак, муаммони бартараф этиш лозим. Акс ҳолда муаммо газак олади, катталашади ва бир куни юзага чиқади. Бундай ҳолга тушмаслигимиз учун бор ғайратимизни ишга солишимиз керак.

10. Муаммоларнинг боши кишининг ўзлигини англамаслигидир. Бунинг сабаби эса билмаслик. Билмаслик айб эмас. Билмасангиз, ўрганиш имконияти доимо мавжуд. Айб – билишни хоҳламасликда.

МЕҲР

يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ

1. «...Аллоҳ уларни яхши кўрур, улар Аллоҳни яхши кўрурлар» (Моидда сураси, 54-оят).

Бола тарбиясини ўзгартириш учун ота-она ва бола ўртасида муҳаббат кўприги қурилган бўлиши шарт. Шунингдек, бу кўприкда муносабатлар меъёрида бўлиши лозим. Кўпайиб кетса, тошади, камайса, муҳтожлик сезилади. Ҳар иккала ҳолатда ҳам натижа салбий бўлади.

Болалик – ўзгача олам. Болалар билан гаплашиш учун уларни ўз ҳис-туйғулари оламидан ўзимизникига олиб ўтиб эмас, балки биз уларнинг ҳис туйғулари оламига кўчиб ўтишимиз, улар билан бир оламда туришимиз муҳим.

Ҳар қандай алоқа доимий қувват олишга муҳтож. Хонадонимизни чироқ доимо ёритиб туриши учун узлуксиз электр энергияси керак. Ота-она ва фарзанд муносабати ҳам доимий қувват билан таъминланишга муҳтож. Меҳр беришда бахиллик қилманг. Яхши кўришдан кўрқманг! Қанча кўп меҳр улашсангиз, шунча кўп меҳр қайтиб келади. Меҳр қалбдан чиқадиган бўлса, мустаҳкам суянч, ишонч ва қўллаб-қувватлаш ҳиссини беради.

Қалб меҳри билан кимнидир талтайтириш, тарбиясини бузиш мумкин эмас, аксинча, бундай меҳр инсонларнинг қон томирларини яшнатади, бахтли қилади.

Бахиллик қилмаслик – бу ошириб юбориш дегани эмас.

Асосий қоида – меҳр қалбдан ва доимий кўрсатилиши керак.

2. Муҳаббат ва яхши кўришнинг чеки-чегараси йўқ. Худди шундай ота-она ҳам фарзанд учун чексиз меҳр манбасидир. Фарзандларнинг деярли барчаси бундан усталик билан фойдаланадиларда, моҳир – “Бошқарувчи” бўлиб оладилар. Уларнинг кузатувчанлиги бошқаларникидан фарқли бўлиб, ўз мақсадлари учун ишлайдиган барча зарур “тажриба”ларни дарҳол тўплаб, амалда қўллайдилар. Натижада ота-онани меҳр кўприги орқали бошқара олади. Ота-она меҳрининг чексизлигидан фойдаланиб, бола ўзи учун ўтиб бўлмас ҳимоя деворлари барпо этиши мумкин.

Болаларда тез-тез қўлланиладиган “Ёлғондакам касал” “тажриба”сини олайлик. Катталар болаларнинг саломатлиги ҳақида қайғуришларини болалар анчайин эрта англайдилар. Ёш “бошқарувчи” ўзини ёмон ҳис қилаётганини намоиш этади: оёғини зўрға босган, ўрнидан турмай, кун бўйи ётган ва ҳ.к. Асосийси, ўз вазифаларини (боғчага, мактабга бориш)

бажармаса бўлгани ёки мақсади шу баҳона соясида бирор нарсага эга бўлишдир. Катталарнинг ташвишга тушишларини “қурол” қилиб ўзи истаган эътиборга эришади.

Бекатдамиз. Автобус вақтидан кечикса, бекатда анча одам тўпланиб қолади. Бир болакай “Шоколад олиб берасиз”, дея онасининг қўлидан тортқилаб бақиряпти. Онаси эса зўр бериб уни тинчлантиришга уриняпти. Лекин бола онасининг атрофдагилардан уялаётганини билиб, овозини аввалгидан-да баландроқ қилиб бақиряпти. Йиғи овози, баланд товуш ҳаммани ташвишга солади. Бола эса йиғи ва баланд товушдан “қурол” ясаб, “Айтганимни қилсангиз, сизни безовта қилмайман”, деган мақсадда онасини бошқаряпти.

Болага кўрсатиладиган меҳрни ортиқча эркинлик, эркалик билан адаштириб юбормаслик керак. Эркалик – меҳр эмас, балки бизнинг болага ўзини тутиш меъёрларини тўғри чизиб беришдаги нўноқлигимиздир. Буни асло меҳр билан алмаштириб бўлмайди.

Кўчада бундай воқеа гувоҳи бўлдим. Она-бола йўлкада кетаётган эди. Бола қўлмакли сувни ҳар томонга сачратиб сакраб боряпти. Қарши томондан шошиб бир аёл келаётган эди. Она эса фарзандини тартибга чақиришни ўйлаб ҳам кўргани йўқ, аксинча, боласини жилмайиб кузатиб боряпти. Бола сакрашда давом этарди. Натижада

аёлнинг кийими лой бўлди ва у болага жаҳл билан танбеҳ берди. Бола эса йиғлаб юборди. Она боласининг ҳимоясига отилди. Ахир, унинг кичкинтойини хафа қилишди-да.

Онанинг шу ҳаракати меҳр кўрсатишми? Йўқ, бу онанинг боласига танбеҳ бериб, ёмон она бўлиб қолишдан кўрқишидир. Албатта, бу меҳр эмас. Бугун унинг боласига шунчаки танбеҳ беришди, эртага, онаси ёнида йўқлигида, унга жиддий ёндашилиши мумкин.

Меҳр бу – ҳамма нарсага рухсат берувчи она бўлиб кўриниш эмас, балки уни бошқалар жиддий танбеҳ беришига ҳожат қолдирмайдиган қилиб тарбиялашдир.

3. Атрофимиздаги инсонларни ҳурмат қилсак ва уларнинг хатоларини ҳадеб кавлаштиравермасак, улар ҳам бизни яхши кўра бошлайдилар. Инсонлар ўзларини севадиган, тушунадиган, ҳурмат қиладиганлар сари интилишади. Агар ишхонада ҳолат шундай бўлса, ишга шошадилар, агар уйда кўпроқ севилсалар – иложи борица тезроқ уйга ошиқадилар. Меҳрга муҳтож инсон меҳрга қониши учун ўзини қайта-қайта меҳр кўрсатаётганлар орасига уради.

Бир мулоҳаза қилинг: сиз қаерга соғиниб, интилиб, шошиб борасиз? Сизни қадрловчилар, сизга меҳр кўрсатувчилар орасига эмасми? Агар инсонларга улар истаганларидек меҳр бера олсак борми?! Фарзандларимизни севсак, улар

ҳам бизга доим интилиб туришади, ҳатто улғайиб, уйли-жойли бўлганларида ҳам ота-оналарининг уйига мамнуният билан, тез-тез келишади. Аксинча бўлса-чи?..

4. Баъзи ота-оналар боласига муҳаббатини “сандиқлари”да яширин сақлашади.

Барча ота-оналар ўз фарзандларини севадилар, бироқ ўз муҳаббатларини болага намоён қилишни билмайдилар ёки билдиришдан кўрқадилар. Аксарият ота-оналар болаларга алоҳида меҳр кўрсатишнинг зарурати йўқ, дейишади. Болаларни қадрлашимизни уларга қилаётган ғам-хўрликларимиздан ҳам билиб олаверадилар, деб ҳисоблайдилар. Бу – куёшнинг нурисиз ҳам ўсимлик ўсаверади, дейишдек гап. Тўғри, куёш нурисиз ҳам ўсимлик ўсиши мумкин. Бироқ бу ўсимликнинг бўйи паст, танаси нимжон – хуллас, мева бермайди. Фарзанд тарбиясида бундай фикрлаш – хато. Агар фарзанд ёшлигида севилмаса, улғайгач, “севиш” ва “севилиш” ҳиссини билмайди.

Ота-оналар ўз болаларининг ҳаётга муносабатлари тўғри шаклланишида жавобгардирлар. Болалар гўдаклик чоғлариданоқ ота-оналарининг муҳаббатини ҳис қилмаётгани хабарини берадилар. Шу боис улар: “Сиз ҳам мени яхши кўрасизми?” дея сўрашдан чарчамайди.

“Ҳа, мен сени яхши кўраман!” дейиш бола учун етарли эмас. У ота-онаси учун энг гўзал, ақлли,

ягона, бетакрор ва ҳ.к. эканини эшитишни истайди. Ачомлаш, бошини силаш, қўлини сиқиб қўйиш ёки шунчаки елкасига уриб қўйиш орқали ҳам ота-она болаларнинг энг яқин ва энг қадрдон кишилари эканини билдириб қўйишлари мумкин.

Меҳр – кўзда. Нигоҳларнинг тез-тез бир-бирига тушиши ҳиссий кечинмаларни тушуниш учун муҳим ҳолатдир. Болани катталарнинг ишончи, мадади ва норозиликларини нигоҳларидан уқиб олишга кичиклик чоғиданоқ ўргатиш лозим. Доно ота ёки она бола билан мулоқот қилиш давомида унинг кўзларига қараб, қалбида нималар кечаётганини ҳис қилади. Кейинги ҳаракатларини шу ҳисларга қараб олдиндан айтиб бера олади. Ўзи ва боланинг атрофида унинг ҳиссиётларига мос, меҳрга бой “оламча” яратади.

Боланинг ўзига ва атрофидаги кишиларга бўлган ишончи унинг ота-она меҳрига эҳтиёжи тўғри қондирилганига боғлиқ. Шу эҳтиёжнинг қондирилмаслиги туфайли фарзанд ўзини кераксиз ва ҳимоясиз ҳис этади. Бу каби болалар ҳаётда ўз кучларига ишонмайдиган, қўрқоқ ва ҳаётдан нолувчи бўлиб ўсадилар.

Меҳр улашишнинг бу тури сабр, вақт ва эътибор талаб қилади. Бугунги кунда ота-оналар фарзандлари билан мулоқот қилишга вақтлари йўқ. Чунки улар бу ҳаётда уй-жойли, машинали, мухташам ҳаёт тарзига эга бўлиш муҳимроқ,

деб ҳисоблайдилар. Улар адашадилар, адашганларини ҳашаматли уйларда яшаб, “иномарка”ларда юрадиган, лекин ўзига ишончи йўқ, хурматга нолойиқ, мустақил қарор қабул қила олмайдиган, жамиятнинг энг оғриқли нуқтасига айланиб улгурган бахтсиз “шаҳзода” ва “малика”лар исботлаб туришибди.

Аброржон – 12 ёш. Ундан: “Ота-онанг сени қанчалик яхши кўради?” дея сўрадик. У ўйлаб ўтирмасдан: “Жуда яхши кўради”, деб жавоб берди. Нима учун у ота-онасининг меҳрига бунчалар ишонади?

У тушунтириб берди: “Биринчидан, улар доимо менга меҳрибонлик қилишади. Ҳатто отам билан биргаликда ўтказадиган энг қисқа вақтларимиз ҳам мен учун олам-олам қувонч, ўзгача лаззат бағишлайди. Отам мен билан бирга ўйнашни ёқтирадилар, иккимиз кураш тушамиз. Ҳар куни елкамга кўлларини кўйиб мактабга кузатадилар, менга ишонишларини айтишни унутмайдилар. Ойим эса тез-тез мени кучиб туради”.

7 ёшли Мунисахон нимжонроқ, тез-тез касал бўлиб туради. “Ойим мени яхши кўришини биламан. Менга уй вазифаларимни бажаришда шароит яратиб беради. Шифокорга доимо мен билан бирга боради. Тобим қочса, мен яхши кўрган шўрвани пишириб беради”.

Демак, болалар ота-оналари ва ўзлари ўртасида қурилган меҳр кўприги орқали

ўтувчи алоқаларнинг ҳажмини, сифатини, кайфиятини баҳолай олишга қодир. Биз ҳам фарзандларимиздан шу ҳақда сўраб кўрайлик-чи, улар нима деб жавоб беришаркин?

5. Муҳаббат – билдирилиши, сездирилиши керак бўлган туйғу.

Ҳадиси шарифда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай марҳамат қиладилар:

عن أنس بن مالك رضي الله تعالى عنه «أن رجلاً كان عند النبي صلى الله عليه وسلم فمر به رجل فقال يا رسول الله: إني لأحب هذا، فقال له النبي صلى الله عليه وسلم: أعلمته؟ قال: لا، قال: أعلمه. قال: فلحقه فقال: إني أحبك في الله، فقال: أحبك الله الذي أحببني له»

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади. «*Бир киши Пайгамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдидарида эканида бир киши ўтиб қолди. Шунда у киши: “Эй Аллоҳнинг Расули, мен шу инсонни яхши кўраман”, деди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга: “Унга билдирдингми?” деб сўрадилар. У: “Йўқ”, деди. Расулуллоҳ: “Билдириб қўй”, дедилар. Ҳалиги киши ўша кишига етиб олиб: “Мен сени Аллоҳ учун яхши кўраман”, деди. У: “Мени Аллоҳ учун яхши кўрган бўлсанг, Аллоҳ сени ҳам яхши кўрсин”, деди» (Имом Абу Довуд ривояти).*

Ҳикоя. Бир аёл уй сотиб олиб, янги маҳаллага кўчиб келибди. Кўни-кўшнилари билан алоқани йўлга қўйиш мақсадида уларни уйига таклиф қилиб, зиёфат уюштиришни режалаштирибди. Бу зиёфатга таклифномалар тайёрлатибди. Белгиланган кун келгач, дастурхонни тузаб, ҳамма нарсани муҳайё қилибди. Кўшнилари кута бошлабди. Бироқ ҳеч кимдан дарак йўқ эмиш. Кута-кута кун кеч бўлибди. Аёл бу ҳолатдан хафа бўлиб, сабабларини ахтара бошлабди: “Наҳотки, мен шунчалар ёқимсиз бўлсам. Ёки бирор кимса мен ҳақимда номаъқул гапларни айтиб, кўшнилари айнитдими?” деган фикр уни тинч қўймас эмиш. Бориб-бориб аёл бетоб бўлиб тўшакка михланиб қолибди. Касал оғирлашгандан оғирлашиб, аёл вафот этибди. Фарзандлар онаси вафотидан сўнг уйни тартибга келтириб қўйишни мақсад қилишибди. Шунда улар жавондан таклифномалар топиб олишибди. Не кўз билан кўришсинки, таклифномалар ҳеч ким ташриф буюрмаган зиёфат учун тайёрланган эди. Марҳума аёл бошқа ишлар билан овора бўлиб, таклифномаларни тарқатишни буткул унутган экан.

Демак, инсон ўзининг бошқаларга эзгу муносабатини ўз вақтида изҳор қилиб қўймоғи зарур. Акс ҳолда мазкур аёлнинг ҳолатига тушади.

6. Яхши кўришнинг, меҳр кўрсатишнинг сабаби, шарт бўлмаслиги лозим. Бу нима дегани? Бу яқинларимизни ва бизни ўраб турган

инсонларни севишимиз дегани. Уларни ўзимиз қандай кўришни хоҳлаганимиздек эмас, балки қандай бўлсалар шундайлигича қабул қилишимиз дегани. Уларга ўзларини қандай тутишлари, қандай сўзлашлари, нима қилишлари ҳақида танбех беравермаслик дегани. Уларнинг муомалаларидаги камчилик ва нуқсонларни уларга гўзал намуна бўлиш орқали бартараф этиш дегани. Шунчаки, уларни қандоқ бўлсалар шундоқлигича қабул қилиш дегани.

Фарзандларимизни фарзандимиз бўлгани учун яхши кўрамиз. Бу муҳаббатни ўзимизча бошқа нарсалар билан боғлаб қўймаслигимиз керак (беш баҳо олсанг, яхши кўраман, шўхлик қилмасанг, яхши кўраман каби). Унутманг, ўғил-қизларингиз ҳам сизни боқиб, кийинтириб, эҳтиёжларини қондираётганингиз учун эмас, борлигингиз учун яхши кўришади.

Фарзандларингизни ўзингизга эмас, балки жамият учун фойдали инсонлар бўлишига ҳаракат қилинг. Уларга ўзларидаги иқтидорларни намоён қилишга имконият яратинг. Бошқалардан иложи йўқ нарсани кутманг! Бу дунёда уларнинг ўз вазифалари бор. Улар бу дунёга ўзларига хулоса олиш учун келганлар, сизнинг хулосаларингиз билан яшаш учун эмас. Улар бу дунёга Сизнинг “Ўхшамади”, “Мен ўйлагандек бўлмади”-ларингизни ўхшатгани эмас, балки шахсий ҳаётларини яшаш учун келганлар. Уларни “Ўзлари” бўлишларига имконият беринг.

Фараз қилинг, бир ёшли болангиз сиз учун кадрли буюмни синдириб қўйди.

Шу дамда хаёлингиздан нималар ўтади, нимани ҳис қиласиз, қандай йўл тутасиз?

Энди фараз қилинг, юз марталаб шунга тегмаслигини таъкидласангиз ҳам, ўн ёшли қизингиз ёки ўғлингиз худди шу ишни қилди. Фарқини ҳис қиляпсизми, сезяпсизми?

Биринчи ҳолатда болангизни кечирдингиз ва вазиятни борича қабул қилдингиз. “Бўлар иш бўлди”, дедингиз-да, бефойда ғазаб, ҳақоратларга куч сарфламадингиз.

Иккинчи ҳолатда эса, сиз воқеликни қабул қилмоқчи, кечирмоқчи эмассиз.

Кўзингизни юминг-да, шу ҳолатни дарҳол таҳлил қилинг ва кечинмаларни таққосланг. Сиз кечириш нима эканини англайсиз. Вазият қандок бўлса, шундайлигича қабул қилишни тушунасиз ва бундан келадиган фойданинг самарасини кўрасиз.

7. Ўзлигини англамаган ота-она бора-бора фарзандларига қул бўлиб қолади. Болалар бизнинг уларга бўлган муҳаббатимизни “ихтиёрий-мажбурий” нарса сифатида кўрмасликларига эришиш керак, акс ҳолда биз уларнинг хизматкорларига айланиб қоламиз. Муҳими, бола бизнинг уларга тобе эмаслигимизни, уларсиз ҳам ҳаёт кечира олишга қодирлигимизни тушунсин. “Ота-онам қариган чоғида бизга қарам бўлиб қолиша-

ди, шунинг учун бизга меҳр кўрсатишяпти”, деб ўйламасин.

Ота-онага яхшилик қилиш бола учун керак. Чунки унинг савоби, яъни “Фойдали очко” боланинг “Савоб ғазнаси”га қўшилади.

Болаларга ота-онага яхшилик қилиш савоб, ёмонлик қилиш эса гуноҳлигини гўдаклигидан тушунтириб бориш керак. Бу боланинг вазифаси, бурчи экани англатилиши шарт. Ана шундагина “Мен булар учун ундай қилдим, бундай қилдим, улар бўлса...” каби афсус-надоматларга ғарк бўлмайсиз.

Умар ибн Хаттоб розияллоху анху ривоят қилган ҳадисда:

أَنَّ تَلَدَ الْأُمَّةُ رَبَّتَهَا

«**Онанинг ўз хўжайинини тугиши**» қиёмат аломати экани (*Имом Муслим ривояти*) айтилган. Бу ҳадис бизга ўзини билмаган, ўзлигини танимаган ота-оналарнинг фарзандлари олдидаги аҳволини аниқ тасвирлайди.

Бола кап-катта бўлса-да, ота-онаси унинг пой-абзали ипини боғлаб қўйиши меҳрми? Йўқ, меҳр бу – боланинг ўзига шу ипларни мустақил боғлашни ўргатишдир.

Инсонга яшаш учун нима кераклиги ҳақида ўйлаб кўрайлик. Бахтли ҳаёт кечириш учун-чи? Ҳеч мушукни кузатганмисиз? У хумпарларини едиради, парваришлайди. Улар оёққа тургач,

уларга сичқон тутишни ўргатади. Аввал инга ўйнаш, болалари машқ қилиб кўриши учун сичқонни тирик ҳолда олиб келади. Кейин уларни овга олиб бориб, сичқон қандай тутилишини амалда кўрсатиб беради. Ўзлари сичқон тута оладиган бўлганда, уларни мустақил ҳаётга кузатади. Бу ўз болаларини яхши кўриши эмасми?

Худди шундай биз, инсонлар ҳам фарзандларимизни гўдаклигида едирамиз, эҳтиёт қиламиз, кейин уларни яшашга ўргата бошлаймиз. Ҳаёт қонунларини англатамиз, “сичқон тутиш” сирларини ўргатамиз.

Буларни бағрикенглик ва чексиз меҳр билан бажарсангиз, натижаси сиз кутгандан ҳам кўра аълороқ бўлади.

8. Болалардаги худбинлик ва ҳасадни улардаги шахсий хусусиятларни мақташ, ўз иқтидорини намоён қилишга имконият яратиш билан бартараф этиш мумкин. Ҳамма ҳам эътиборталаб. Меҳрга қонган бола ҳасад қилмайди.

Укага нисбатан акага кўпроқ эътибор қаратилган оилада кенжатой, албатта, муаммо чиқаради. У шу йўл билан ўзига эътибор қаратишларига, меҳр беришларига эришишни истайди. Меҳрга қониш учун акасига тақлид қилади-да, унинг “сояси”да қолиб кетади. Ёки мусобақа, рақобат кучайиб, очиқдан-очиқ муштлашишгача бориб етиши мумкин. Бу охир-оқибат болаларнинг бирида таслим бўлиш, атрофидагиларнинг меҳридан воз кечиш, ўзининг муҳимлиги ҳиссини

йўқотиш каби салбий фикрлар пайдо қилади. Бундай ҳолатлар юз бермаслиги учун ота-оналар кўпроқ эътибор ва меҳр билан болаларда ўз шахсиятини шакллантиришга кўмаклашишлари лозим. Акаси ўқишда, тўгаракларда ютуқларга эришаётган бўлса, уни ҳадеб укасига намуна қилиб кўрсатавермаслик керак.

Болангиз сизни ҳадеб бошқа ота-оналарга таққослайверса, қай аҳволга тушасиз? Бундан ташқари, кичик фарзандни айнан катта фарзанд бораётган йўлдан эмас, балки уларнинг қизиқишларини бир-биридан фарқли машғулотларга йўналтириш яхши самара беради. Шунда улар бошқа-бошқа йўналишларда ютуқларга эришадилар. Ота-оналарининг миннатдорлигига ҳам ўз ютуқлари учун алоҳида-алоҳида сазовор бўладилар.

9. Ўзгаларга таъсир ўтказишнинг энг самарали усули – аввал уларга меҳр бериш. Отни сувга мажбурлаб олиб бориш мумкин, лекин унга мажбурлаб сув ичириб бўлмайди. Фарзандни ҳам нималаргадир мажбурлаш мумкин, лекин бу билан унинг муҳаббатини қозона олмайсиз. Меҳр кўрсатишнинг намунали кўринишини меҳмонхона кутиб олувчиларида кўришимиз мумкин: ҳар қандай вазиятда ҳам яхши кайфият улашишдан тўхтамайди, юзидан табассум аримайди, самимий хизмат кўрсатади, гапирганда сўзларни танлаб ишлатади ва ҳ.к.

10. Эр-хотин орасидаги алоқа вақтинчалик (ажрашиш, ўлим), ваҳоланки, ота-она ва фарзандлар ўртасидаги алоқа абадийдир. Ҳар бир фарзанднинг отаси-онаси ягона бўлади. Шунинг учун эр-хотин фарзандларга бир-бирларини асло ёмон кўрсатмасликлари керак. Фарзандларнинг ота-она ҳақидаги ижобий тасаввурларини сақлаш лозим. Эр-хотинлик масаласи бошқа, ота-оналик масаласи эса мутлақо бошқадир.

Аёл болалик хотираларини эслаганча ўйланиб қолди: *“Дадам билан ойим тез-тез жанжаллашиб турар, ҳатто уларнинг орасидаги адоват кундан-кунга авж олиб бораётгандек туюларди. Еттинчи синфда ўқиб юрган кезларимда ота-онам ажрашилди, лекин менга билдирмасликка роса уриндилар. Бироқ иложини қила олмадилар, оқибатда мен бу мудҳиш воқеани эшитиб, дадам ва ойим ораларида иккига бўлинишимга тўғри келишидан жудаям қийналдим. Онамга раҳмим келарди, барча иш ўзига қолган бўлса ҳам, билдирмасликка ҳаракат қилишини кўриш жуда оғир эди. Ҳар иккаласи ҳам мен учун алоҳида-алоҳида оламдек туюларди. Дадам уйга умуман келмай қўйди. Онам дадам тўғрисида бўлар-бўлмас гаплар гаптиравериб чарчамасди. Билмадим: шу гаплар таъсир қилдимми ёки ҳақиқатан шундайми – қийналган пайтимизда чиндан ҳам дадамни ёмон кўриб кетар эдим. Улардан газабланадиган, уларни эсласам, тушкунликка тушиб қолардим, ҳамма нарсага бефарқ*

бўлиб қолдим. Бора-бора эркак киши мен учун зулм, вафосизлик тимсоли бўлиб кўрина бошлади.

Дадам бир-икки марта мени кўргани коллежга келди, мен эса кўриши тугул, бу ҳақда ўйласам, нафратим ошарди. Коллежга келишга қизиқишим ҳам қолмади. “Дадам келиб қолса-чи”, деган ҳадик ич-этимни тирнарди.

Машгулотларни тугатиб уйга келсам, уйда бизни ташлаб кетган, бераҳм, бевафо, золим дадам онам билан гаплашиб ўтирибди. Хонамга қандай кириб кетганимни билмай қолдим. Онам билан анчагача гаплашиб ўтирди. Ўн-ўн беш кун ўтиб яна келди. Эртаси кун онам дадам билан бирга яшашимизни айтди. Мен донг қотиб қолдим. Энди нима қиламан? Мен у одам билан қандай қилиб бир том остида яшайман? Юрагимни доғ босиб ётибди-ку!”

11. Эр-хотинлик муносабатларида баъзан мантикқа эмас, муҳаббатга таянишга тўғри келади. Жуфтингизга кутилмаганда совға беришингиз ёки бирга сайр қилишингиз, балки қулоғига пичирлаб ёқимли сўзлар айтишингиз ёқар. Хуллас, жуфтингиз хусусиятларини яхшироқ ўрганинг, муносабатларингиз зерикарли тус олмаслиги учун ёқимли, бир-бирига ўхшамаган “фантазия”лар ўйлаб топинг.

МУОМАЛА

فَسِيرَى اللّٰهِ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ

1. «...Албатта, Аллоҳ, Расули ва мўминлар ишларингизни кўражаклар» (Тавба сураси, 105-оят).

Куш инида кўрганини қилади. Биз болалар билан орамиздаги муаммоларни қандай ҳал этсак, улар ҳам ўзларидан кичиклар билан шундай йўл тутишади. Биз ота-оналар ҳар бир ҳаракатимиз орқали фарзандларимиз билан кўринмас мулоқот олиб борамиз. Уларга у ёки бу вазиятдан чиқиб кетиш йўлларини ўз ҳаракатларимиз орқали ўргатамиз.

2. Болада ўзингиз хоҳлаган сифатларни кўрганда, хурсандлигингизни билдиринг. Бола ўзида сиз истамаган сифатларни намоён қилганда эса “кўрмай қолинг”. Яъни, сиз барчасини кўриб, гувоҳ бўлиб турган бўлсангиз ҳам, гўёки бола томонидан ҳеч нарса содир этилмади, сиз эса ҳеч нарса кўрмадингиз. Бу ҳам фарзанд тарбиясида уларга таъсир этишнинг самарали услубларидан ҳисобланади. Фарзанд тарбиясида ота-она асосий эътиборни болада намоён бўлаётган ижобий сифатларга қаратиши лозим. Исталмаган сифатларга урғу берилса, илдиз отиш хавфи бор.

Сув биз хоҳламаган жойга сепилса, у ҳолда у ердаги ажриқ кўкаради. Шундай бўлмаслиги учун сувни фақат ўзимиз истаган жойга сепишимиз керак.

Боладаги гўзал сифатларни шакллантириш учун унинг исмидаги ҳарфлар билан бошланувчи яхши сифат-хусусиятларни биргалашиб топиб, ўзига ёздириш ҳам мумкин. Масалан: **Одил:** О – оқил, Д – дадил, И – илмли, Л – латиф.

3. Ота-она ўз юмушлари билан банд бўлгани ҳолда, бола ўз устида тинимсиз ишлайди, тинимсиз ўрганади, тўхтовсиз маълумот олади. Айнан мана шу муаммонинг боши ҳисобланади. Бугунги кунимиз бунга ёрқин мисол бўла олади. Ота-она ҳар куни эрта туриб бир хил юмуш билан банд бўлади. Ишга, бозорга ёки бошқа бирор жойга боради. Болалар эса ундай эмас, балки ҳар кунини аввалгисидан фарқли тарзда бошқа-бошқа юмуш билан банд бўлган ҳолда ўтказади. Ҳозир болага ниманидир ўргатиш мумкин бўлган воситалар жуда кўп. Булар сирасига интернет, телевидение, атрофдагиларнинг ўзини тутиши, китоб, газета ва журналлар, турли реклама ва тарғиботлар ва ҳ.к.

Ота-онанинг савияси юксак бўлса, улар бугунги кунда бола тарбиясидаги муаммоларга жавоб топа оладилар. Муаммо мевада эмас, дарахтда эканини асло ёддан чиқарманг.

4. Болаларимизга ёмон ўртоқларни

ташлаб кетишдан кўра, уларни тўғри йўлга солишни ўргатишимиз керак. Келажакда бу фарзандларимиз учун муаммони ҳал қилиш йўлларини ўргатади.

Кўшимиз Акбаржон аканинг ўғли кўпинча бизникига ўйнаш учун чиқади. Баъзида ҳалиги болани кўрсангиз, афтидан томорқага кўйиб кўйиладиган "кўриқчи" (кўрқитадиган) кўғирчок дейсиз. Анчадан бери кўчада ўйнаб юргани боис кийимлари кир, юзлари ола-була. Баъзан кир кўллари билан нимадир еганидан оғзининг атрофлари қорайиб кетган бўлади. Чангда ўйнай-верганидан соч, қош ва киприклари қариялар-никига ўхшаб, кулранг тусга кирган. Шундай алфозда ўғлимни чақириб чиқса: "У бувисиникида ёки ухляпти ёхуд дарс қилиши керак", деган баҳоналардан бирини рўқач қиламан.

Одатда биз ота-оналар фарзандларимизни нобоп ўртоқларидан мана шундай тарзда ҳимоя қиламиз. Шу йўл тўғрими?

Эътироз билдирмаймиз, бу болакайнинг, унинг ота-онасининг камчиликлари, айблари бор. Лекин бу кечириб бўлмайдиган хато эмас-ку! Фарзандларимизга шу тариқа бироз қусурли бўлган одамлардан воз кечиб, ўрнига бошқаси билан танишиб кетаверишни, салгина муаммо пайдо бўлган вазиятдан орқасига қарамай қочишни ўргатадиган бўлсак, келажакда бундайлар бир

кун ўз оила аъзоларини, яқинларини, акасини, укасини ёки синглисини ҳам ташлаб кетмайди дея ким кафолат бера олади?

Унинг ўрнига фарзандларимизга инсонларни севиш, сабр-матонат билан ўртоқларини яхши йўлга бошлаш, муаммолар олдида довдираб қолмаслик йўлларини кўрсатишимиз керак эмасми?! Улар ўртоқларига эгаллаб олган сифатсиз кўникмаларидан воз кечиб, сифатли кўникмаларни эгаллаш йўлларини англатишлари лозим эмас-ми?!

5. Бошқалар билан суҳбатлашиш эҳтиёжини овқатланиш эҳтиёжига ўхшатиш мумкин. Оч қолган киши таомни хоҳлаб, ундан баҳра олиб тановул қилади. Қорни тўқ кишининг олдига тортилган энг тансиқ таомни ҳам унинг кўнгли тортмайди. Чунки овқатланишнинг меъёри тўйгунча, ундан ошиғини инсон организми қабул қилмайди. Демак, меъёрни йўқотмаслик керак.

Ана шу меъёр бошқалар билан бўлган алоқада ҳам ўзгармасдир. Масалан, дўстлар даврасида ёки гап-гаштакларда меъёр тахминан 1–2 соатни ташкил қилади. Меъёрни ошириш эса суҳбатнинг мазасини қочиради. Кимдир изза бўлса, яна кимдир хафа бўлиб қолади. Ҳатто меъёрни билмаслик бир ёстикқа бош қўйган эр-хотинни ҳам бир-бирларидан норози бўлишга олиб келади. Шу боис ким биландир ҳар куни бир марта, ким

биландир бир ҳафтада бир марта кўришган афзал. Муҳими, меъёрдан чиқмаган маъқул.

6. Айрим ота-оналар фақат муаммо бўлсагина фарзандлари билан мулоқот қилишади. Бу – нотўғри. Инсон борки, ёлғиз яшамайди. Оиланинг барча аъзолари билан муомала, мулоқот қилиш керак. Бу мулоқот бир-бири билан гаплашиш, бирга сайр қилиш, биргалашиб китоб ўқиш ва унинг муҳокамасини қилиш, баъзи рўзгор юмушларини бажаришда бир-бирларига кўмаклашиш ва шу кабилар бўлиши мумкин.

7. Атрофдагилар билан муомалага киришишдан олдин уларни эмас, ўзингизни яхшироқ танинг. Бу нима дегани? Келинг, биргалашиб таҳлил қиламиз! Айтайлик, иш жойингизда раҳбар ўзгарди. Одатда, нима қиламиз? У билан тил топишиш ҳаракатини қиламиз. Ҳаракатларимизни унинг феъл-атворини ўрганишдан бошлаймиз. Нимани ёқтиради, қандай сўзларни кўп ишлатади ва ҳ.к. Аслида, ҳадеб уни ўрганавериш ўрнига ўзингизни яхшироқ ўргансангиз, тўғри бўлади. Шунда у билан тил топишингиз осон кечади. Ҳар қандай янги одамнинг муносабати – хоҳ у раҳбар, хоҳ бошқа лавозимда бўлсин – бизнинг унга муносабатимиз қандайлигига боғлиқ.

Буни янги келин мисолида яққолроқ англаш мумкин. Келин келди, у қанақа экан, демасдан, аввал ўзингизнинг хатти-ҳаракатларингизни

қолипга солишингиз керак. Сиз унга қандай муносабатда бўлсангиз, у ҳам сизга шунга мос муносабат билан жавоб беради.

8. Баъзан ота-она фарзанди тарбиясини унинг ёшлигиданоқ «эзиб, янчиб» ташлайди. Бу – нотўғри. Ишнинг бошланиши яхши бўлса, натижаси ҳам гўзал бўлади. Нима эксангиз, шунини ўрасиз. Вақт, куч талаб қилса ҳам, тўғри жойдан бошлаш керак. Тўғри бошлангани хайрли бўлади. Айланма, қисқа йўллардан воз кечиб, синалган йўлдан юриш керак. Насихатни кўпайтирмасдан, ўзингиз намуна бўлинг. Кўп гапириш орқали ота-онанинг ҳайбати йўқолиши мумкин.

9. Муаммоларни уйда ҳал этиб бўлмаса, кўчада бирорта муносиброқ жой топиб (кафе, ресторан) ҳал этиш керак.

Бирор муҳим масалада гаплашиб олиш учун аввал атрофда кўтаринки муҳит яратиш яхши натижа беради. Чунки уйдаги майда-чуйда ташвишлар, доимий бандлик бир қарорга келишга ҳалақит беради.

Бу борада қулай жой ва қулай фурсатни тўғри танлаш жуда муҳим аҳамият касб этади. Айтайлик, манзил жудаям оқиллик билан танланган бўлиши мумкин. Табиат қўйнида, шаршара, ўт-ўланлар, гуллар хушбўй ҳид таратади. Болари билан капалаклар бири қўйиб, бири кўзни қувнатиб у ёқдан бу ёққа учиб ўтади ва ҳ.к. Бундай

манзилда ҳал бўлмайдиган муаммонинг ўзи йўқ. Шунинг учун ҳам манзил, ҳам вақт назардан қочириш мумкин бўлмаган омиллар ҳисобланади. Тарозининг ҳар иккала палласида ҳам мувозанатни сақлашгина кутилган натижаларни беради.

10. Қобилиятли болалар алоҳида муомала талаб қилишади. Бундай болалар ноёб ва бетакроп бўладилар. Шунинг учун уларнинг тарбияланиш жараёни ҳам шунга мос бўлиши керак. Воқеаликда қобилиятли болалар кўп туғилади, бироқ ўз вақтида уларнинг фикрларини тўғри тушунмаслик, керакли йўналишга бурмаслик уларнинг қобилияти йўқолиб кетишига сабаб бўлади. Бу туғма иқтидор ўз-ўзидан ота-онага ҳам машаққат юклайди.

Иқтидорли болада қуйидаги қобилиятлар намоён бўлади:

1. Бола ҳар қандай воқеа-ҳодисага нисбатан ўзининг шахсий ўрганиш йўлларини излайди.

2. Ўзининг қизиқишларини бир зумда ва осон тарзда ўзлаштиради ҳамда бу ҳақда соатлаб гапиради.

3. Ўта қизиқувчан, борган сари кўпроқ нарсаларни билишга интилади.

4. Ўзига ўта талабчан бўлади.

5. Ҳаддан ташқари интилувчан, ғайратли ва меҳнатсевар бўлади.

Бола ўзига ёққан машғулоти яшириб бўлмайдиган даражада завқ билан бажара бошлаган

кезларда ота-она боладаги қобилиятни ўз вақтида намоён қила билишлари ва бу қобилиятнинг ривожланишига имкон қадар кўп куч сарфлашлари керак бўлади.

Уларга қуйидагича муомала қилиш керак:

1. Бундай болалар билан гўдаклигидан кўпроқ муомала қилиш керак. Қобилиятли болани тарбиялаш учун доимо кимдир у билан шуғулланиши керак.

2. Қобилиятли бола такомиллашиб бориши учун кимгадир доим ниманидир ўргатиб туриши лозим.

3. Ҳеч қачон уни танқид қилманг, ўзига ишончини сўндирманг. Доим сизга ёки укаларига ниманидир тушунтириб беришини сўранг.

4. Қилиқлари бошқаларникига ўхшамаса, ўзгартиришни талаб қилманг.

5. Уни қизиқтирган машғулотлар билан шуғулланишини қўллаб-қувватлаб тулинг. Унинг орзуларига, хаёлларига аралашингга уринманг.

6. Жамиятга аралашини ҳар доим қўллаб-қувватланг.

7. Иқтидорли болалар мактабида ўқитинг.

8. Ҳамма фанлардан “аъло” баҳо олишини талаб қилманг.

9. Унутманг, қобилиятли бола учун фахрланиш эмас, кўпроқ мадад, қўллаб-қувватлаш зарур.

11. “Раҳмат” ва “Кечиринг” сўзлари кўп

ишлатиладиган оилаларда муаммо бўлмайди.

Тасаввур қилинг, турмуш ўртоғингиз эмас, балки дугонангиз ёки кўшнилардан бири сиз-ни кига меҳмонга келди-да, таом тайёрлашда сизга кўмаклашди. Сиз унга: “Раҳмат” дейишни унутишингиз мумкинми? Чунки у сизга ёрдам бермаслиги ҳам мумкин эди. Шундай эмас-ми? Яқинларимизга-чи? Биз яқинларимизга юқорироқ талаблар қўямиз, уларнинг эътибор ва ёрдамларини қарздек қабул қиламиз. Ахир, улар кимдандир, нимадир қарз эмас-ку!

“Раҳмат” сўзи оилада ҳеч ким ҳеч кимга нимадир қарз эмаслигидан дарак берадиган озуқа сифатида ишлатилиши керак. Оилада ҳар қандай вазифа “Фойдали очко” олиш ҳамда яқинларни қувонтириш илинжида бажарилади. Идишларни ювиб кўйиш қарздорлик эмас, балки “Фойдали очко” олиш учун навбатдаги имконият. Тоза идишлардан овқатланиш қандай ҳам роҳат! Ҳар қандай уй юмушини худди шу руҳда қабул қилиш сизни миннатдорлик билдиришга ўргатади. Сизга бирор-бир совға беришганда, масалан гул беришганда, дарҳол “Раҳмат” айтасиз-ку, ёки “Нега менга қизил гул ўрнига оқини сотиб олмадинг”, дейсиз-ми?

Миннатдорлик ҳисси кишининг ўзи учун ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Бизни кўллаб-қувватлайдиган, ёрдам берадиган инсонлар орасида

эканимизни ҳис қиламиз. Биз билан илик муносабатда бўлганидан қувонч ва бахтиёрлик ҳиссига чўмамиз. Бошқаларни қадрлашимизни билгани учун одамлар биз билан муомалага киришади.

12. Умуман олганда, фарзанд билан муносабатда ота-она беш хил бўлади:

- Ақула. Бошқарувни маҳкам тутати. Болалар эркини тамоман ўзига бўйсундиришга ҳаракат қилади. Уларнинг ҳар бир қадами ва ҳаракатини назорат қилиб туради. Бошқаларнинг туйғулари билан асло ҳисоблашмайди. Бундай инсонда бошқарув ҳис-туйғудан устун туради.

Натижа. Муносабатлар узокқа бормайди. Ота-она кексаяди, бошқарув фарзандларга ўтади. Ёки фарзандлар ота-онага бошқача, бировларга эса бошқача кўрина бошлайди.

- Кўнгилчан. Бу инсон бошқаларнинг туйғулари учун ўз ҳуқуқларидан, жумладан, бошқарувдан ҳам воз кечиши мумкин. Бундай кишида туйғулар бошқарувдан устун туради.

Натижа. Фарзандлар ота-онани босиб ўтиб кетадилар. Чунки руҳан заиф одам билан ҳеч ким ҳисоблашмайди. Охир-оқибат ота-она фарзандлар қулига айланади.

- Бепарво. Бу инсонда на бошқарув бор, на ҳис-туйғу.

Натижа. Бошқарув бошқалар қулига ўтиб

кетади: амаки, амма, хола ёки фарзандлардан биротасига.

▪ Тулки. Бу инсон ўз манфаати учун керак бўлганда туйғудан, бошқарувдан фойдаланади. Бундайларда манфаат туйғу ва бошқарувдан устун.

Натижа. Фарзандларда ҳам барқарор туйғу кўринмайди, балки товламачи, шароитга мослашувчи кишилар бўлиб шаклланадилар.

▪ Намунали. Бу инсонда бошқарув ҳам, туйғулар ҳам ўз ўрнида ва меъёрида.

Натижа. Бу оилалардаги ўзаро муносабатлар намунали даражада, кўнгилдагидек бўлади.

СИГНАЛ

وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

1. «...Сизга қандай нохушлик етса, у ўзингиздан дандир» (Нисо сураси, 79-оят).

Ҳар қандай одам (кўрқоқ, ботир, шафқатсиз, ҳаёли) ўзидан атрофга сигналлар тарқатади. Сигнал икки хил: сўз ёки ҳаракат кўринишида бўлади. Атрофдагиларнинг сизга муносабати тарқатаётган сигналингиз мазмунига ва бошқаларнинг уни қандай тушунаётганига боғлиқ. Айтилаётган гап худди ёғаетган ёмғирга ўхшайди: бир жойда сийрак, бошқа жойда ғуж-ғуж чечак ундиради, бу ўша заминга, яъни инсоннинг қабул қилиш имкониятига – наслига, аслига боғлиқ. Аммо сиз жўнатаётган сигналингизни астойдил етказаверинг ҳамда қарши томон қандай қабул қилаётганига аҳамият беринг.

Ҳурмат қилиш ёки қилмаслик ҳақида ҳам сигналлар берилади. Яъни ҳурмат қилмаслик учун бирор-бир сигнал ёки ишора бўлмагунича қаршингиздаги инсон бу ҳаракатга ботина олмайди. Сиз тарқатаётган салбий сигналлар бу чегарани бузиб ўтиш ишорасини беради. Сухбатдошингиз сиздан келаётган жавоб сигналлари мазмунига

қараб ўзидан чиқариши керак бўлган сигналларни ростлайди.

Одатда янги турмуш қурган келинчак ҳурмат қилинади. Чунки у ўзидан: “Мен ўзимни ҳурмат қиламан, Сиз ҳам мени ҳурмат қилинг”, деган мазмундаги сигналларни тарқатади. Вақтли туради, кўча, ҳовли, уйларни супуради, тозалайди. Ҳамма ёқ саранжом-сарипшта. Кийимлар ювилган, дазмолланган... Бу сигналларни айнан: “Мен ўзимни ҳурмат қиламан, Сиз ҳам мени ҳурмат қилинг”дан бошқа томонга буриб бўлмайди. Шунинг учун у келинчак ардоқланади. Лекин вақтлар ўтган сайин келин ўз вазифаларини бажаришга дангасалик қила бошлайди. Бепарволик қилади. Тарқатаётган сигналларининг мазмуни ўзгаради. Бунга жавобан: “Ўзини ҳурмат қилмаган инсонни ҳеч ким ҳурмат қилмайди”, деган мазмундаги, буткул тескарисига ўзгарган сигналлар қабул қила бошлайди. Бу, албатта, табиий ҳол.

Буни бугунги кунда СМС ёзишишга ҳам ўхшатса бўлади. Қайси мавзуда СМС юборсангиз, худди шу мавзуда жавоб оласиз. Шу вақтгача: “Бозорда савдолар чакқонми?” деган мазмундаги СМСга: “Дадамга янги машина олиб бердим”, деган жавоб олмаганмиз.

2. Ҳаракат орқали берилган сигналлар, сўз билан берилган сигналлардан анча кучли ҳисобланади. Масалан, бирор ноҳўя ҳаракат қилиб сизни

ранжитган фарзандингизга ундан хафалигингизни айтгандан кўра, унинг чақириқларига бепарво бўлиш, юзингизда ранжиш аломатларини акс эттириш уни ўз ҳаракатларини қайта ўйлаб кўришга кўпроқ мажбур қилади. Сигнал беришнинг ҳар иккала тури ҳам бир-бирига номувофик бўлиб қолмаслиги лозим. Фарзандингизга ранжиган ҳолатда кўриниб туриб, унга аяброқ, ачиниброқ гапирсангиз, олиб борган сиёсатингиз ўз кучини йўқотади.

3. Руҳан барқарор одам барқарор сигналлар беради ва бу билан сигнални қабул қилувчида ҳам барқарорлик ва ишонч пайдо қилади.

Билимли, фикрлари жой-жойида, ўзлигини англаган, ўзига ишонган, мақсади ҳақида ёрқин тасаввурга эга одамнинг гаплари салобатли бўлади. Буларнинг акси бўлган одамнинг гапларида эса гапнинг боши билан охири бир-бирига номутаносиб, пойинтар-сойинтар бўлади.

Инсоннинг ички олами қандай бўлса, худди шу кайфиятни унинг ташқарисида тарқатаётган сигналлари чизиб беради. Ичкаридаги сигналлар киши истаса-истамаса ташқарида ҳам ҳеч ўзгаришсиз ўз аксини топади.

4. Болаларнинг хатти-ҳаракатларида камчилик бўлмайди, балки камчиликни ота-онадан излаш керак. Болалар ҳамаша тўғри йўл тутадилар. Чунки уларнинг фитрати тоза, соф. Болалар ҳеч қачон фитратларига қарши бора олмайдилар.

Телефон гўшагини кўтарган қизалоқ отасини анчадан бери излаб топа олмаётган амакига дадажонисининг уйдалигини, телевизорда футбол томоша қилаётганини айтди. Бироздан сўнг эшик тақиллади.

Нодир эшикни бориб очиб, не кўз билан кўрсинки, қаршисида дўсти Халил турарди. Бир йил муқаддам Нодир Халилдан қарз сўраб борганида қуруқ қайтармаган эди. Нодир хануз қарзни қайтара олмади. Ғудранганича у билан қизариб-бўзариб саломлашди, уйга таклиф қилди. Дўстига у ҳам биров билан иш бошлаганини-ю, шу кунларда натижаси бўлишини атрофлича тушунтирди. Қўлига пул тушган заҳотиёқ қарзини қайтаришига ишонтирди.

Дархақиқат, Нодир тўрт йил аввал шифохонада даволаниш чоғида Аброржон деган йигит билан танишиб қолади. Бир хонада ётиб даволанишади. Шифохонадан чиқиб ҳам оқибатлари узилмади: тез-тез бир-бирларидан хабар оладиган бўлишди. Аброржон билан бир ишга пул тикишди, шу пулнинг қайтишини интизорлик билан кутаётган эди. Қолаверса, бу ишдан иккаласи ҳам мўмай фойда умид қилаётган эдилар. Халилни ишонтиргач, кузатиб қўйди. Қизини чақириб сал койиди, кейинги сафар шу амаки телефон қилса ёки эшик тақиллатиб келиб қолса, уйда йўқлигини қаттиқ тайинлади.

Икки кун ўтиб, дам олиш куни Нодир

томорқада ўралашиб юрган пайтда телефон жиринглаб қолди. Гўшакни шоша-пиша қизалоқ кўтарди. Амакининг овози эшитилди. Дадасининг қаердалигини сўраган амаки ўз-ўзидан: “Уйда йўқлар”, деган жавоб олди. У томондан: “Ҳа, майли. Дадажонга Аброр амаким телефон қилдилар, деб айтиб қўй. Эрта ё индин ўзим борарман”, деган овоз қизалоқнинг қулоғига кириб-кирмай телефондан келаётган овоз тўхтаб қолди. Ўйинқароқ қизалоқ эса бу ҳақда отасига айтишни унутди. Нодир эртасига ишдан чарчаб келди-да, овқат пишгунича мизғиб олишини айтиб, ичкари уйга кириб кетди. Шу орада эшик тақиллади. Қизалоқнинг ойиси ошхонада овқат қилиш билан овора бўлиб, эшик тақиллаганини эшитмади ҳам. Қизча бориб эшикни очди. Дарвозахона олдида сарик такси турар эди. Машинадан бирамакитушди. Қизалоқшошганича, сўрашларини ҳам кутиб ўтирмай, дадасини уйда йўқлигини-ю, ойиси билан меҳмондан кеч қайтишларини айтиб, бидирлади. Келган амаки бироз афсусланган бўлди-да, кейинроқ ўзим кўнғироқ қиламан деганча, таксига ўтириб кетди.

Эртасига нонушта қилиб ўтиришган эди, бирдан телефон ҳар сафаргидан бошқачароқ, тез-тез жиринглай бошлади. Келин: “Чет элдан шекилли”, дея гўшакни кўтарди. Салом бергач, Аброр ака телефонга чақираётганини айтди.

Нодир телефонда қуюқ салом-аликдан кейин Аброржон ҳалиги ишдан олган фойдани бермоқчи бўлиб телефон қилганини-ю, эртасига уйга келганини, ҳар иккала сафар ҳам уни топа олмаганини айтди. Ҳозир эса Лондондан туриб телефон қилаётганини, 3 ой хизмат сафарига кетганини айтди. Гапида: “Қизалокни уйда кўп ёлғиз қолдирыпсизлар, унинг ўрнига болалар боғчасигами ёки бирор энага ёллабми банд қилинглар”, деди. Нодир бўшашиб, гўшакни жойига қўяр экан, узоқ ўйланиб қолди...

5. Ижобий сигналлар юборишдан чарчаманг. Зеро, Пайғамбар алайҳиссалом:

تَبَسُّمُكَ فِي وَجْهِ أَخِيكَ لَكَ صَدَقَةٌ

“Биродаринг юзига қилган табассуминг ҳам садақадир”, (Имом Термизий ривояти) деганлар.

Сигнални ҳидга ҳам ўхшатиш мумкин. Ижобий сигналлар ширин ҳид сингари атрофдагиларнинг кайфиятини кўтаради.

Кўшнимдан кўп озор кўрар эдим. Бир гал хизмат сафарига кетаётиб, олим одам билан ҳамсафар бўлиб қолдим. Гапдан-гап чиқиб, орада шуни ҳам гапириб ўтдим. Шунда ҳалиги киши: “Кел, болам, сени худди пардай енгил қилиб қўяй. Бунинг учун юрагингнинг шайтон жойлашган ерига бир мушт ургин-да, қотиб ғўдайиб қолган бўйнингни зўрлаб эг ва ишни ўша кўшнингга салом бериб

ўтишдан бошла. Алик олмаса ҳам майли. Боласи боланг билан ғижиллашаётган бўлса, ўзингнинг болангни тартибга чақир-да, ажримни унинг боласи фойдасига ҳал қил. Атрофдагилар у ҳақда доим сендан ёмон гап эшитишга ўрганиб қолганлар. Сен эса уни ёмонлашни мутлақо тўхтат, аксинча, пайт пойлаб: “Қўшним биз билан ёмон муносабатда бўлса-да, фалон пайт мана бундай, мана бундай яхшиликлар қилган, мана бу ишни қойиллатган”, деб қўй. Ахир, ҳамманинг ҳам бироз бўлса-да, фазилати бўлади-ку, қўшнингдан ҳам айна шу фазилатни излаб топ. Маҳалладошлар билан суҳбатлашганда, қўшнингнинг ўша жиҳатларини ҳурмат қилишингни сездириб тур. Бу гаплар унга етиб боради. Аввал бир гангиб олади! Болалари эшигингнинг тагини яна ифлос қилишса, индамай тозалатиб қўявер. Мабодо, шу маҳал ўтиб қолгудай бўлса ҳам, очик чеҳра билан: “Ассалому алайкум, яхшимисиз!” деб қўявер. Алик олмаган тақдирда ҳам, ҳайратланади, ҳар нарсага йўйиб кўради, ўйланади! Сен эса яхшилик қилишда давом эт, келин кўча супурадиган бўлса, ўша қўшнининг тарафини аввал тозаласин, сўнг ўзи тарафга ўтсин. Уйида ҳол сўрагулик вазият бўлса, дарҳол битта қўшнини чақириб, бирга кириб чиқ, ёрдам бер. Атайлаб зиёфат уюштир, айнан шу қўшнингни биринчи бўлиб таклиф қил ва бир-икки маслаҳат олган бўл. Бети

қаттиқроқ бўлса, бу ўзгаришларни тушунолмай бетоқат бўлиши, “Нега бундай қиялмасиз?” деб сўраши ҳам мумкин. Шунда юмшоқлик билан, “Ёшимиз ҳам бир жойни қоралаб қолибди. Бўлар-бўлмас майда нарсалар учун бир-биримизни кийнаб қўйибмиз. Ундан кўра, сиздан ўрганиб, сизга суяниб яшаганим яхшимасми?” дегин. “Ака, энди сўкасимиз, уришасимиз, мен жим туравераман”, деб ҳазиллашиб ҳам қўй! У тош эмас, унинг ҳам юраги бор, бир кун албатта эрийди. Бутунлай эримасдир, ҳар қалай ёмонлик қилмай қўяди-ку! Сен эса яхшиликни қанда қилма, Пайғамбаримизнинг суннатларига риоя қилган бўласан! Сен шу фазлни эгалласанг ва шу фазлда давомли бўлсанг, қўшнингни Аллоҳнинг ўзи юмшатиб беради, мана кўрасан!”

Яхши инсон экан. Унинг сўзларини онгимга сингдириб олдим. У кишига миннатдорлик билдирдим.

Ўша кишини яна бир бор кўргим келди. Уларга тинмай миннатдорлик билдиргим келди. Мен бутунлай бошқа одам бўлиб қолдим, қўшним ҳам мутлақо бошқача бўлиб қолди.

6. Буйруқлар маслаҳат ёки таклиф кўринишида айтилмаслиги шарт. Буйруққа буйруқ учун мос оҳанг танланиши лозим.

Йигирма нафар болани икки гуруҳга бўлиб, тажриба ўтказилди. Хонага қимматбаҳо робот

ўйинчоқ олиб келинди. У таърифлаб бўлмас даражада ҳаракат қилар, буйруқларни сўзсиз бажарар эди. Ҳатто болалар шундай ўйинчоққа эга бўлишини орзу қилаётганларини яшириб ўтиришмади. Биринчи ўн кишилиқ гуруҳга қатъий оҳангда, аниқ ва равшан қилиб хонада тарбиячи йўқ пайти роботга тегмаслик буюрилди.

Иккинчи ўн кишилиқ гуруҳга эса бу буйруқ аввалгидан бошқачароқ тарзда етказилди. Гап оҳангини ялинганнамо қилиб, иложи борича тарбиячи назоратсиз роботни ишга туширмаслик, роботни қимматбаҳо экани, бузилса, тузатиб бўлмаслигигача айтилди.

Тарбиячилар хонани атайлаб тарк этдилар. Йигирма дақиқа кузатув олиб борилди. Биринчи хонадаги болалар ҳатто ўрнларидан туришмади ҳам. Ўтирган жойларида роботга суқланиб қараб, бир-бирларига унинг ғайритабиий ҳаракатларини қайта-қайта гапириш билан чекланишди.

Иккинчи гуруҳ жойлашган хонада эса робот аллақачон ишга тушиб бўлган. Унинг пултини эса хонанинг у ёғидан бу ёғига тортқилашар эди. Тугмалари бирма-бир, бетартиб босилаверганидан робот ағанаб тушди.

7. Болаларнинг хато қилишлари муҳим эмас, лекин бизнинг бу хатога муносабатимиз муаммоли бўлиши мумкин.

Қаровсиз қолган болакай талпина-талпина

ошхона столи устидаги идиш тўла сутни тушириб юборди. Идиш синди. Хона полида сутдан кўлмакча ҳосил бўлди. Бу ҳодисанинг олдини олишга бироз кеч қолган она бир четда туриб боласини кузата бошлади. Болакай сут кўлмагининг қоқ ўртасида ўтириб уни кўллари билан ғижимламоқчи бўлди. Кафтига илинганини ялаб ҳам кўрди. Хом сут унга унчалик хуштаъм туюлмади, шекилли, юзи бироз ўзгарди. Кафти билан уриб атрофга сачратиб кўрди, оламшумул ҳеч нарса бўлгани йўқ. Онаси эса вазиятни жимгина кузатишда давом этарди. Ахийри, болакай ўйнай-ўйнай зерикди. У ёқ-бу ёққа аланглаб онасини кўриб қолди-да, чопганича унинг олдига келди.

Онаси эса уни койиш ўрнига кўлларини илиқ сувда ювди, кейин сочиқ билан оҳиста артди. Жавондан озода кийимларини олиб, кийинтирди. Кейин шошилмасдан, боласи тушунадиган сўзларни танлаб, унга сут ҳақида тушунча берди. Ундан олинадиган фойдаларни, ундан нималар қилинишини бирма-бир санаб берди. Натижада болакайнинг тасавурида сут ҳақида тўлиқ тасаввур шаклланди. Агар шундай қилиш ўрнига уни койиб, хафа қилганида, унинг тасавурида: “Идиш тўла оқ суюқлик нима?” деган бўшлиқ қолиб кетган бўлар эди. Шу бўшлиқни тўлдириш учун болакай яна неча марта сут тўла идишни тортиб кўрарди-ю, яна қанчадан-қанча сутни исроф қиларди.

8. Атрофимиздаги ҳароратнинг иссиқ ёки со-

вуқлиги биздан ажралаётган ҳароратга боғлиқ. Бошқаларга ижобий сигналлар бериш орқали атрофингизда уларни ўзига оҳанграбодек жалб қиладиган майдон яратинг. Шунда бошқалар ўз-ўзидан сиз хоҳлаган одамга айлана бошлайдилар.

Бир мисол. Ўзимга-ўзим: “Барчага кун бўйи жилмайиб юраман”, дедим. Ундан кейин учраган ҳар кишига хушомад қилишни ўзимга вазифа қилиб олдим. Шундай қила бошладим ҳам. Аввалига атрофимдаги ҳамма менга нима бўлгани-ю, нега бунчалар хушчақчақлигимга хайрон бўлишди. Кейинроқ эса бу кайфият худди вирус каби атрофимдагиларга юқа бошлади. Уларнинг аксарияти жилмая бошлашди ва ўзларидан атрофга худди мен тарқатган ижобий тўлқинлар каби тўлқинлар тарқата бошлашди. Ижобий сигнал тарқатадиган инсон ўз атрофига хушчақчақ инсонларни жалб қилар экан. Атрофим шунақа ўзгарди: бу гўёки бир мўъжиза эди.

Самимий хушомад қандай натижа беришини бир кўрсангиз эди.

9. Аввал тарқатилган нотўғри сигналларни тўғрисига ўзгартириш мумкин. Бунинг учун кейинги жўнатиладиган сигналлар барқарор, ишончли ва энг муҳими, доимий бўлиши шарт.

Ҳамма ҳам адашади. Билмаслик, ўрганмаслик инсонни не ҳолларга солади. Жоҳиллик, бўйин эгмаслик, кибр каби иллатлар оқибатида қан-

чадан-қанча имкониятларни бой берамиз. Бунинг оқибатида ўзимиз билмаган ҳолда салбий сигналлар тарқатамиз. Атрофимизни ўраб турган инсонлар, ҳатто яқинларимиз ҳам бизни худди шундай ожиз, ўз-ўзини бошқара олмайдиган инсон сифатида кўришга ўрганиб қолишган.

Инсон тинмай ўзгариб, тараққий этиб туради, у кечаги иши учун бугун хижолат чекиши мумкин. Инсонни бу ҳолатга баъзан ҳаёт сабоқлари, баъзан эса кимнингдир астойдил уринишлари олиб келади. Хуллас, салбий сифатлар ўрнини ижобий сифатлар эгаллаши мумкин. Энди билиб, ўрганиб, аввал йўл қўйилган камчиликларни тuzатса бўлади-ми?

Албатта, бўлади! Бунинг учун ўзингиздан тарқалаётган сигналларнинг ишончлилигини, ижобийлигини назорат қиласиз. Энг муҳими, худди шу сигналларни доим, ҳамма жойда, ҳар қандай вазиятда тарқата олинг.

ТАСАВВУР

1. Ҳар бир нарса инсон миясида сураг кўри-нишида бўлади ва инсоннинг хатти-ҳаракатини мана шу сураглар кетма-кетлиги бошқаради.

Бу нима дегани? Айтайлик, бир умр шерни кўрмаган, шер ҳақида эшитмаган кичкинтой шер билан рўбару келиб қолса нима қилади? Бола шердан заррача кўрқмайди. Аксинча, бориб ё думидан ёки мўйлабидан тортади. Нега шундай? Жавоб шуки, унинг миясида ҳали шернинг сура-ти йўқ, шер ҳақида тасаввур йўқ. Бизга ўхшаб шернинг қудратини, йиртқичлигини, кимни-дир ёки қайсидир ҳайвонни бир ҳамлада ғажиб ташлаганини, тез югуришини кўрмаган. Шунинг учун ҳали унинг миясида: “Шерни кўрганда қочиш керак”, деган “дастур” йўқ.

Ётоқхонасида катта “юмшоқ, беозор айик”-часи бор болакай учун шер навбатдаги катта-кон, кўринишидан юмшоқ, “айик”часидан фарқ-ли ўлароқ, ўзи ҳаракатланадиган “беозор” жо-нивор. Болакайнинг миясидаги шер ҳақидаги тасаввур шулардан иборат, холос. Кичкинтой қаршисидаги шер билан шу сурагларга таянган ҳолда муомала қилади.

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

2. «Балким, сизлар ёқтирмаган нарса (аслида) ўзларингиз учун яхши» (Бақара сураси, 216-оят).

Инсонга берилаётган ҳар бир кун, унга рўбарў келаётган ҳар бир одам, атрофимизда содир бўлаётган воқелик Яратганнинг тошу тарозусидан, тасдиғидан ўтган. Атрофимизда бирорта ортиқча нарса йўқ. Ҳатто бизга ёқмаётган, энсамизни қотираётган айрим нарсалар ҳам аслида фойдамизга ишлайди. Масалан, уйингизда отангиз, онангиз ёки бобонгиз инжиқроқ, дейлик. Балки тергашларидан сиқилиб юрарсиз. Аммо сизнинг иродангиз бўш. Бир ишни эплай олмайсиз. Шу “ёмон”ларнинг қош-қовоғидан кўркқанингиздан ўзингизни рисоладагидек тутасиз. Ишларингиз режали, намунали, тартибли кетади. Маҳалла-кўйда обрўга эга бўласиз. Бу ютуқлар сизни кузатувчиларнинг борлигидан эмасмикин?

Инсонни тасавури бошқаради. Тасаввурни шакллантириш эса инсоннинг ўз қўлида. Бунинг учун нима қилиш керак? Изланиш керак, ўрганиш керак, кўпроқ нарса билиш керак. Кўпроқ маълумотга эга бўлиш керак. Акс ҳолда инсон ўз тасаввурини бошқаларнинг қўлига топшириб қўяди. Ҳаётини саргардонликда ўтказлади.

Нима учун бугун ёшлар турли нотўғри йўл тутмоқдалар? Кийинишда, ўзини тутишда, одоб-ахлоқ меъёрларига риоя қилишмаяпти? Сабаби, уларда шу каби нарсалар ҳақида тасаввур йўқ. Тасаввурда етишмовчилик, кемтиклик мавжуд. Шу кемтикни тўлдириш илинжида ташқаридан келаётган ҳар қандай маълумотни текширмасдан, кўр-кўрона қабул қилишмоқда. Бу ёмон оқибатларга олиб келиши мумкин.

3. Баъзи ота-оналар ҳали фарзанд дунёга келмасиданоқ ўзини боланинг хизматчиси, деб тасаввур қилади. Болапарастлик ҳам ёмон. “Боламга, боламга” деб бўғзингиздагини ҳам узиб бераверсангиз, “У бекаму кўст яшаши керак” деб, мол-дунё йиғишга тушсангиз, ўзлигингизни йўқотиб бораверасиз. Болангизнинг эса нафси хакалак отаверади.

Айрим ота-оналар эса фарзандига хизматчи-дек муносабатда бўлади. Сал адашдимиз, аяб ўтиришмайди. Айтилганни бажармаса-ку – тамом. Ҳаё, андиша йўқ, маломат жажжи вужудни зир титратади.

Бошқа бировлар эса болага шерикдек муомала қилишади. Бундай ҳамкорлик ота-она ва фарзанд алоқаларига заррача салбий таъсир кўрсатмайди. Оилада барчанинг бурч ва мажбуриятлари аниқ тақсимланади. Шубҳасиз, бу оилада бахт ҳукмронлик қилади.

4. Ҳеч ким ҳеч кимни хафа қила олмайди.

Балки барча ўзини ўзи хафа қилади, ўзини-ўзи хурсанд қилади. Айтиб ўтилганидек, барчанинг миясида дунёқараш, суратлар рўйхати мавжуд. Айнан шу рўйхат уни бошқаради. Қачон хафа бўлишни ҳам ўзингиз танлайсиз, қачон хурсанд бўлишни ҳам.

Айтайлик, ён кўшнингизни ёмон кўрасиз. Сабаби, сершовқин ҳовли ёки сизни хушлашмайди. Хуллас, кўришиб яйрамайсиз. Ваҳоланки, бундай кўшнингиз бизга фойдалари ҳам бўлиши мумкин. Шулар ҳақида ҳам ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Биз ёқтирмайдиган кўшни уйда бир ҳафта-ўн кун бўлмасин-чи? Ўша томон ўпирилиб кетади. Кечалари уйку қочади, гўё уйингизга ўғри ўша томондан тушиб келаётгандек! Ё бўлмаса, унинг уйига ўғри тушади-ю, балога сиз қоладигандай! “Кўшнингиз бориға шукр”, деб юборганингизни ўзингиз ҳам сезмай қоласиз. У сизга, сиз унга кўрғон, ҳимоя бўлишингизни англайсиз.

5. Она фарзандига уйқудан аввал турли ибратли ҳикоялар айтиб бериш орқали тўғри, мустаҳкам, исломий тасаввурларни сингдириб бориши керак.

Фарзандингизнинг тасаввурини ўзингиз истагандек бўлишини хоҳласангиз, марҳамат, уни гўдаклигидан рисоладагидек шакллантиринг. Эртақ, ҳикоя айтиб бериш кичик ёшдаги

болаларга таъсир кўрсатишнинг самарали усулларидан бири сифатида эътироф этилади. Кичкинтойлар эртак қаҳрамонлари ўрнида ўзлари бўлиб қолишларини жуда-жуда хоҳлайдилар. Ҳатто хаёлан шундай қиладилар ҳам. Ахир, “Кичкинтойларнинг ўз “оламча”лари бўлади”, деб бежиз айтишмайди-ку.

Қаҳрамони айб иш қилганда, кечирим сўраганини, катталар, тенгқурлари, ҳатто ўзидан кичиклар марҳамат кўрсатганда, миннатдорлик билдирганини кўрган болакай ҳам шунга тақлид қилади. Шу йўл билан у ўзини ҳам қаҳрамони каби муҳим инсон сифатида кўради. Бугун тақлид қилади, эртага эса, билиб, ўз хоҳиши билан шундай қилади. Шу йўсинда сиз унга одоб-ахлоқ меъёрларини осонгина белгилаб берасиз.

6. Ота-онанинг ҳар қандай воқеага нисбатан қатъий муносабати бўлиши керак. Ота-онанинг фарзанд келажаги ҳақида дилига тугиб юрган ўй-ташвишлари, режалари, хоҳиш-истаклари пухта ўйланган ҳаракатларга айланиши шарт. Ота-она муаммолар олдида ўзини йўқотиб қўймасдан, “Айни шу вазиятда қўлимдан нима келади?” деб ўзига-ўзи савол бериши лозим. Ечим, албатта, топилади.

Дейлик, бола ўзини ҳар доимгидан бошқача тутяпти. Кичиклиги боис ўзидаги ўзгаришларни, танасидаги оғриқни ифодалаб бера олмаяпти.

Тинмай инжиқлик қияпти, ўқтин-ўқтин йў-таляпти. Бу ҳолатда ота-она нима қилиши мумкин? Албатта, фарзандига раҳми келиб, уни шифокорга олиб боради. Хуллас, диққат жамланса, имкониятлар юзага чиқади. Шулардан энг яхши натижа берадиганини кўллаб, муаммодан қутулиш мумкин.

Ёки фарзандингизни олий маълумотли бўлишини, жамиятда зиёлилар сафида кўришни чин дилдан хоҳлайсиз. Юқорида айтиб ўтилганидек, шу хоҳиш-истагингизни пухта ўйланган ҳаракатга айлантиринг.

Тахминан, мана бундай:

Ўғлингиз ёки қизингиз келажакда тиббиёт соҳасида етук мутахассис бўлишини хоҳлайсиз. Бу яхши! Шифокор бўлиш учун бола нималардан хабардор бўлиши керак? Буни маҳаллангиздаги оилавий поликлиникага чиқиб, худудингизга бириктирилган шифокордан ҳам сўрашингиз мумкин. У сизга: “Шифокор кимёни, математикани, фалон-фалон фанларни яхши билиши керак”, деб айтади. Бу – биринчи қадам. Кейинчи? Фарзандингизга яхши кимё ўқитувчисини топиб, ҳафтада бир кун ёки икки кун шуғуллантиринг. Маълум муддатдан кейин болага кимё фани таниш бўлиб қолганига ишонч ҳосил қилсангиз, уни қийнамайдиган қилиб математикани кўшиш мумкин. Шундай қилиб, хоҳиш-истакларингизни пухта ўйланган ҳара-

катларга айлантириб борасиз. Албатта, бу ўз-ўзидан бўлмайди. Куч, маблағ, эътибор талаб қилади.

Лекин шуни ҳам эътибордан қочирмаслик керакки, фарзандингизда ҳам бу соҳага лаёқат, хоҳиш бўлиши керак. Масалан, қондан кўрқадиган болани шифокор бўлишга мажбурлаш уни майиб қилиб қўяди.

7. Инсон ҳатто ўзида мавжуд бўлган заифликдан фойдаланиш орқали ҳам кўплаб муваффақиятларга эришиши мумкин. Бу нима дегани? Келинг, бунини биргина “кўрқув” туйғуси мисолида кўриб чиқайлик.

Ишга отланган ёки сафарга чиқадиган киши автобусга ёки самолётга кеч қолишни истамайди. Тўғрироғи, шундай бўлиб қолишидан кўрқади. Кўрқув – бу салбий, ични кемирадиган туйғу. Инсон шу туйғунини қай тарзда ўз фойдасига буриши мумкин?

Ҳадиси шарифда:

من خاف أدلج، ومن أدلج بلغ المنزل،

ألا إن سلعة الله غالية، ألا إن سلعة الله الجنة

“Ким кеч қолишдан кўрқса, вақтлироқ йўлга чиқади. Ўз-ўзидан вақтли йўлга чиққан киши манзилга етиб боради. Огоҳ бўлинг, Аллоҳнинг моли қиммат. Аллоҳнинг моли жаннатдир” (Имом Термизий ривояти), дейилади.

Мана сизга ечим! Вақтли йўлга чиқишга

нима мажбур қилди? Албатта, кечикишдан кўрқиш. Бу кўрқинчни вақтли йўлга чиқишга сабаб қилиш мумкин. Натижада заифлик сизга манфаат келтирди. Автобусга ёки аэропортга вақтида етиб бордингиз.

Демак, ҳар қандай салбий фикрни таҳлил қила туриб, албатта, уни ижобий томонга буриш мумкин.

8. Инсон миясидаги маълум тасаввурнинг ҳаётдаги воқеликка мос келмаслигидан безовталиқ пайдо бўлади.

Айрим орзулар хаёлпарастликдан иборат бўлади. Дугоналари: «Малика, “Игрушкали гап” бошлаймиз, биринчисини сен оласан! Яшаш шароитингни ҳам бинойидек қилиб оласан! дея қизиқтириб, қўйишмади. Малика эрининг норозиликларига қарамай, шундай қилди ҳам. Қарабсизки, кўп қаватли уйнинг иккинчи қаватида таъмир ишлари бошланиб кетди. Кўпроқ киши сиғиши учун равон ҳам меҳмонхонага кўшиб юборилди. Ром ва эшиклар янғисига алмаштирилди. Уй қоронғу бўлиб қолса ҳам, ташқаридан кўркам кўриниши учун бироз қорайтирилган ойналар буюртирилди. Меҳмонхонада катта айлана стол. Атрофида ўн олтита стул. Униси ҳам, буниси ҳам энг сўнгги русумда. Олд томонга ҳам, орқа томонга ҳам биттадан хона совуткичлари осилди. Ҳамма

уйга бир хил қилиб қимматбаҳо гилам тўшалди. Ўз-ўзидан ошхона ҳам назардан четда қолмади, албатта. Баланд, қўшэшикли музлаткич. Туркиядан келтирилган хомашёдан хона ўлчамларига мослаб ошхона жавони ясатилди. Германияда ишлаб чиқарилган идиш-товоқ, чойнак-пиёла, санчқи-қошиқлар ва ошхона анжомлари сотиб олинди. Малика бахтли эди. Малика “Игрушка”ни биринчи ой ўзи олган бўлса, кейинги ойнинг тўловини олган пулларидан чиқариб берди. Энди учинчи ойнинг тўловини тўлаш ташвиши тушди бошига. Тўловнинг қанчалигини юқоридаги харажатларнинг ҳажмидан тахмин қилиш унчалик қийин эмас. Барча вариантлар ўйлаб кўрилди. Йўл битта, у ҳам бўлса, Россияга бориб пул ишлаб келиш. Танишлар кутиб оладиган бўлишди, чипта сотиб олинди. Ниҳоят, эр Россияга жўнаб кетди. Учинчи, тўртинчи тўловлар: “Эрим пул жўнатади, дарҳол бераман” билан ўтди. Бешинчиси, олтинчиси... пулдан эса дарак йўқ. Олти ой деганда, эрини амал-тақал қилиб, йўлкира жўнатиб қайтариб келди. Эр бир муддат ҳеч кимга кўринмай юрди. Лекин ойни этак билан ёпиб бўлмайди. Тез кунда унинг келганидан Маликанинг дугоналари хабар топишди. Ҳаммаси шундан кейин бошланди. Меҳрибон дугоналар бирдан юзкўрмас душманларга айланишди-қолишди.

Малика дугоналарининг асл қиёфаларини шунда кўрди. Уйига келиб жанжал қилишди. Уйингни сотувга қўй, пулимизни тўла, дея шарманда қилишди. Малика маҳаллада бош кўтариб юролмай қолганидан кўчага чиқмайдиган бўлиб қолди. Қон босими тез-тез ўйнайдиган дард ҳам ортгирди. Эҳ, айна қизини чиқараман деган пайтда-я. Совчиларни рисоладагидай кузатаман деган орзулари бор эди. Ёшим катта бўлганда оёғимни узатиб чой ичиб ўтираман деб ўйлаганди. Афсуски, ҳамма иш чаппа кетди.

Бунинг ўрнига оз бўлса ҳам, эрининг топганига шукр қилиб, ҳалол меҳнатдан келган пулни соғлиқ муҳофазасига, фарзандлар келажагини ўйлаб сарф қилиш мумкин эди-ку! Қизини бирор жойда ўқитиб, яхши мутахассис қилиб тайёрласа бўлмасмиди? Жилла курса, бирор хунар ўргатса ҳам бўларди. Ҳозир нима кўп пазандалиқни, бичиш-тикишни, яна бир қанча шунга ўхшаш хунарларни ўргатадиган ўқув курслари кўп. Тўлови ҳам қиммат эмас. Рўзғор илмини яхши биладиган, қўлида хунари бор, дастёр қиз кам бўладими? Афсус, буларни англаш унга анча қимматга тушди. Бутун бошли оила бир аёлнинг хаёлпарастлиги, пуч ҳой-ҳаваслари қурбони бўлди.

ШАХСИЯТ

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

1. «Дархақиқат, (Биз) Одам фарзандларини (азиз ва) мукаррам қилдик» (Исро сураси, 70-оят).

Аввало, одамнинг шакл-шамойили, барча аъзоларининг тузилиши азизу мукаррамликдан далолат бериб туради. Аллоҳ таоло Одам алайҳиссаломни яратди, унга ақл бериб, илм олишга, ўрганишга истъдод бериб, уни мукаррам қилди. Бундай шарафга ҳеч бир мавжудот муяссар бўлган эмас. Ақли билан инсон бошқа ҳамма махлуқотлардан устун туради.

2. Қориндан тушган ҳомила қайтиб қоринга кирмайди.

Фарзанднинг дунёга келиши ота-онадан узоқлашишга қўйилган биринчи қадамдир. У билан икки хил кўринишда муомала қилиш мумкин, холос. Ё уни яқин ушлаб туриш мумкин ёки узоқлаштириб юбориш мумкин.

Уни яқин ушлаб, боғлаб туришнинг бирдан-бир йўли – орадаги меҳр кўприги. Ўртадаги оралик қанчалик узоқ ёки яқин эканини ана шу меҳр кўприги орқали ўтаётган “олди-берди”нинг сифати, ҳажми белгилайди. Етарлича, ўз вақти-

да кўрсатилган меҳр ҳеч қачон болаларни узоқлаштирмайди, аксинча, бола қалбида кўпроқ миннатдорлик ҳиссини шакллантиради.

Биз кўпинча болаларни боғлаб туришнинг нотўғри йўлларини ахтарамиз. Уларнинг айтганини айтган, деганини деган қилиб кўямиз. Яхши кийинтирамыз, яхши едирамыз. Ортиқча қийнамаймыз. Ҳеч нарсага уринтирмаймыз. Ўзимиз билмаган ҳолда, таъминотини керагидан бир неча баравар ошириб юборамиз. Шу боис деярли барча ҳолларда кутилган натижага эришмаймыз. Аксинча “асраб-авайлаган”имиз биз ўйлаганимизнинг тескариси бўлиб чиқади. Чунки шахсни тарбия қилишнинг ўлчов-мезонлари бутунлай бошқача.

Болаларга ўз мулкимиздек эмас, балки комил шахс сифатида қарашимиз керак. У жисман соғлом, бақувват бўлиши керак. Ақлан теран, соғлом фикрлай оладиган бўлсин. Бугунги кун учун зарур барча билимлардан хабардор бўлиши лозим.

3. Асл қоида – аралашмаслик.

Ҳеч эътибор берганмисиз, болага яшаб кетиш учун зарур бўлган ҳамма нарса ато этилган. Ҳеч ким ўргатмаган бўлса ҳам, бирор хоҳиш-истагини билдириш учун безовталанади, йиғлайди. Ўзи эмаклайди, ўзи ўтиради, ўзи юради, ўзи гапиради ва ҳоказо.

Чунки инсон аниқ мақсад учун яратилган.

Унинг зиммасида Ер юзини обод қилиш каби инсоният келажаги учун муҳим вазифалар туради. Қолаверса, инсон бу каби олий вазифаларни қойиллатиб бажариши учун унга тирик қолиш учун курашиш малакалари биратўла “дастурлаштирилган”. Шунинг учун ота-оналар уларнинг “ишларига” қачон аралашмасликни эмас, балки қачон аралашни чуқурроқ ўйлашлари керак.

Бугун биз тескари йўл тутамиз: фарзандларимиз билан “ошга қатик, нонга туз” қабилида яшаймиз. Уларнинг мустақил инсон эканини, қолаверса, тирик қолиш учун курашиш малакаси билан “Дастурлаштирилган” ҳолда туғилганликларини унутиб қўямиз. Юрса, ўтирса, тегса, еса, ичса, тақиклайвериб уларни “табиий дастур”дан чиқариб юборамиз. Бу ҳолат такрорланаверади. Буёғига энди улар бизнинг “Ўзимиз яратган, бирор-бир илм даргоҳида тасдиқланмаган дастурлар”имиз асосида яшай бошлайдилар. Натижада буйруқ бермаса, қимирламайдиган “робот”ларнинг ота-онаси бўлиб қолганимизни сезмаймиз ҳам. Энди биз “қайта дастурлаган” роботлар, гарчи биз истамасак-да, мустақил фикрлай олмайдиган, муаммолар олдида “ўчиб қоладиган” носозликлар чиқарадиган бўлишади. Инсонларнинг ишига сўраб-суриштирамай, билиб-билмай аралашаверишнинг оқибати яна қандай

бўлишини кутган эдингиз, хурматли ота-она?

4. Боланинг шахс бўлишини истасангиз, яхши ёки ёмон кўришда унинг шахси ва иши (феъли) орасини ажратиб олиш керак. Бунинг учун болани иккига ажратасиз:

1. Шахси.

Шахси деганда унинг ўзлиги, инсон сифатидаги кадр-қиммати, тану жони тушунилади. Боланинг шахсияти ривожлантирилади. Шахсиятни ривожлантиришнинг энг муҳим йўли, юқорида айтиб ўтганимиздек, унга комил инсон бўлишини, қандай мақсадлар учун яратилганини, қайси пайғамбарга уммат эканини англатишдир.

2. Иши.

Боланинг шахсига эмас, ишига (феъли) баҳо беринг. Боланинг шахсияти доимо хурмат қилиниши керак, аммо унинг хатти-ҳаракатлари эса, вазиятга қараб рағбатлантирилиши ёки танқид қилиниши мумкин. Афсуски, бу борада ота-оналарнинг камчилиги кўп. Болага айнан шундай пайтларда: “Сен ёмон иш қилдинг” (ҳаракатига баҳо) дейиш ўрнига “Сен ёмон боласан” (шахсига баҳо) деган гап айтилади.

Бугун оилаларда бир-бирига гапирмаслик ёки гаплашмасликнинг асосий сабаби шахс ва унинг феъли орасини ажратмасликдир.

Худди шундай ҳолатларга мактабларда ҳам дуч келиш мумкин. Ўқитувчи ўқувчи хато қилганда ёки адашганда тўғридан-тўғри

унинг шахсиятига тегадиган гаплар айтади. Аҳмоқсан, калтафаҳм, зеҳнинг паст дея салбий сифатлар билан камситади. Ўзи мактаб ёшида бўлса-да, ҳали полвон бўлиб одамларнинг оғирини енгил қилгиси келиб, кун ўтган сайин ўзини баландроқ сезиб бораётган ўғлонни кўпнинг олдида: “Лапашанг, шу мисолни ҳам еча олмадингми?!” дея койишлари унинг мурғак юрагини синдиради, руҳини ногирон қилади. Бола бундай пайтда: “Устозлар ёмон бўларканда”, деган тўхтамга келади. Ерга урилганига гувоҳ бўлиб турган синфдошлари унинг кўзига совуқ бўлиб кўринади.

Ёмон нарса боланинг хотирасидан ҳеч қачон ўчмайди. Аксинча, вақт ўтган сари тиниқлашиб, кўксининг тубига илдиз отиб боради. Руҳи лат еган боланинг феълида мувозанат бузилади. Унда одамларга нисбатан шубҳа уйғонади. Одамови бўлиб қолади.

Унинг бошқа фазилати бўлиши ҳам мумкинлиги ҳақида ўйлаб кўрганмисиз? Асраб-авайланса, у эртага буюк инсон бўлар, балки элга хизмат қиладиган, мушкул ишларнинг чорасини топадиган солиҳ фарзанд бўлар. Ундан олим ҳам, мансабдор ҳам чиқмаслиги мумкин. Лекин у ўз сулоласининг боши-ку. Ҳеч қурса, у Ҳазрати Инсон.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

«Ҳақиқатан, Биз инсонни хушбичим ва хушсурат (шаклда) яратдик» (Тин сураси, 4-оят). Аллоҳ таоло инсоннинг жасадини ҳам, ақлини ҳам, руҳини ҳам энг афзал кўринишда яратган.

5. Нафақат болада, балки ҳар бир инсонда бошқалар томонидан эъзозланишга доимо эҳтиёж бор. Бу эҳтиёжни тўғри ёки нотўғри усул билан қондириш мумкин. Шунинг учун ҳам ота-она боладаги шу эҳтиёжни қондиришнинг тўғри йўллари излаши керак.

Ҳаракатларига разм солинса, бола синфида ажралиб туришни истаётганини кўриш мумкин. Ундай бўлса, бунга эришишнинг иккита йўли бор. Биринчи йўли: зўравон бўлиб танилиши мумкин. Иккинчи йўли: «аъло» баҳо олиб, бошқалардан ажралиб туриши мумкин. Ҳар иккаласи ҳам танилишга, бошқалардан ажралиб туришга олиб борадиган йўл. Ота-она шу ўринда болани тўғри йўлга йўналтириши керак.

Ота-онанинг кўзи пашшаники эмас, балки асаларининг кўзи каби бўлса, бу борада тезроқ муваффақиятга эришилади. Демокчимизки, боланинг хатти-ҳаракатларидан нуқсон, камчилик излаш ўрнига ижобийсини, оз бўлса-да, ютуқларни излаш керак. Болаларнинг ҳар бир тўғри ишини пайқаганимизни ўзига билдирайлик

ва ташаккур билдиришни унутмайлик. Шундай қилинсагина, фарзандингизда ишонч шаклланади.

6. Киши неъматлардан лаззатланишни билмоғи керак. Бола ҳам шундай неъматларнинг биридир. Бу лаззатни ҳис қилиш учун бола билан кўпроқ бирга бўлиш зарур.

Вақтни бола билан бирга ўтказиш – бу барча диққат-эътиборни болага сарфлаш деганидир. Агар у кичик бўлса, у билан бирга копток ўйнаш мумкин. Каттарок бўлса – у билан кўғирчоқ, машиналар ўйнаш, кумдан бинолар қуриш мумкин. Бола улғайган сари унда янги қизиқишлар пайдо бўлади. Ана шу қизиқишлар сизнинг қизиқишингизга айланиши керак. Расм чизишни истаяптими, сиз ҳам ёрдамлашинг, кўргазмаларга олиб боринг. Кўпчилик ёшлигида ота-оналари нималарни гапириб беришганини яхши эслай олмайдилар, лекин улар билан бирга ўтган вақтни, биргалашиб нима қилишганини яхши эслашади.

Тунов куни амаким бизникига меҳмонга келди, шу аснода дадамнинг гурунги қулоғимга чалинди. Қирққа яқинлашиб қолган кенжа амаким болалик пайтларини эслаб, завқланиб деди:

– Ҳайитда аям янги кийимлар кийгизарди, эслайсизми?! Ўша куни ҳеч ким иш буюрмасди, ножўя иш қилиб кўйсак ҳам уришмасди, ҳоким бўлиб юрардик-а!

Акалари гур-р этиб унга кўшила кетишди... Байрам кунлари қандай яйраган бўлсалар, эслаётганда ҳам ўшандай яшнаб, чарақлаб сўзлардилар. Кўрдингизми, инсон руҳияти – мўъжиза. Гўдаклигида хуш кўрган бир лаҳзани ўнлаб йиллар ўтса ҳамки, бағрига босиб яшаркан. Бу дегани қирқ йил бурун кўрсатилган эътибор уларни ҳануз бойитиб, қалбларини ўстириб келмоқда экан!

Фарзандларимизни одамохун, кўнгилпарвар бўлишини хоҳласак, уларнинг юракларини синдириб қўймайлик, кайфияти билан ҳисоблашиб катга қилайлик.

7. Бахтли бўлишнинг йўли жуда осон. Қандай қилиб дейсизми?! Бу борада савол беришнинг ўзи ноўрин бўлса керак-а?! Сиз шундоғам бахтлисиз-ку! Фақат буни ҳис қилиш қолган, холос! Ахир, сиз иродаси бус-бутун бўлган, ўзини-ўзи бошқара оладиган, қолаверса, ер юзини обод қилувчи, инсоният келажагининг химоячиси бўлган ҳазрати инсонни тарбия қиляпсиз! Аллоҳнинг ер юзидаги росмана ўринбосарини-я! Бу гапни гапириш осондир, лекин бироз фикр юритсангиз, унинг вазни, салмоғи унча-мунча тарозига юк бўлиши турган гап. Аллоҳ сизни шундайин шарафли йўлга ҳидоят қилганини ўзи катга бахт-ку!

8. Бугун биз яшаётган жамиятда ўлчовлар бир мунча ўзгариб кетди. Ўзгариб кетмади, бал-

ки ўлчовларнинг ўрни алмашиб қолди. Асли нотўғри нарсалар тўғри, тўғриси эса нотўғри бўлиб қолди. Шу пайтгача биз сизлар билан муҳокама қилиб келаётган ҳаёт тарзи болаларда савол туғдириши табиий ҳол. Сабаби, болалар аксар ҳолларда, ҳали айтганимиздек, тўғриси нотўғри, нотўғриси эса тўғри кўриб улгуришди, ҳали-ҳануз кўришмоқда. Ҳали замон: “Биз бошқалардан фарқлимизми?” деб сўраб ҳам қолишади. Шунда ҳеч иккиланмасдан “Ҳа, биз мусулмонлармиз, бизнинг қоидаларимиз бошқача, бизнинг мақсадларимиз бошқача. Бошқалар истасалар бизга ўхшаб яшашлари мумкин, лекин асло акси бўлмайди. Биз ҳеч қачон улар каби яшай олмаймиз, чунки биз мусулмонлармиз, қоидаларимиз бошқача, мақсадларимиз бошқача. Аллоҳ бизни ер юзини обод қилиш учун, ҳар доим ер юзини инсонлар фойдаланиши учун тап-тайёр ҳолатда сақлаш учун, ўзимиздан кейингиларга фойдали мерос қолдириш учун яратган!” деб жавоб беринг.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

«Сизга – ўзингизнинг динингиз, менга – ўзимнинг диним» (*Кафирун сураси, 6-оят*).

9. Боланинг ҳаракатлари ва сўзлари имоний ўлчовлар билан мустаҳкам боғланиши керак, акс ҳолда бола манфаат қулига айланади.

Унинг тутган йўли Аллоҳ ва Пайғамбарининг мезонлари билан ўлчаниши керак. Дейлик, бирор иш қилмоқчи бўлса, Аллоҳ розилиги ҳамда Пайғамбар алайҳиссалом хурсанд бўлишини ўйлаши керак. Фарзандингиз мактабга кетаётганида унга Пайғамбар алайҳиссаломнинг:

مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا، سَهَّلَ اللَّهُ
طَرِيقًا إِلَيَّ الْجَنَّةِ

“Ким илм излаб йўлга тушса, Аллоҳ унга жаннатга олиб борадиган йўлни осон қилиб қўяди” (Имом Абу Довуд ривояти), деганларини эслатиб қўйинг! Болангизни мактаётганингизда, унга ширин сўз ҳам садақа эканини айтинг. Ёши улуғ кишилар даврасида ўтирганда, ўғлингиздан уларни хурмат қилишини талаб этинг.

«Шу ишимиз билан биз Набий алайҳиссаломнинг:

مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيَعْرِفْ حَقَّ كَبِيرَنَا فَلَيْسَ مِنَّا

“Кичикларимизга раҳм қилмаган, катталаримизни хурмат қилмаган биздан эмас” (Имом Аҳмад ривояти) деган сўзларига эргашяпмиз», деб айтинг.

Мезонлар шундай бўлмас экан, манфаат бор жойда у ҳар қандай ишни қилаверадиган одамга айланиб қолади. Бунга мисол тариқасида бугун

Ғарб мамлакатларида “ёлланма қотил”ликни ўзига касб қилиб олганларни келтириш мумкин. Уларни моддий манфаат қизиқтиради, холос. Буюртмадаги инсоннинг кимлиги, фарзандларининг нечталигию жамият учун фойда-зиёни ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. У шунчаки қул, холос. Манфаат кўришига ақли етса бас, буйруқни бажараверади. Инсоннинг жонига қасд қилиш гуноҳлигини ўйлаб ҳам ўтирмайди.

10. Болалар дунёдаги одамлар икки хил тоифа (яхши ва ёмон) эканларини билишлари ва бутун ҳаракатларини яхшилар гуруҳидан бўлишга, ёмонлар гуруҳидан бўлиб қолмасликка қаратишлари лозим. Бунинг учун, аввало, ота-она фарзандларига яхши ва ёмон нарсалар нима эканини ўргатиб қўйишлари керак. Яхшилар гуруҳига мансуб бўлиш учун инсон қилиши керак бўладиган барча ишлардан фарзандлар бохабар бўлишлари керак. То улар ўрганиб олишгунча ота-она бу нарсаларни фарзандлари кўз ўнгида такрор-такрор қилиб кўрсатишлари муҳим аҳамият касб этади.

11. Боланинг феълида нимага қўп урғу берсангиз, у шунга интилади ва шунга ишонади. “Дангасасан” деб қайтарилаверса, бола аста-секин дангаса бўлиб боради ва ўзининг дангасалигига ишона бошлайди. Ёки аксинча. “Зеҳни ўтқир, ўқиган нарсасини эсдан чиқармайди, мактабда

ҳам аълочи”, деймиз. Сиз истайсизми, йўқми, бола шунга интилади, эришади.

Биз катталар ўзимиз билмаган ҳолда унга қандай қиёфа танлашни кўрсатиб қўямиз.

Эътиборингизни шу мавзуга алоқадор қиссага қаратмоқчиман. Аллоҳ таоло марҳамат қилади:

إِذِ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا وَخْنُ عَصِيْبَةٍ إِنَّ
أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ. أَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ
وَجْهٌ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ. قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا
تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ
كُنْتُمْ فَاعِلِينَ. قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ
لَنَاصِحُونَ. أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ. قَالَ
إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ
غَافِلُونَ. قَالُوا لَكِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ فَلَمَّا
ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ
بَأْمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ. قَالُوا يَا
أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا
أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ. وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ
قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ
عَلَى مَا تَصِفُونَ

«Ўшанда (акалари) айтдилар: “Юсуф ва унинг укаси (Бинямин) отамизга биздан кўра суюклироқдир. Ваҳоланки, биз бир тўп (кўпчилик)миз. Ҳақиқатан, отамиз аниқ гумроҳлик узрадир”. (Кимдир деди): “Юсуфни ўлдирингиз ёки уни бирор ерга чиқариб ташлангиз, шунда отангизнинг ўзи сизларга қолар (фақат сизларга меҳр қўяр). Ундан кейин (яна) солих (киши)лар қавми бўлурсиз”. Улардан бир сўзловчи деди: “Юсуфни ўлдирмангиз, балки агар (бирор нарса) қилмоқчи бўлсангиз, уни қудуқ қаърига ташлангиз, (шунда) уни баъзи йўловчилар олиб кетар!” Дедилар: “Эй отамиз! Нечун Сиз Юсуфни бизга ишонмайсиз? Ахир, биз унга жуда хайрихоҳмиз-ку! Эртага уни биз билан бирга жўнатинг, яйраб ўйнасин! Биз унинг учун қўриқловчилармиз”. (Яъқуб) деди: “Уни олиб кетишингиз мени жуда ташвишлантираяпти, сизлар ундан ғафлатда бўлган чоғингизда (ноғоҳ) уни бўри еб кетишидан қўрқаман”. Айтдилар: “Биз бир тўда бўла туриб, мабодо уни бўри еб кетса, унда биз роса зиён кўрувчилар бўлиб қоламиз-ку?!” Бас, уни олиб кетишгач ва уни қудуқнинг қаърига ташлашга келишиб олишгач (уни амалга оширдилар) (Биз) унга: “Бу ишлари тўғрисида уларга (кези келганда), албатта, хабар берурсан, ваҳоланки, улар (Юсуф эканингни)

сезмайдилар”, – деб ваҳий қилдик. Оталари хузурига оқшом пайтида йиғлаб келишди. Айтдилар: “Эй отамиз! Биз Юсуфни матоҳларимиз олдида қолдириб қувалашиб кетсак, уни бўри еб кетибди. Рост гапирсак ҳам, (барибир) сиз бизга ишонувчи эмассиз”. Унинг кўйлаги узра сохта қон (қўзичоқ қони) билан келдилар. (Яъқуб) деди: “Йўқ! Сизларни (ўз) нафсингиз (бундай мудҳиш) ишга ундаган. Бас, (менинг бурчим) чиройли сабрдир. Сизлар тавсифлаётган нарсага (сабр қилишга) Аллоҳ (менга) мадакқордир” (Юсуф сураси, 8–18-оятлар)».

Аслида, яхши инсон бирор ёмонликни ўйлайди-да, унинг ёмонлигини билгани учун фикридан қайтиши ҳам мумкин. Ёмон одам эса бир кишини урмоқчи бўлиб яқинлашади-да, уни ўлдириб қўя қолиши ҳам мумкин. Шунинг учун улар аввал: “Укамизни йўқ қилишимиз керак”, дея гапни бир жойга қўйдилар. Йўқ қилиш йўлларини режалаштириш асносида ичларидан қайсидир бирининг виждони бу қабихликни кўтара олмади. Юсуфни ўлдирмасдан, уни қудукнинг тубига ташлашни, уни бирор-бир йўловчи олиб кетиши мумкинлигини маслаҳат берди. Акаларга бу маслаҳат маъқул келди. Оталарини аврашга тушдилар. “Отажон, эртага Юсуфни биз билан бирга юборинг, еб-ичиб, ўйнаб келади. Албатта, биз уни муҳофаза қиламиз”, дейишди.

Шунда оталари Яъқуб алайҳиссалом ўзлари билмаган ҳолда болаларга: “Сиз ундан беҳабар қолсангиз, уни бўри еб кетишидан кўрқаман”, деб эътироз билдирди. Акалар машъум ниятларини барибир амалга оширдилар. Юсуфни қудукқа ташладилар. Қайтиб келиб, оталарига биз қувлашмачоқ ўйнаб беҳабар қолибмиз, Юсуфни бўри еб кетибди, сизнинг гапингизга кирсак бўлар экан, айтганингиздек бўлди, биз ёшлик қилдик, дейишди.

Юсуфнинг акалари режа тузиб қўйишган, аммо уни амалга ошира олмай юрган эдилар. Чунки оталари олдида жавоб беришни ўйлаб бунга ботина олмасдилар. Оталари ўзи билмаган ҳолда Юсуфни гумдон қилиш йўлини мудҳиш воқеа кўринишида тасвирлаб бердилар. Акалар имкониятни бой бермай, ўйлаган ниятларини амалга оширдилар.

Қиссадан ҳисса: ота-она ўзини фарзандларида яшириниб ётган салбий ўй-хаёлларни уйғотиб юборишдан, ўзи билмаган ҳолда уларга нотўғри йўналиш бериб қўйиш ҳолатларидан эҳтиёт қилиши керак.

12. Болага қандай лақаб қўйилса, бола ўшанга ўхшай бошлайди.

Болага баъзида исмидан кўра унга қўйилган лақаб кўпроқ таъсир ўтказиши мумкин. Ҳатто болалар эркалаб лақаби билан чақирилганда ҳам, бу

лақаб илҳомлантирувчи бўлиши керак. Лақаблар бир нечта ва ҳар хил маънони англатса, бола кўпқиррали бўлиб улғаяди. Шунинглаб етишимиз керакки, лақаб – бу боланинг тарихида ота-она из қолдириши мумкин бўлган дастур, ҳаракат рўйхати, қандайдир маънода режа ҳамдир.

Лақаб – оила тилининг бир бўлаги. Лақаб ёрдамида оилада ўзаро алоқаларни ойдинлаштириш, ишончли қилиш, янада яқинлаштириш мумкин.

Лекин кўп ҳолларда болага исми ўрнига лақаби билан муносабат қилишда ҳаддан ошиш, уни ўз исми билан чақирганда, унчалик эътибор бермасликка ҳам олиб келади. Бунинг олдини олиш учун болаларга исмининг маъносини тез-тез эслатиб туриш фойдадан холи эмас.

Ота-она ўзи билмаган ҳолда фарзандларига турли лақаблар қўйиш орқали уларда ёмон хислатларга йўл очишлари ҳам мумкин. Эркалаш учун танланган лақаб жуда чиройли, жарангдор, лекин бу сўзнинг замирида салбий феъл-атворга ундовчи жиҳат ётиши мумкин.

Ёнимиздаги спорт мактабида бир боксчи укамиз бор. Ўзи бақувват, гавдали. У баъзида машғулотларга ўғлини ҳам бирга олиб келади. Ўғлини “Кичкина Тайсон” деб чақиради. Ҳалиги бола катта бўлган сари гавдаси ҳам бесўнақайлашиб, ёз пайтлари қорайиб, ҳақиқий

Тайсонга ўхшаб қолади. Исми Нодиржон, лекин Нодиржон деб чақирсангиз, қиё ҳам боқмайди. Аксинча, мени Тайсон дейдилар, деб кўяди.

Шу бола мактабга борди-ю, отасининг ҳаловати бузилди. Бир оёғи мактабда. Ўғли бугун кимнингдир бурнини синдирса, эртага яна кимдир беш-етти сонияда синфдан учиб чиқади. Мактабда ҳам ўзини рингдаги Тайсондай тутар экан. Унга дашном берган мактаб директориға ҳар сафар: “Мен ҳақиқий Тайсонман, буни дадам айтган”, дея жавоб берар экан. Мана, нотўғри лақаб кўйишнинг оқибати... Мана шундай кўнгилсизликлар сабабли ота ўзи билмаган ҳолда ўғлиға бошқаларға нисбатан кўпол муомала қилишға рухсат бериб кўйганини англади. Ота-онаси бу лақабдан воз кечиб, ижобийсига алмаштиришди. Аксарият ҳолларда исми билан мурожаат қила бошлашди. Боланинг хулқи яхши томонға ўзгара бошлади.

Агар болага унга кўйилган лақаб ёқмаса, унинг бу истагини ҳурмат қилиш керак, ёқмаган лақабдан воз кечиш зарур.

Унутманг, боладаги сифатлар унга кўйилган исмларға қараб ўзгаради.

МАСЪУЛИЯТ

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

1. «Кимки Аллоҳга таваккул қилса, бас, (Аллоҳнинг) ўзи унга кифоя қилар» (*Талоқ сураси, 3-оят*).

Хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлсин, Аллоҳ унга буюрмаган нарсаларни ўз зиммасига юклаб олмаслиги керак. Ҳар ким фақат ўзига юкланган вазифага жавобгар холос.

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

...وَأَعْلَمُ: أَنَّ الْأُمَّةَ لَوْ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَإِنْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «...Ва билки, агар умматнинг барчаси йигилиб сенга манфаат етказмоқчи бўлсалар ҳам, Аллоҳ сен учун тақдир қилиб қўйган нарсадан ўзга ҳеч бир нарса қила олмайдилар. Агар сенга зарар етказиш учун тўплансалар ҳам, Аллоҳ сен учун тақдир қилиб қўйган нарсадан ўзга ҳеч бир нарса қила олмайдилар», (*Имом Термизий ривояти*) деганлар.

2. Дунёнинг биз учун маъноси – ўзимизга юкланган омонатни кўтариш, яъни масъулиятдир. Инсон аниқ мақсад билан яратилган, у умри ниҳоясига етгунча имкон қадар интилиб яшаши керак бўлган мустаҳкам тамойил белгилаб берилган. Биз шу тамойил асосида яшашга масъулмиз.

Лекин бу борада ҳаддан ошиш мумкин эмас. Баъзилар болаларининг, ҳатто невараларининг ҳам масъулиятини ўзига олишади. Буни биз ҳеч иккиланмай жиноят, балки хиёнат дейишимиз мумкин. Чунки бунинг оқибатида болалар “но-гирон” бўлиб қолишади.

Биз ўз масъулиятимизни қандай ҳис қилаётган бўлсак, болаларимизга ҳам ўз масъулиятларини худди шундай ҳис қилдиришимиз керак. Улар ҳам елкаларида жавобгарлик юки борлигини ҳис қилиб яшасинлар.

Бирга ишлайдиган ҳисобчи опанинг ўғли бор. “Дунёни сув босса, ўрдакка не ғам” қабилида яшайди. Уйланган: икки нафар фарзанди бор. Лекин ҳали-ҳануз эси киргани йўқ. Бизга-ку, ростини айтармиди, шунчаки гап-сўзларидан, қилаётган ишларидан билиб оламиз. Доим набираларини боғчага қўйиб, ишга кеч қолиб келади. Кетаётганда ҳам бироз эрта... боғчадан олиб кетиши керак. Маошини ҳам ғазначидан илтимос қилиб муддатидан олдин олади. Ҳали у кам, ҳали

бу кам. Рўзғорнинг бутун ташвиши, расамади ҳамунингзиммасида. Эркакларнинг юмушини ҳам ўзи ҳал қилиб юришидан ўғилларининг ҳеч нима билан иши йўқлигини тахмин қилиш қийин эмас. Неча марта опага маслаҳат бердик, кўяверинг, ўғилларингиз югурсин, дедик. Она экан-да, қараб туролмайман, дейди. Ўғилнинг эса парвойи фалак.

Яратганнинг иродаси экан: бир куни тушга яқин опа ўзини билмай қолди. Фарзандларнинг хабари йўқ. Қўни-қўшнилар опани шифохонага олиб борди. Афсуски, опа ҳаётдан кўз юмди. Ҳозир у оиланинг аҳволи яхши эмас. Опанинг вафотларидан сўнг ўғиллари ичадиган одат чиқарди. Рўзғорни келин амал-тақал қилиб эплаб юрибди.

Бу аянчли хотима масъулиятни ҳис этишда ҳаддан ошиш, ўзгаларнинг масъулиятини ўз вақтида бўйнига юклай билмаслик каби жиноят ва хиёнатнинг жазоси.

3. Чўзилган пружина барибир ўз ҳолига қайтади. Сизнинг ҳам барча масъулиятни елкангизга олиб қўлга киритган сунъий фаровонлигингиз узокқа чўзилмайди. Буни юқорида айтилган ҳисобчи опа мисолида кўрдик. Елиб-югурди. Лекин бу ташвишларнинг ҳаммасини қачондир ниҳоясига етади-ку. Ҳамма нарса асл ҳолида бўлгани яхши. Ҳамма ўзига юкланган омонатни ҳис этсин.

4. Ота-онанинг фарзанд учун куйиб-

ёнаётганини кўрган бола ўз масъулиятини уларнинг елкаларига юклай бошлайди.

Болакай оёқ кийимининг ипларини кичкиналигида боғлай олмасди. Улғайганида ҳам унинг оёқ кийимлари ипини боғлаб қўйиш яхши эмас. Айтишади-ку: “Балиқ эмас, қармоқ беринг”, дея. Дарҳақиқат, болага балиқ бергунча, қармоқ берган маъкул.

5. Ҳамманинг масъулияти ўз зиммасида бўлсин. Эътибор қилсангиз, бола ўз бўйинтуруғини сизнинг бўйингизга осишга ҳаракат қилади. Шундай ҳолатни сездингизми, асло **ЧЕКИНМАНГ**, **қўркманг**, чунки бўйинтуруқ ерда қолмайди, албатта, ўз эгасини топади.

Ўғлимнинг оёқ кийимини онаси мактабдан келиши билан артиб-тозалаб олиб қўяди. Ўғлим кийимларини уйнинг ҳар жойига сочиб ташлайди, уларни ҳам онаси териб жавонга илиб қўяди. Бу ҳолат то мен уни кўрганимча бир неча йил давом этган. Бу орада фарзандим улғайди. Қоидага биноан, кўркмай, бўйинтуруғини ўзининг бўйнига илишга қарор қилдим. Онаси билан бу борада батафсил гаплашиб олдик ва уни амалга ошириш учун режа ҳам туздик. Онаси бир сафар ўғлимнинг кийимларини ғижим бўлиб кетгани учун мактабга кетар чоғида дазмоллаб берди, ортидан оёқ кийимини ҳам тозалаб берди.

Эътибор бердим, ўғлим мактабдан хафароқ

қайтди. Онаси ва мен атайин нима бўлгани билан қизиқмадик. Онасига ўзи келиб мактаб директоридан машғулотларга кеч қолгани учун дакки эшитганини айтибди. Биринчи марта шундай бўлгани учун кечирибди, келаси сафар қаттиқроқ чора қўллашларини айтишибди. Биз ҳеч нарса демадик. Режага биноан онаси душанба куни атайин мактабга кетар чоғи тандирга нон ёпиш учун хамир қорий бошлади. Биз кутганимиздек ўғлим кийимларини яна кўтариб онасининг қошига келди. Унинг эса қўллари хамир, унга беланган. Онаси бунинг иложи йўқлигини айтди. Ўғлим нима қилишини билмай мактабга уй кийимида кетди. Ярим соат ўтар-ўтмас қайтиб келди. Қулоғигача қизариб кетибди. Душанба куни мактаб ҳовлисида барча ўқувчиларни тўплаб ўтказиладиган “линейка”да жонли намуна қилишибди. Ўртага олиб чиқиб мактаб директори эринмай “тузлабди”. Онаси яна режага биноан индамади, кийимига эътибор ҳам бермади, қаерга қўйгани билан қизиқмади ҳам. Кечга яқин ўғлим кийимларини яна кўтариб келди. Бу сафар дазмоллаб беринг деб эмас, балки дазмол қилишни ўргатинг, деб келди.

Агар бу қоидани аввалроқ билганимда эди, ўғлим ҳозир овқат қилишни, кир ювишни ўрганган бўларди.

6. Мақол. “Эҳтиёж ихтиронинг онасидир”.

Фарзандингиз тарбиясига эҳтиёжингиз борми, демак, тарбия қилиш йўллариини излайсиз, ўрганасиз, топасиз, амалга татбиқ қиласиз.

7. Болангиз танлаган нотўғри йўлнинг зарарли оқибатлари ҳақида уни огоҳлантиринг. Тўғри йўлни ҳам кўрсатинг. Шундан кейин қайси оқибатни танлашни унинг ўзига ҳавола қилинг. Баъзан фарзандингиз нотўғри қадамнинг зарарли оқибатларини кўрсин. Михни босиб олишдан огоҳлантиришдан кўра, босиб олгандаги сабоқ эсда қоларлироқ бўлади.

Хатти-ҳаракатларининг оқибатларидан ҳимояланиб ўсган фарзандда ҳаёт ҳақида нотўғри тushунча пайдо бўлиб қолиши ҳам мумкин. Шундай ҳолатлар ҳам бўладики, фарзанд: “Ота-онам менинг бирор-бир ножўя ҳаракатим оқибатида жамиятда шарманда бўлиб қолмаслик учун мен билан шуғулланишмоқда. Менга таълим бериш, касб-хунар ўргатиш замирида ўзларининг обрў-эътиборлари мужассам. Бу саъй-ҳаракатлари мен учун эмас, балки ўзлари учун”, деб ўйлаши мумкин. Бундай фикр ўта салбий оқибатларга олиб бориши мумкин. Бунинг олдини олган яхши.

8. Ота-она боласини сунъий, ялтироқ нарсалар билан ўраб-чирмайвермасдан, унга ҳаётни ҳақиқий ҳолатда кўрсатиши керак.

Албатта, буни боланинг ақлига яраша, уни

кўрқитиб ёки бездириб юбормасдан амалга оширган маъкул.

Шу пайтгача ҳаммамиз ҳам қиз чиқариб улгурмаган бўлсак-да, қариндошларнинг тўйларига гувоҳ бўлганмиз. Бугунги кунда аксар қизларимиз турмушни осонлик билан эплаб кета олмаяптилар. Нима учун шундай бўляпти?

Ўйлаб кўринг, бугунги кунда қизлар тасаввурларини воқеликдан узоқлашган сериал ва кинофильмлар кўриш билан шакллантирмоқдалар. Келинлик улар учун роҳат-фароғат, ҳарир пардаларга ўралган беланчакли ётоқхона, оқ оти бўлмаса ҳам, оқ машинаси бор куёв тўра, меҳрибон қайнонаю қайнота, ҳашаматли уй-жой, рўзғор юмушлари учун хизматкор ва ҳ.к. Ўз-ўзидан турмушга тайёргарлик ҳам шунга йўналган. Таом тайёрлашга кўпам уста бўлиш шарт эмас, чунки овқатни хизматкорлар қиладилар, супур-сидир ишлари ҳам, кир ювиш ҳам шуларники. Келинга нима қолади? Келин-ми, келин фарзанд туғиб берса бўлди!

Аслида-чи, аслида қандай? Билишимча, бугунги кунда келинлар учун талаблар анчайин юқори. Келин бу талабларга келин бўлгач рўбарў келмоқда. Имтиҳон бошланган маҳалда эса келинда на билим бор ва на бирор қурол бор?!

Бор-йўғи онаси ўзи билан бирга жўнатган қатор-қатор мол-дунёси бор, холос. Лекин бу мол-дунёлар ҳамма хонадонга ҳам керак эмас, шекилли, битта қолдирмай ўзи билан қўшиб жўнатиб юборишяпти. Чидаб ўтирганиникида эса муаммо фарзанд туғилганидан кейин бошланмоқда. Фарзанд тарбия қилиш ҳам ҳалиги ўйлаб юрганидек осон иш эмас эканлиги туғиб бўлгач билипти-да! Тунларни бедор ўтказиш, улгурмаслик, тиниб-тинчимаслик ўз-ўзидан турмушда норизолик келтириб чиқаради. Уйдагилар эса энди бунисини ҳам ўтказиб юборишга чидашадими-ю, чидашмайди-ми?! Чидашса чидашди, чидашмаса ҳалиги гап... Барибир, жўнатиб юборишади.

Ҳаётнинг бу каби ўнқир-чўнқирлари, куч талаб қиладиган, меҳнат талаб қиладиган, маҳорат талаб қиладиган жабҳалари ўз вақтида ота-она томонидан фарзандларга ёшига мос равишда, ҳали айтиб ўтганимиздек, кўрқитмайдиган қилиб, оз-оздан тушунтириб борилганида бу ҳолатга тушмаган бўлар эдик. Чиқарган қизларимиз бориб тушган жойларини чаманзорларга айлантириб юборишарди. У чаманзорда кўзимиз бирорта “пашша”ни кўрмасди, фақат “асалари”ларни кўрардик. Ана ўшанда ҳамма, қуда томон ҳам, бу томон ҳам роҳат-фароғатда яшар эдик.

9. Она қорнидаги ҳомила вақти-соати етиб ташқарига интилади. Яъни, фарзанд кун ўтган сари ота-онадан узоклашиб, мустақиллашиб бораверади. Аслида, унинг туғилишининг ўзи мустақил бўлиш учун эмасми?! Бундан кўркмаслик керак, балки буни олдиндан билган, ҳис қилган ҳолда фарзандларни масъулиятли бўлишга, ўз вазифаларини сидқидилдан бажаришга ўргатиб борган афзал.

10. Бола ота-онага итоатнинг бурч эканини англасин. Болаларга ёшлиқдан ота-онага итоат этишни ўргатиш шарт, буни, албатта, имоний (Аллоҳ шундай буюрган, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай қилганларидек) ўлчовлар билан олиб борилади.

11. Болага Аллоҳнинг гўзал исмлари маъноси-ни батафсил тушунтириб, ҳадеб кўрқитавермасдан, гуноҳдан тийилишга йўл қолдириш керак. Мақсад – бола Аллоҳнинг меҳрибонлик сифатига суяниб ҳамма вақт ундан фазл-марҳамат умид қилса, Унинг қаҳр-ғазабидан кўрқиб доимо хавфда яшасин. Ана шундагина у ҳаётда, машаққатли бўлса-да, фақат тўғриси-ни танлайверади.

12. Баъзан оиладаги отанинг ролини ўғил, онанинг ролини қиз олиши ҳам мумкин. Зарурат туғилганда оилани бошқаришни, қобилиятли фарзанд кўркмай кўлга олаверсин.

13. Касб орқали пул топишга қодир болан-

гизга маълум муддат белгилаб беринг ва бу муддат мобайнида у ўз эҳтиёжи учун ўзи пул топиши кераклигини уқтиринг. Муддат тугаганидан сўнг пул беришни батамом тўхтатинг. Бундай ҳолатда боласини кўкрак сутидан ажратмоқчи бўлган аёл қандай қатъий ҳаракат қилса, шундай ҳаракат қилиш керак. Болани ёшлигида қийнашдан қўрққан ота-она уни бир умр қийинчилик жарига отади.

ХОТИРЖАМЛИК

وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

1. «Балким, сизлар ёқтирмаган нарса (аслида) ўзларингиз учун яхши бўлса» (*Бақара сураси, 216-оят*).

Сиз учун номақбул кўринган иш замирида қандайдир фойда яширинган бўлиши мумкин. Ёки сиз ёқтирган иш ортида ёмонлик бўлса-чи?! Ҳар қандай ишнинг оқибати фақат Аллоҳ таолога аён.

Бунга мисол қилиб мусибат бўлиб туюлган дард, беморлик гуноҳларимизга каффорат бўлишини келтиришимиз мумкин. Пайғамбар алай-ҳиссалом:

ما من مصيبة تصيب المسلم إلا كفر الله بها عنه
حتى الشوكة يشاكها

“*Муслмон кишига бирор мусибат етса, бирор тикон кирса ҳам, албатта, Аллоҳ унинг сабабидан ўша банданинг гуноҳларини каффорат қилади*” (*Имом Аҳмад ривояти*), деганлар.

Юқоридаги оятнинг ҳақ эканини англаб етиш учун воқеликдаги икки ҳолатни таҳлил

қилайлик. Бири бойлик бўлса, иккинчиси, камбағалликдир. Буларнинг бирига инсоният доимо интилиб яшаган бўлса, иккинчисидан узок бўлишга ҳаракат қилган.

Бизга доимо нохуш кўринган камбағаллик жамиятга маънан гўзал, сермахсул ва ишончли ниҳолларни тақдим этмоқда. Бундай хонадонда ўсган фарзанд матонатли, ишчан, топқир, ши-жоатли, бошлаган ишини, албатта, охирига етказадиган бўлади.

Инсон учун чиройли, ҳар жиҳатдан маъқул, унга эришиш учун куч-ғайрат аялмайдиган тўкин ҳаёт-чи? Ҳамма вақт ҳам кутилган натижаларни бермоқдами?

Ўзига тўқ хонадон фарзандлари меҳнатга лаё-қатсиз, енгилтак, маишатпараст бўлиб улғаймоқ-да. Уларга ишониб топширилган вазифалар ўл-да-жўлда, тартибсиз бажарилаётганига гувоҳмиз. Бундайларнинг тутуми нафақат ўз атрофини, балки бутун жамиятни таназзулга етаклайди.

Мана сизга икки хил хоҳиш-истак ва икки хил натижа. Дарҳақиқат, биз учун яхши, севимли бўлган нарса ортида ёмонлик яшириниб, ак-синча, ёмон деб ўйлаган нарсамиз аслида биз учун яхши бўлиб чиқмоқда.

2. Ҳаёт аталмиш борлиқ инсон билан ўча-кишгандай уни ҳар тарафга улоқтириб синайди.

Баъзан юксакларга парвоз қилишга тўғри келса,

баъзида пастликларга шўнғишга тўғри келади. Шундай кезларда инсон суянчга, куч-қувватга кўпроқ эҳтиёж сезади. Умидсизликка тушсангиз, ўзингиз билан суҳбатлашишга вақт ажратинг. Кайфиятингиз тушкун бўлса, ўтириб 100 марта истиффор айтинг, шунда ҳозирги ҳолатингизга нисбатан 100 даража юқорилайсиз. Юқорилаганингиз сари муаммоларингизни осонлик билан ҳал этишга куч-қувват, йўл-йўриқ, тўсилиб ётган эшикларни осон оча оладиган калитлар топа бошлайсиз.

3. Биринчи даражали иш шахсининг ўзи билан банд бўлиши, яъни ўзини-ўзи такомиллаштиришидир. Ўзингизни мукаммаллаштириш асосий машғулотингизга айлансин. Ҳар бир ҳаракатингиз замирида ўзингизни такомиллаштириш мақсади бўлсин.

4. Албатта, ҳар бир вақтнинг ўз вазифаси бўлади. Ҳар бир ҳақ эгасига ўз ҳақини беринг. Бу нима дегани? Бу – муаммо чиқиши мумкин бўлган заиф нуқталарни ўз вақтида муолажа қилиб, муаммони бартараф этиш дегани.

Ўғилга ажратилган вақтда ўғил билан, қизга ажратилган вақтда қиз билан, аҳли-аёлингизга ажратилган вақтда аёлингиз билан шуғулланинг. Бириникини бирига қўшиб юбордингизми, албатта, вақт кам ажратилган тарафдан безовталик келиб чиқади. Бири билан камроқ, бошқаси

билан кўпроқ шуғулланиш ҳам безовталиқни келтириб чиқарувчи омил ҳисобланади. Оила бошлиғи қайси фарзанд билан камроқ банд бўлса, ўша фарзанд келгусида бир хунар кўрсатиб, унинг дилини хуфтон қилади.

Ишхонада, дўстлар даврасида, қўшничиликда, чойхонада – хуллас, барчасида ҳар бир ҳақ эгасига ўз ҳақини беринг. Шу қоидага риоя қилиб, ҳар бир ишни ўз вақтида бажарган инсон хотиржамдир.

5. Безовталиқнинг манбаси 3 та:

1) Ўзини айбдор ҳис қилиш.

Яъни, қачондир йўл қўйилган хатони қайта-қайта эслаб кучсизланиб, ўз-ўзини айблаш.

Давоси: эсламанг! Тавба қилинг. Унутинг.

Уни эслаб, кавлаштириб ўтиришдан наф йўқ. Шу хатони такрорламаслик муҳим.

2) Кўркув.

Фарзандингизни олий ўқув юртига талабалар сафига қабул қилмасликларидан кўрқяпсиз.

Давоси: уни бартараф қилиш йўллари топиш.

Фарзандингиз қачон талаба бўла олмайди? Албатта, кириш имтиҳонларидан муваффақиятли ўта олмаса! Муваффақиятли натижани қайд этиши учун нима қилиш керак? Кириш имтиҳонлари фанлари рўйхати аниқ. Фарзандингизни мутахассисларга олиб бориб, синовни вақтлироқ ўтказинг. Нимага қодир эканини биласиз.

3) Хафалиқ.

Масалан, ўзингизни кимларгадир солиштириб, ўшаларга тенглаша олмаганингиздан, уларда бор нарсалар сизда йўқлигидан доимо надоматда юриш.

Давоси: Аллоҳ тақдирини қабул қилиш.

Бу дунё – синов: кимдир бой, кимдир камбағал. Тақдирга тан бериш керак. Сиздан вазият ҳеч қачон тоғни талқон қилишни, ойни олиб беришни талаб қилмайди. Ўқитувчимисиз, қўл остингиздаги ўқувчиларни жамият учун фойдали кадрлар қилиб етиштиринг.

Уч ҳолатдан холи одам хотиржам, эркиндир.

6. Баъзилар ғам-ғусса чекиш ва салбий фикрлаш бўйича ўта моҳир бўлишади. Қулоғимиз барча нарсани эмас, ўзи хоҳлаганини танлаб эшитади. Кўзимиз ҳам ҳамма нарсани эмас, ўзи хоҳлаганини кўради. Инсон ўзи истаган нарсани ўзига жалб эта бошлайди. Шунинг учун хоҳиш-истакларни ижобий томонга буринг.

7. Кишини безовта қиладиган ҳолат муаммодир. Хотиржам бўлиш учун, биринчи навбатда, муаммони аниқлаш керак. Дарҳол саросимага тушмасдан, ўйлаб кўринг. Сизни қийнаётган нарса нима? У бартараф этилса, қандай фойда келтиради, зарари-чи? Муаммо ва унинг зарар ҳамда фойдаларини ёзиб чиқинг. Қайси бири кўп бўлса, ўшани танланг.

Муаммо: уйдаги электр энергияси манбаига юқори кучланишли ускуна уланса, “вилка” эриб кетяпти.

Ҳар бир маҳаллада “монтёр” бор. Ундан илтимос қилинса ёки сабаблари сўралса, айтади.

Сабаблари:

1. Кўчадаги симёғочдан тортилган электр симлари юқори кучланишга мослашмаган бўлиши мумкин.

2. Манбага уланган қурилма носоз бўлиши мумкин.

3. Электр асбобларни тармоққа улаб қўядиган жойга (розетка) уланган симлар бўшаб қолган бўлиши мумкин.

4. Оёқчалари ингичка “вилка”ли қурилма тешиклари кенгроқ бўлган “евро” “розетка”га суқиб қўйилади. Ўз-ўзидан вилка бундай розеткада жипс турмайди.

Ундан чиқиш йўллари:

1. Уйга тортилган жойдан кейинги тарқалган симларни юқори кучланишга мосланганига алмаштириш.

2. Уланган қурилмада носозлик бор-йўқлигини аниқлаш. Агар буни бажаришга уқувингиз бўлмаса, устага мурожаат қилишингиз мумкин.

3. Уйдаги электр асбобларни тармоққа уланадиган жойларни (розетка) бирма-бир очиб, ҳар бирини қайтадан қотириб чиқиш керак. Буни мутахассис

ёллаб қилдириш ҳам, ўзингиз қилишингиз ҳам мумкин. Фақат уйга тортилган тармоқни уйга кирган электр манбаидан узишни унутманг.

4. Қурилмани тармоққа уловчи вилкани йўғон оёқчалигига (евро вилка) алмаштириш керак.

Қарабсизки, яна аввалгидай хотиржам бўласиз.

8. Муаммоларни тўғри ҳал қилиш хотиржамликка олиб келади. Дейлик, бирор ишни қилиш ёки қилмаслик ҳақида иккиланаяпсиз. Яхшиси, қўлингизга қоғоз ва қалам олиб, шу ишни қилсангиз нима фойда ва зарар кўрасиз, қилмасангиз нима фойда-зарар кўришингизни ёзиб чиқинг. Иккала рўйхатни солиштиринг. Қайси бирида фойда кўп бўлса, шунисига амал қилинг.

9. Ота-оналик деган мақомга муяссар бўлган киши борки, доимо фарзандининг келажаги ҳақида қайғуради. Ҳамма вақт хавфда туради, ўй-хаёлининг бир чети доим фарзанди билан банд бўлади. Бу ҳам ўзига хос безовталиқ! Хотиржам бўлинг! Бугунги ёшларда бизда бўлмаган кўпгина яхши хислатлар мужассам. Улар жасур, ҳаракатчан, изланувчан, мустаҳкам хотира соҳиблари.

10. Ўринли ва вақтида келган ғзаб ҳам фойдадан холи эмас. Муаммоларнинг аксарияти ғзаб камлигидан келиб чиқади. Бироқ ғзаб тизгинини эҳтиросга алмашманг. Ўрнида, меъёрида ишлатилиши керак. Ғзаб вазиятга қараб бўлиши керак. Кам ҳам эмас, кўп ҳам эмас.

ҚАРОР

وَهْدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ

1. «Яна уни икки баландликка (икки хил йўлга) йўллаб қўйдик-ку!» (Балад сураси, 10-оят).

Аллоҳнинг яна бир энг улуғ неъматини – бу инсонга яхшидан ёмонни, оқдан қорани, савоб ва гуноҳни бир-биридан ажрата олиш малакасини бергани ҳамда яхшилик қаёққа олиб боришини, ёмонлик қаёққа олиб боришини кўрсатиб қўйганидир. Шулардан қайси бирини танлаш инсоннинг ўз ихтиёрида. Танловига қараб хоҳишга мос оқибат юзага келади.

Бугунги кунда тез бойлик орттириш илинжида ўзини жиноят кўчасига ураётган ёшлар сони ортиб бормоқда. Оқибатда қанчалаб оилалар боқувчисиз, кўплаб фарзандлар ота меҳридан жудо бўлмоқда.

Бу каби оилаларда тарбия топаётган келажак фарзандлари доимий етишмовчилик, меҳрга ташналик, эътиборга муҳтож ўсганларидан аламзада, бемехр, шафқатсиз бўлиб вояга етмоқдалар.

Киши табиатида шаклланган бу каби салбий

хиссиётлар уларни қайта-қайта жинойт кўчасига етаклайди.

Қарор қабул қилиш муҳим, тўғри қарор қабул қилиш эса ундан-да муҳимдир.

2. Мана шу каби жинойтлар содир бўлган пайтда айбни ҳамма бир-бирига ағдара бошлайди. Маҳалламиз профилактика нозири хонасига кирсам, бир онахон кўзлари тўла ёш, ёнида 30–35 ёшлар чамаси бир йигит ва уч-тўрт киши турибди. Йигит ниманидир “қойиллатган”. Онахон эса боласига соябон бўлиб турибди.

Ўттиз йилдан ошиқ вақт мобайнида фарзандининг шу аҳволга келишида отаси айбдор экан. Бунда онасининг мутлақо алоқаси йўқ эмиш. Бу аҳвол, албатта, ҳамманиям ўйлашга мажбур қилади.

Боланинг ноқобил бўлиб улғайишида ирсининг таъсири каттами ёки муҳитнинг таъсирими? Кўпчилик муҳитнинг таъсири катта, дейишади. Тўғри, муҳитнинг таъсири қон ёки ирсий (ген) таъсирдан анча катталиги инкор қилиб бўлмайди.

Тақдиримизни муҳитнинг таъсири, қонимиз ёки ирсимиз белгилаётган бўлмаслиги керак. Бундай дейишимга сабаб, мен бошқачароқ яшаётган одамларни ҳам биламан. Шундайлардан бирининг қилган ишига ўзингиз баҳо бериб кўринг-а!

Маҳалламизда ҳаммамиз учун ҳурматли Акбарали ҳожи акамиз борлар. Шу киши

яқинда уй қурдилар. Бир қават, хоналар сони эҳтиёжга яраша, ҳеч бир ортиқча даҳмазасиз. Қайтасига таниш-билишлар сизга ярашмабди дея дакки ҳам берган бўлишди. Қурилган иморат кўшниникидан бир қарич баланд бўлса-чи?! Қаёқда дейсиз, кўшнининг дилини оғритишдан нима наф дейишди. Ана энди энг сўнгги русумда таъмирланаркан-да деб турувдик, яна адашдик. Оддий қилиб, оҳагини кўпроқ кўшиб қумсувоқ қилдирдилар, икки-уч кун деганда сувоқ қуриб, девор оппоқ бўлиб қолди. Қайтиб у девор ёнида уста кўрмадик. Шундоқлигича қолаверди. Таажжуб...

Орадан бирор ой ўтиб-ўтмай маросимга айтиб чиқиб кетдилар. Ўшанда кўшнилар ана эндиёқ кўриб оладиган бўлди, ҳамма дабада уйнинг ичида-да деб гапириб ҳам юришди. Таклиф қилинган вақтга кирдик, ҳамма ҳангу манг... Уйларнинг ичи кўчадагидан унчалик ҳам кўп фарқ қилмасди, ўша-ўша ташқарида бўялган эшик-ромлар ичкарида ҳам бўялган, деворлар ичкарида ҳам оқланган, бундан бошқа айтадиган гапнинг ўзи йўқ. Ўзимча битта фарқ топган бўлдим, бўёқ билан оҳаклардан уй ичкарисидан ичкарига ишлатиладиган тури, ташқарисига эса ташқарига ишлатиладиган туридан фойдаланилган бўлса керак. Ундан бошқа фарқни мен тугул мутахассислар ҳам тополмасдилар.

Энг қизиғи бу ҳам эмас экан. Маросим поёнига етай деб қолганда хабар олгани кирдилар, ҳаммамиздан ҳол-аҳвол сўрадилар. Маросимга кирганлар “уй кўрди” бўлса керак, “ис чиқараётгандирсиз” деб турувдилар, ҳамманинг гапини оғзидан олиб, ўғилларини уйлаётганларини айтдилар. Шу бугун никоҳ кечаси, келин олиб келамиз дея кўшиб ҳам кўйдилар. Ҳаммамиз тарқалдик. Энди бу қизиқишлар уйда ўтирган хотинларимизга ўтди. Қачон тўйга айтгани чиқаркин? Меҳмонни ҳам тўйкуни айтадимиз? Қолган маросимларини қачон қилиб улгурди? Йўл-йўриқ кўрсатадиган бирор бир қариндош-уруғинг йўқ экан, мана маҳаллада шунча катталар, чиқмайсанми, сўрамайсанми? Саволларнинг сони бор-у, саноғи кўринмас эди. Шундай қилиб кеч бўлди, ҳеч гап йўқ, на бирор аёл эшик тақиллатиб келиб қолса-чи. Ҳеч ким тўйга айтмадимиз дея ҳамма бир-бирига телефон қилган, бир-биридан сўраган. Кечга яқин “ёр-ёр”нинг овози ҳам эшитилиб қолди... Қизларим югурганча чиқиб кетдилар. Қайтиб келиб “келинни кўрдик, келинни кўрдик” дея завқланиб гапирдилар. Маҳалладаги хотинлар хайрон бўлганча қолдилар. Бу ҳолатга ҳеч ким чиқиб тушунтириш бериб ўтирмади. Икки-уч кун ўтиб азонда кўчадан супургининг бир маромда бориб келаётган овозини эшитган

қўшнилар бу сафар нима бўлаётанини шундоғам билиб турардилар.

Энди-энди бу хонадон аҳлининг тинч-тотув, доим хушчакчақ, ташвиш билмай яшашларининг сирини англагандек бўляпман. Дарҳақиқат, шу қўшнининг ақалли бирор марта ҳам нарса сўраб у ёки бу қўшнига кирганини эслай олмадим. Қайтасига қўшнилар учун уларнинг хонадони “ижарага уй-рўзгор буюмлари” олиб турадиган жойга ўхшайди. Доим қўллари очиқ, чеҳраларида табассум, ҳеч ким уларникидан ноумид бўлиб қайтмаган. Хаттоки бирорталарини бемор бўлиб бирор шифохонада даволаниб чиққанларини ҳам эслолмадим. Доим ўғил-қизлари ликопча кўтариб дам у қўшнидан, дам бу қўшнидан хабар олиб юришади. Ҳамма вақт ҳам ўзларидан ортиб ўзгалардан хабар олгани имкониятлари етарли.

Сабабини англагандай бўлдим. Бошқалардан бошқача яшади. Ўзларининг танлаган қарорлари бор. Қатъий белгилаб олган мақсадлари бор. Кимнингдир айтганини қилиб, ёки кимнингдир қилганига қараб эмас, ўзлари қабул қилган қарор, танлаган йўллари асосида яшашмоқда. Муҳим ва муҳим бўлмаган чегараларни аниқ белгилаб олишган. Оилада, тутумда исрофга олиб борадиган бирорта ҳийлага ҳам ўрин йўқ. Натижаси

ҳали айтганимдек фаровон ҳаёт, соғлик-саломатлик, хотиржамлик, тўкин-сочинлик.

Демак, тақдиримизни муҳитнинг таъсири, қонимиз ёки ирсимиз эмас, балки ўзимиз танлаган қарор белгилайди. Аллоҳ ҳам биздан қонимиз ёки ирсимиз ҳақида сўрамайди, балки қароримиз (нимани танлаганимиз)ни сўрайди.

3. Қатъийлик, мувозанат, хотиржам бўлиш қабул қилинган қарорнинг кучига боғлиқ. Ўринли қарор қабул қила олиш эса, ўз навбатида, узоқни кўра билишга, имкон қадар кўпроқ билимга эга бўлишга ундайди.

Руҳан тинч бўлмаган одамнинг қабул қилган қарорлари чала бўлади. Ҳолатга тўғри баҳо бериш учун, аввало, хотиржам бўлиш керак. Руҳан барқарор бўлмаган пайтда асло қарор қабул қилманг.

Масалан, саросимага, ваҳимага тушган одамнинг қарор қабул қила олмаганини, қабул қилган қарори кўзланган натижани бермаганига кўп марта гувоҳ бўлганмиз. Хавф бўлганда қуролни ўқлай олмай қолиш, гугуртни ёқа олмай қолиш ва ҳоказолар шулар сирасига киради.

Бугун дунёнинг етакчи мамлакатларидаги йирик корпорацияларда ўнлаб, юзлаб ходимларнинг вазифасини биргина мутахассис – марказлашган бошқарув тизими ходими ба-жаряпти. Бир ўзи турли-туман рангдаги юзлаб

тугмалар жойлашган хонада ишлайди. Ёки самолётда учувчининг алоҳида кабинаси борлигини ҳаммамиз биламиз. “Шунчаям тугма бўладими, шунча нарсага бир вақтда қараб улгуриш мумкин-ми?” деб юборганингизни ўзингиз ҳам билмай қоласиз.

Ана шу тугмалар жойлашган хонадаги ходим ҳам, самолёт кабинасидаги учувчи ҳам ўзини осойишта тутсагина керакли тугмаларни керакли вақтда боса олади. Акс ҳолда нима бўлишини тахмин қилиш қийин эмас.

4. Қарори бор инсон хотиржамдир. Ҳар қандай вазиятга нисбатан қарорингиз ва шу қарорни амалга оширадиган қатъий режангиз бўлиши керак. Ундай қиламан, бундай қиламан ва оқибатда мана бундай натижага эришаман, дея олинг. Шундагина вазиятдан тўғри фойдаланишга эришасиз. Сизни довдираш, эсанкираш ўз домига торта олмайди.

Қарори бўлмаган одам эса томирлари ер устига чиқиб қолган дарахтга ўхшайди. Вазиятнинг бошқа томонга ўзгариши унга тўғридан-тўғри таъсир қилади. Бундай инсонлар вазият ўзгариши билан турланаверади. Бу, албатта, юқорида айтганимиздек, вазиятдан тўғри фойдаланиш учун қатъий режанинг йўқлигидан келиб чиқади.

5. Унутманг, танлаш ихтиёри ҳамма вақт бор! Ҳатто бахтли ёки бахтсиз бўлишни ҳам инсон ЎЗИ танлайди. Бахтли ёки бахтсиз бўлиш учун

хам қарор қабул қилинади. Унутманг, танлаш ихтиёри ДООМО ЎЗ ҚЎЛИНГИЗДА!

Ҳар қандай шароитда вазият бизга ниманидир таклиф қилади, холос. Лекин асло мажбурлай олмайди. Таклифни қабул қилиш, қилмаслик эса, албатта, бизнинг ихтиёримизда.

Бир марта кўчада кетаётиб бехосдан йўл ҳаракати қоидасини бузиб қўйдим. Бозорнинг атрофи доимо гавжум, киракашлар тинмай у ёқдан бу ёққа ўтиб туради. Бу ҳаракатим ўз-ўзидан ноқулай вазиятни келтириб чиқарди. Бир автомашина мени уриб юборай деди. Буни кузатиб турган йўл ҳаракати назоратчиси асабийлашиб, айбимнинг оқибатлари тушунтира бошлади. Олдимда икки йўл турарди: бири, тушунтиришларига эътироз билдириб, айбни ҳайдовчига тўнкаш, яна бири назоратчидан узр сўраш.

Дарҳол табассум билан узр сўрашга тушдим. Айбимни тан олиб, билмасдан шундай бўлиб қолганини айтиб яна бир бор узр сўрадим. Жаримасини тўлашга, қайтиб бу каби хатога йўл қўймасликка ваъда бердим.

Буни қарангки, шу маҳал назоратчининг худди сеҳрли сўз эшитгандай юмшаганини ва у ҳам табассум қилганини кўрдим. Назоратчи дарҳол шаштидан тушди ва: “Майли, бу сафар огоҳлантириш билан қутулдингиз. Яна шу ҳол такрорланадиган бўлса, жаримага тортаман”,

деб жўнатиб юборди. Ҳолат бутунлай бошқа, мен ўйламаган тарафга ўзгариб кетди.

Иккинчи йўлни танлаганимда нима бўларди? Тахминимча, вазият янада жиддий тус олар, назоратчи баттар асабийлашар, охир-оқибат идорага олиб бориб, қоидабузарликни расмийлаштириб, бу ҳам етмаганидек, жарима ҳам тўлатишлари мумкин эди.

6. Танлаш ихтиёридан фойдаланиб, хотир-жамлик сари етаклайдиган қарор қабул қилишни ҳам ўрганиб олдик. Эндиги қиладиган ишимиз шу танлаган қароримизда мустаҳкам туришдир.

Чунки сизни танлаган қарорингиз билан ўз ҳолингизга ташлаб қўймайдиган “беминнат ёрдамчи”лар топилади. Бири ундай эмас, мана бундай қилмабсиз, деса, яна бири нотўғри ўйлабсиз, тўғриси бундоқ бўлади, деб ўтиб кетади. Шундай пайтларда “термометр” сингари бўлманг! Ҳаво ҳарорати кўтарилса, ундаги симоб устуни ҳам кўтарилади ёки аксинча ҳавонинг ҳарорати пасайса, ундаги симоб устуни ҳам пастлайди. Ҳавода хоҳ у томонга, хоҳ бу томонга ўзгариш бўлдимиз, термометр ҳам у ёки бу томонга дарҳол ўзгаради. Демокчимизки, сиз ҳам шунга ўхшаб ташқи ёки ички омиллар пўртанасига тушиб қолманг.

Кайфиятсизлик, умидсизлик, тушкунлик ҳолати, ирсий ва туғма қобилият ёки нуқсонлар

ички омиллар саналади. Булар ҳам, ўз навбатида, танлаган қарорингизда мустаҳкам туриш йўлида ўзига яраша ё кучсиз ёки кучли ғов бўлиши мумкин.

7. Танлаган қарорида мустаҳкам туришга эришиш учун қатъият керак. Шу мақсадга хизмат қиладиган ишларни биринчи ўринга қўйиш, мақсаддан чалғитадиган ишлардан эса воз кечиш керак. Олий билим юртига ҳужжат топширган бўлажак талаба шу билим юртининг қонуний талабасига айланиши учун фақат тест синовлари ҳақида ўйласа, тўғри бўлади. Ёзнинг жазирама кунларида тоғ этагида ўртоқлари билан мацца қилиб дам олиш, футбол томоша қилиш, дўстлар билан тез-тез музқаймоқ егани бориш каби ишлар бўлажак талабанинг мақсадига олиб борадиган йўлини узоклаштиради. Мақсаддан чалғиган инсон орқага кета бошлайди. Буларнинг ўрнига бўлажак талаба тест синовларида турли фанлардан бериладиган саволлар жавобини чуқурроқ ўзлаштириши, шу фанлардан мутахассисларни ёллаб, билимини ошириши керак. Ана шундагина у кўзлаган мақсадига эриша олади.

8. Шу билан бирга, танлаган қарорингизда мустаҳкам тура олиш учун ҳаракатларингиз ва сўзларингиз қатъий бўлсин. “Уриниб кўрайчи, ҳаракат қилиб кўраман” ёки “қўлимдан

келмайди”га каби жумлалар сизга умуман бегона бўлиши керак. Аксинча, “Албатта бажараман”, денг.

Бугунги кунда кўпчилик учун: хоҳ тижорат, хоҳ саёҳат мақсадида самолётда учиш муаммо бўлмай қолди. Учувчи кўниш олдидан “Фалон аэропортга кўняпмиз” деб йўловчиларни хабардор қилади. Бу барча ҳаво йўллари ширкатларининг тартиб-қоидаси, йўловчилар, албатта, хабардор қилиниши шарт.

Энди тасаввур қилиб кўринг. Учувчи “Истанбул аэропортига кўняпмиз”, дейиш ўрнига: “Истанбул аэропортига кўнишга уриниб кўрамиз, мабодо, кўна олмасак хафа бўлиш йўқ”, деса ёки “Туркияга парвоз қиламиз”, дейиш ўрнига, “Туркия томонга қараб учишга ҳаракат қиламиз, лекин бошқа жойга бориб қолсак, олдиндан узр сўрайман”, деса-чи? Самолётдаги 300 нафар йўловчи учишни истайдими?

9. Қарор қабул қилингунча демократ (маслаҳатлашувчи), қарор қабул қилингандан сўнг диктатор бўлинг. Хоҳ ишхонада, хоҳ оилада бўлсин – қарорларнинг ижросини доимий назорат этиш лозим. Қарорлар бажарилмай қолишининг олдини олиш учун барча чора-тадбирлар кўрилиши керак. Масалан:

- 1) қарор барчага етказилади;
- 2) керак бўлса ёзиб ҳам берилади;

3) барчага тушунарли экани аниқланади;

4) вақти-вақти билан эслатиб турилади.

10. Оилада ота-она томонидан берилган буйруқ баъзан ноҳақроқ туюлса ҳам, айнан ўша пайтда амалга оширилгани маъқул. Агар шундай қилинмаса, оилада беқарорлик юзага келади. Шу қарорга нисбатан эр-хотин ўртасидаги фикрлар хилма-хиллиги эса ёлғиз қолинганда ҳал этилади. Албатта, бу ерда гап ҳалолни ҳаром, ҳаромни ҳалол қилмайдиган қарорлар ҳақида кетяпти. Дейлик, соат 22:00. Одатда бу маҳал болалар ухлаши керак. Болалар эса оналарининг кўнгли бўшлигидан фойдаланиб, бироз ўйнаш учун рухсат сўрадилар. Меҳрибон она эса кўпам ўйлаб ўтирмай, ўйнаш учун яна бир соат рухсат берди. Аслида бу нотўғри, тартибни бузадиган қарор. Лекин шундай бўлса ҳам, бу қарор ўша пайтда бажарилиши керак. Кейинги кундан эса бу қарор фойдалисига ўзгартирилиши шарт.

11. Оилада қабул қилинадиган қарорлар ота-она ва фарзанд ўртасида қуйидагича тақсимланиши ҳар иккала тарафга фойдадан холи эмас:

1) *Ота-она 90 фоиз, фарзанд 10 фоиз қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган ҳолатлар.* Буни молиявий муносабатлар мисолида кўриш мумкин. Бола ота-онанинг таъминотида бўлган ҳолларда унга қанча пул беришни ота-она ҳал қилади.

2) *Ота-она 70 фоиз, фарзанд 30 фоиз қарор*

қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган ҳолатлар. Бундай тақсимотга боланинг дўст танлашини мисол қилиш мумкин.

3) *Ота-она 50 фоиз, фарзанд 50 фоиз қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган ҳолатлар.* Дам олиш кунини қаерда ўтказишни белгилаш шу тақисимотга мисол бўла олади.

4) *Ота-она 30 фоиз, фарзанд 70 фоиз қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган ҳолатлар.* Мактабдан келгач, уй вазифаларини қачон тайёрлашни ёки қачон овқатланишни кўпроқ боланинг ўзи ҳал қилишининг зарари йўқ.

5) *Ота-она 10 фоиз, фарзанд 90 фоиз қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган ҳолатлар.* Қайси олий ўқув юртига киришни, зарур дарсликларни харид қилишни, бадий адабиётларни танлашни боланинг ўзи ҳал қилгани маъқул. Чунки ўзининг имкониятини, қизиқишини ва эҳтиёжини бу борада ўзи кўпроқ чамалай олади.

БОШҚАРУВ

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ

1. «Аллоҳ уни сизларга Ўзи танлаб, уни илм ва жисмоний жиҳатдан зиёда этди» (Бақара сураси, 247-оят).

Ҳар бир кишида бўйсундиришга ва кимгадир бўйсунушга эҳтиёж бор. Шу эҳтиёжларнинг иккаласи ҳам қондирилсагина инсон ўзини руҳан хотиржам ҳис этади. Аммо шуни доим ёдда тутиш керакки, фақат бўйсуниб яшаган инсон “РОБОТ” бўлади ёки фақат бўйсундириб яшагандан эса золимдан бошқа инсон чиқмайди.

Инсонларга раҳбар зарур эканини оят тасдиқлаб турибди. Агар бу зарурат бўлмаганида, Аллоҳ раҳбар тайинламаган бўлар эди.

Бу эҳтиёжни нафақат инсонлар орасида, балки табиатда ҳам кўриш мумкин. Масалан, асаларилар, чумолилар яшаш тарзларига назар солсак, оиланинг минглаб аъзолари ягона раҳбарга бўйсунди.

2. Кишининг туйғуларини қандай бўлса, шундоқлигича қабул қилган одамгина ўша шахсни ўзгартиришга қодирдир.

Қўшни аёл эрини борлигида ҳам, йўқлигида

ҳам, танишу нотаниш олдида ҳам танқид қилаверади. Бу аёл эрини ёмон кўрса керак, деб ўйларсиз. Йўқ, адашасиз, ҳеч ҳам ундай эмас! Фақат эрининг яхши томонга ўзгаришига ёрдам бергиси келади.

Хулоса шуки, вақтида ўзингизни тўхтатиб олинг, турмуш ўртоғингиз учун радиога айланиб қолманг. Кишиларга таъсир кўрсатишнинг бошқа, самарали йўллари кўп!

Фақат таъсир кўрсатиш услубини танлашда эҳтиёт бўлиш лозим. Салбий муносабат билдириш ва доимий “эговлаш ва жиловлаш”дан фойдаланиб, орадаги муносабатга дарз кетказасиз, холос. Ўзингизга бўлган ишончни сўндирасиз, холос.

Ўзгартирмоқчи бўлган кишингизни ҳеч қандай шартсиз яхши кўринг. Ана шунда сиз унинг яқин дўстига, маслаҳатчисига, фикр булоғига айланасиз!

3. Бошқариш ва назорат қилиш учун кучли бўлиш керак, кучли шахс эса ўзида 2 та сифатни жамлайди:

а) бошқалардан беҳожатлик.

Заиф шахс беҳожат бўла олмайди, қайси тарафдан заиф бўлса, шу нарсага муҳтожлик сезади. Молиявий заиф шахс – пулга муҳтожлик сезади. Ўзини қўлга ола билмаса – салбий ҳисларидан (хафалик, қўполлик) беҳожат бўла олмайди.

Бошқалардан беҳожат шахс бошқаларни ва

уларнинг фикрларини ҳурмат қилган ҳолда ўз ақли билан ўйлайди ва қарор қабул қилади. Бошқаларнинг ўзи ҳақидаги фикрларидан асло чўчимайди. Ўзига ишонади, ўзига ва тақдирига ўзи жавобгарлигини ҳис қилади.

б) руҳий барқарорлик.

Ҳиссиётлар инсон табиатида бор. Айрим ҳиссиётларни бошқариб бўлмайди. Масалан, қаттиқ кулги ёки йиғини. Иккаласи ҳам керак ҳиссиёт, инсон кулиб ҳам, йиғлаб ҳам енгил тортади. Инсон ҳиссиётсиз яшай олмайди, акс ҳолда унинг тошдан ёки кесақдан фарқи қолмайди. Гап мана шу ҳиссиётларни жиловлай билишда!

Руҳан барқарор бошқарувчини ҳиссиётлари бошқара олмайди. Ҳар қандай ҳолатни “совуқ-қонлик” билан қарши олади. Ҳиссиётга эмас, балки ақлга таяниб иш тутади. Қийинчиликларга муаммога қарагандек эмас, балки навбатдаги ибратни ўзлаштириш учун имконият деб қарайди. Салбий жиҳатларга ўралашиб ўтирмайди, аксинча ягона бўлса ҳам ижобийсини излаб топади. Ўзининг ютуқ ва ютқизикларида ўзгаларни айбламайди. Ўтмишдан фақат ибратни насиба қилиб олади. Қўлидан келган ҳар бир нарсани яхши томонга ўзгартиради. Ҳамма вақт қўлидан келганича олдинга интилади.

4. Уйнинг лойиҳасини олий маълумотли меъмор чизади. Чунки режа, лойиҳа бенуқсон

бўлиши лозим. Яхши лойиҳани мардикор ҳам кура олади. Муҳими, режалаштириш аъло даражада бўлиши керак.

5. Бошқарувчи шахс оқар сув каби бўлиши, муаммолар олдида тўхтаб қолмаслиги керак. Бирор ишни амалга ошириш учун режа туздингизми, энди имкон борича илгариланг. Худди ҳайдовчи сингари тўхтанг, орқага юринг, қайрилиг, секинланг, тезланг, илгариланг ва манзилга етинг.

6. Оилада, ишхонада, хуллас, ҳаётингизнинг ҳар бир жабҳасида ўзингизни самолёт учувчиси сингари тутинг. Самолётнинг учувчиси кабинадаги барча “датчик”ларни диққат билан кузатиб боради. Учгандан то қўнгунича об-ҳаводан хабардор бўлади, ёнилғининг сарфи, баландлик, тезлик, самолёт саломидаги кислород миқдори ва ҳ.к. Шу кўрсаткичлардан бирортаси назардан четда қоладиган бўлса, фалокат рўй беради, ҳатто самолёт қулаши ҳам мумкин.

Худди шундай оилавий бошқарувни олиб кўрадиган бўлсак, ўғилнинг ўзи бир “самолёт”, қиз бир “самолёт”. Бундан ташқари, яна бир нечта “самолёт”лар бўлиши мумкин. Фақат сизнинг бошқарув кабинангизда датчиклар бошқачароқ: ёнилғи ўрнида қондаги гемоглабин миқдори, баландлик ўрнида бўй-бастининг ўсиш суръати, об-ҳавонинг ўрнида кайфияти билан ҳисоблашиш кабилар бўлади. Самолётингизнинг бу

кўрсаткичларидан бирортасини безътибор қолдирсангиз, самолётингиз қулаши мумкин.

7. Муҳим қарорлар қабул қилиш учун тез-тез оила мажлиси чақириб туриш фойдадан холи эмас. Оила мажлисида ҳамма муҳаббат ва ҳурмат билан роҳатланиб гапириши, фикрини роҳат билан тушунтириши керак. Бундай оила жамият учун сифатли вакиллар етиштириш мактабига айланади.

8. Ўзгаришларни аста-секин амалга ошириш имкони бўлмаганида “инқилоб” йўлидан бориш ҳам мумкин. Албатта, бу охирги чора. Имкон қадар бу чорани қўлламаслик керак. Лекин шуни ҳам тан олиш керакки, баъзи-баъзида “Ўринли ғазаб, қаттиқроқ услуб”ни қўллаш ҳам кутилган натижани беради.

9. Мард инсонлар то умрларининг охиригача керак бўлганида “Йўқ” дейишга куч топадилар.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ

«Мўминлар орасида Аллоҳга берган аҳдига содиқ кишилар бордир» (Аҳзоб сураси, 23-оят).

Инсон тарбиясида Аллоҳнинг аниқ кўрсатмалари, одоб-ахлоқнинг қатъий чегаралари мавжуд. Инсонлар оила қураётганларида, Аллоҳдан фарзанд тиланаётганларида аҳдномага имзо чекаётганларини англашлари керак. Оят одамлар орасида бу аҳдномани ҳар қандай ҳолатда ҳам бузмайдиган кишилар борлиги ҳақида хабар бер-

моқда. Фарзандларимизни катта ҳаётга тайёр бўлишларини хоҳласак, биз ҳам шу инсонлар катори йўл тутишимиз керак.

Бу гапларнинг тарбия масаласига қандай алоқаси бор, деб ўйларсиз?!

Ўтмишга, фарзандларингизнинг кичиклик пайтига қайтсак.

Болангиз шунчаки “йўқ” деган сўзни тушунмайди. Бу сўзни эшитиши билан инжиқлик қилиб, сабрингизни синай бошлайди. Чалғитишлар ва тушунтиришлар ҳар сафар ҳам фойда беравермайди. Бу ҳолатдан чиқишнинг ягона йўли боланинг кўнглига қараш деб ўйлайсиз-да, қатъий “йўқ” ўрнига юрагингиз амрига қарши бориб “ҳа, майли” дейсиз.

Баъзилар болалар билан муроса қилиш керак, вазиятни тушунтирса бўлади, уриниб кўриш ҳам керак, дейишади. Улар болалари хафа бўлишидан кўрқадилар.

“Йўқ” дейиш шафқатсизлик, золимлик эмас. Албатта, бошида сизнинг “йўқ”ингиз найзадек санчиледи. Бироқ шу йўл билан болалар ҳақиқатни, яъни ҳақиқий ҳаётда инсон ўзига барча нарсаларни раво кўра олмаслигини англашади. Аксинча, боланинг йўриғига юриб, мавқеингизга путур етказасиз. Бола, ўз навбатида, инжиқликлари билан айтганини қилдиришга ўрганади.

Бора-бора бу авж олади, ота-она ўз обрўсини

йўқотади, тақиқлашлар боланинг жаҳлини чиқара бошлайди. Фарзанд қатъийликни намоён қила олмаган ота-онани ҳурмат қилиши қийин.

Ота-онанинг “йўқ” дейиши фарзандни ҳаёт қийинчиликларига тайёрлайди. Вақт ўтиб фарзандингиз катта бўлади, ёқтирмаган “йўқ”ларингиз қийинчиликларни енгиб ўтишда наф бера бошлайди. Болангиз инсон ўзига ҳам баъзи нарсаларни тақиқлашига тўғри келишини англаб етади, исроф қилмайди. Ўзида муҳим дарсларни яхши ўзлаштирган ўсмирлар атрофдагиларнинг босим ўтказишига, ундашларига қаршилик қилишга куч топади. Уни гиёҳванд моддалар истеъмол қилишга ёки никоҳсиз алоқа қилишга мажбурлаш қийин бўлади.

Ахир, катталар ҳам ҳамма истаган нарсаларига эга эмаслар-ку. Худди шундай болалар ҳам истаган нарсалари оғизларидан чиқиши билан муҳайё бўлмаслигини англаб етишлари керак.

Мақсадингизни унутманг. Сиз, аниқки, фарзандингизни ҳаётга мослашувчан, руҳан тетик ва бахтиёр бўлишини хоҳлайсиз. Бироқ унинг ҳар бир хоҳиш-истакларини рўёбга чиқараверар экансиз, мақсадингизни барбод қиласиз. Шунинг учун “йўқ” дейиш – тарбиянинг ажралмас қисмидир. Бунинг учун унинг ҳамма хоҳиш-истакларига шерик бўлмаслик керак. “Йўқ” дейиш зарур

бўлган пайт бўлади. Шунда қатъийликни намоён қилиш керак, токи бола сиз билан тенг эмаслигини ҳис қилсин.

Болалар ҳаётда учрайдиган нохушликлар ва умидсизликларни енга олишни, тартиб-интизомли бўлишни ўз оилаларида тажриба қилишлари ва ўзлаштириб олишлари зарур. Бунинг учун эса ота-оналар, кези келганда, “йўқ” дейишни билишлари керак.

“Йўқ” деганингиздан кейин асло ортга чекинманг. Болангизни сизнинг тақиқларингизга рози бўлишини кутиб ўтирманг. Мабодо, юрагингиз эзилиб кетаётган бўлса, бирор нарсани ерга ташлаб, юрагим шу деб хаёл қилинг-да, эзиб-эзиб ташланг.

Шу услубда тарбия кўрган болалар ўз чегараларини билиб улғаядилар.

10. Кўчадаги муаммоларнинг ечимини уйдан излаш керак. Шу ўринда яна бир ўхшатишни келтиришни муносиб кўрдик.

САВОЛ: *Ота-она билан аэропортдаги диспетчерлар ўртасида нима ўхшашлик бор?*

ЖАВОБ: Ҳар иккала касб эгалари ҳам бошқарувчидирлар. Қандай қилиб дейсизми? Бу жуда оддий.

Аэропортдаги диспетчер – марказлашган бошқарув пулти мутахассиси. Аэропортдаги барча самолётлар унинг бошқаруви остида учиб-қўнади. Қайсинисини қайси йўлакдан учириб,

бошқасини қайси йўлакка кўндиришни у ҳал қилади. Қайси самолётни таъмирга жўнатиб, қайсинисини учишга тайёрлашни ҳам у бошқаради. Хуллас, аэропортдаги самолётлар қатновининг хавфсизлик даражаси унинг бошқарув қобилиятига, маҳоратига боғлиқ. Диспетчер адашса нима бўлишини фильмлар, янгиликлардан кўргансиз.

Уйда-чи? Уй – аэропорт. Ота-она – диспетчер. Фарзандлар эса – самолётлар. Уйдаги самолётларнинг тартибли ёки тартибсиз учиши, учишга тайёр ё тайёрмаслиги, яроқлилиги, хавфсизлиги бошқарув пултида ўтирган бошқарувчининг қобилиятига боғлиқ. Бошқарувда йўл қўйилган камчиликлар парвозга салбий таъсир кўрсатади, яъни айнан ишлов берилмаган томондан муаммо туғила бошлайди. Бу фалокатнинг жавобгарлиги бошқарув пултида ўтирган диспетчер зиммасига тушади. Бошқарувчи ноқобил бўлса, унинг самолётлари кераксиз жойга қўниб, кераксиз жойдан учади. Парвоз чоғида муаммолар туғдиради, қулайди. Ҳатто учиш қобилятини йўқотиши ҳам мумкин.

Унутманг, фарзандларнинг юксакларга парвоз қилиши, чўққиларни забт этиши ота-оналарнинг бошқарув маҳоратининг имтиҳонидир. Бу каби синовлар кунда, кунора ҳаётимизда имтиҳон қилиб туради.

11. Шикоятдаги энг асосий нарса, шикоят қилувчининг шикоятни эшитувчига бўлган

ишончи, уни ўз сирларидан воқиф бўлишга арзийдиган инсон деб билишидир. Шунинг учун бизга айтилган шикоятларга безътибор бўлмаслигимиз керак. Маҳоратли бошқарувчи тинглайди. Бугунги тиббиёт шуни кашф этдики, ҳатто она қорнида ишлайдиган ягона сезги органи ҳам эшитиш экан.

Шуни унутмаслик керакки, Аллоҳнинг пайғамбари Сулаймон алайҳиссалом ҳатто чумоли ва кушларга ҳам кулоқ солган.

12. Оилада радар сингари бўлинг. Радар – жисмларнинг нималигини ва жойлашган ўрнини улардан тарқалаётган радиотўлқинларнинг акс этишига қараб аниқлайдиган қурилма. Яъни, сиз ҳам оила аъзоларингизнинг ҳатти-ҳаракати нималарни англатишига эътиборли бўлинг. Бирортасида салбий ўзгаришлар кузатилаётган бўлса, зудлик билан чорасини кўринг. Аксинча, ўзгаришлар яхши томонга бўлаётган бўлса, албатта, ривожлантиринг.

Бу борада ўзингизни асло совуқ кунда машина ичига кириб олган пашша сингари тутманг. Бундай пашша нима қилади? У фақат олди ойнадан чикмоқчи бўлади-да, ўзини шу ойнага ураверади. Ваҳоланки, ён томондаги ойналар қия, баъзида катта очиқ бўлиши ҳам мумкин. Демокчимизки, бирор нохуш ҳолатни пайқаган пайтингизда уни самарали бартараф этиш йўллари изланг. Бири бўлмаса, бошқаси натижа бериши мумкин.

Тўғри, дўқ қилиш, мажбурлаш, кўрқитиш

ҳам натижа бериши мумкин. Лекин, шу билан бирга, ўзига яраша ноҳуш таъсир ҳам кўрсатади. Болаларда сизнинг хаёлингизга ҳам келмаган касалликларни келтириб чиқаради. Битта муаммодан қутулиб, иккинчисига рўбарў бўласиз. Унинг ўрнига мутахассисга мурожаат қилиш мумкин ёки бу муаммодан сиздан аввал қутулиш ҳаракатига тушган минглаб одамлар бор. Самарали усулларни жамлаб ёзилган китоблар оз-мунчами? Қолаверса, интернет тармоғида болалар билан тил топишишнинг ноанъанавий усуллари битилган мақолалар бор. Сўраб-суриштириб, ҳар иккала томонни ҳам оғритмайдиган услубни қўллаган афзал-ку.

Оддий мисол, ҳаммамизда фарзандларимизнинг ҳуснихати борасида талайгина муаммолар бор. Биласизми, чиройли ёзиш учун нималар ёрдам бериши мумкин? Ёки фақат ойисининг ёки дадасининг қўлларидан маҳкам ушлаб ёздириши кифоя қиладими? Ҳар куни соатлаб шу алфозда дафтар тўлдириш болага ёқади, деб ўйлайсизми? Бунинг орасидаги дўқ-пўписаю асабийлашишларни айтишга ҳожат йўқ. Бу услуб билан кўзланган мақсадга қанчалик яқин бориш мумкин?

Мутахассисларнинг фикрича, чиройли ёзиш учун болаларнинг қўлларини оҳиста ишлатишга кўпроқ эътибор қаратиш лозим экан. Қайчи ёрдамида турли ўлчамлардаги қиёфаларни қирқишни ўргансин, улардан апликациялар ясасин.

Акварель бўёқлари билан мўйқалам ёрдамида ёки бармоқларининг ўзи билан, ҳеч қандай воситасиз расмлар чизсин. Қалам, бўр ёрдамида тасвирлар чизсин. Майда қисмчалардан иборат мозайка, лего каби ўйинчоқлардан шакллар ярасин. Қўғирчоғининг сочларини ўзи ўрсин. Пластилинлардан ўзига ёққан буюмларни яшашга ўргатинг. Матога кўз қадашни ўргатиш ҳам яхши ёрдам беради. Шу малакаларни ўзида шакллантириб олгандан кейин, уни чиройли ёзишга ўргатиш осон кечади. Ахир, бола пойабзалининг ипини ёки кўйлагининг тугмасини ўзи қадай олмас экан, қандай қилиб у чиройли ёза олсин?

Бошланишига нукта-нукта қилиб, оч рангда чизилган шакллар устидан бўяб чиқсин. Бунинг учун сотувда тайёр ҳуснихат дафтарлари мавжуд. Чизикларни, юмалоқ шаклларни, тўлқинсимон шаклларни чиройли чиза бошласа, кейин унга ҳарф ва сонларни ёзишни ўргатиш мумкин. Бу нукталарнинг устидан ручка юргизаётган бола бармоқларини машқ қилдиради, кўниктиради. Бироз вақт ўтгач бола нукталарсиз ҳам чиройли ёза бошлайди. Ундан кейинги ҳаракатлар унинг ҳарфларни бир-бирига улаши, сўзларни ёзишига қаратилиши мумкин ва ҳ.к.

Кўряпсизми, боланинг ёзувини чиройли қилиш учун қанча нарсалар ёрдам беради. Шу тартибда иш олиб борсангиз, ўз-ўзидан болангиз ҳам зерикмайди, қолаверса, унинг ёзувини

гўзаллаштиришга ҳаракат қилаётганингизни, айтмасангиз, билмайди ҳам. Бола учун бу ўйин ўйнашга, вақтини ўзига ёққан иш билан машғул этишга ўхшаб кўринади. Бу орада болангизда сиз режангизга киритмаган нафислик, зийраклик, топқирлик каби бошқа жиҳатлар ҳам шаклланиб боради.

Аксинча, ўзимиз билган йўлдан борганимиздачи? Дўқ қилиб, кўрқитиб, асабига тегиб, ҳар куни бир хил нарса такрорланаверади-такрорланаверади. Ўзингизнинг ҳам, боланинг ҳам асаби, вақти, тоқати тоқ бўлади. Бундай болалар тирноғини тишласа, ўрнини хўл қилиб қўядиган одат чиқарса, тунд, одамови бўлиб қолса, ажабланманг!

13. Болаларга уларда бор, бизда йўқ сифатларни тез-тез эслатиш керак. Улардаги бу сифатларни тан олиш ҳам керак, ўрганиш ҳам керак.

Улардан кўп нарсалар кутаётганимизни билишсин.

14. Инсонлар доим ўзларини ажаблантирадиган кишиларга эргашадилар. Яхши бошқарувчи эса қўл остидагиларни ҳайратлантиришдан чарчамайди. Доим янгилик тақдим қилиб туради. Сиздан зерикишларига йўл қўйманг, бунинг учун доим изланишда бўлинг, топинг, тақдим қилинг. Муҳими, қўлостингиздагиларни ҳамма вақт ажаблантира олинг.

ИЖРО

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ

1. «Эй Яхё! Китобни (яъни Тавротни) жиддийлик билан қўлга ол!» (Марям сураси, 12-оят).

Аллоҳ ўз пайғамбарини китобни маҳкам ушлашга буюряпти. Ижро қилиш куч талаб қилади. Шунинг учун ижрочи кучли шахс бўлиши, доим хушёр туриши ва куч билан таъминловчи манбаларга боғланган бўлиши керак. Бу манбалар сирасига, дейлик, кенг дунёқараш, вазиятни тўғри баҳолаш, маслаҳатлашиб иш юритиш, нарсаларнинг моҳиятини билиш, кўзланган мақсадни амалга ошириш учун керак бўладиган маблағни топа билиш кабилар киради.

У иложи борича рухий тушкунликлар, кучини заифлаштирадиган жанжаллардан узоқ туриши керак.

2. Оиладаги муаммоларнинг асоси ички қонун ва унинг ижроси йўқлигидир.

Одамларнинг уйига бирор-бир юмуш билан кириб қолсангиз, уларнинг яшаш тарзидаги хатоларга кўзингиз тушади. Шулардан бири озодалик масаласи. Қачондир таъмирдан чиққан пайтда уйнинг ҳамма жойи озода, янги бўлган.

Фақат уйдаги бошқарувчи озодалиқни сақлаб туриш учун керак бўлган қонунларни қабул қилган ё қабул қилмаган. Қабул қилган бўлса ҳам, қонунларнинг ижроси назорат қилинмаган. Натижада бу уйда яшайдиган барча оила аъзолари шундай ҳаёт тарзига мослашиб олишган.

3. Қабул қилинган қарорлар шароитга мос ҳолда ижро этилиши керак. Бу машина ҳайдовчиси манзилга етиб бориши учун рулни гоҳ ўнгга, гоҳ чапга буришига ўхшайди.

4. Тарбия услубингиз тўғри бўлса, бошқаларнинг таъсир кўрсатишига йўл қўйманг. Ўзингизни танлаган йўлингизда мустаҳкам туринг. Таъсир ўтказмоқчи бўлганларнинг ҳурмати яқинга жойига қўйган ҳолда ўз услубингизни қўлланг.

Бола тарбиясига қайнона ёки қайнотангиз ёхуд бошқа кимдир салбий таъсир кўрсатаётганидан шикоят қилманг, балки тарбия асосларингизни қаттиқ туриб ижро қилишда давом этинг. Фарзандга тарбия асосларини қўллаш қайнона ёки қайнотани беҳурмат қилиш эмас. Қайнона ва қайнотанинг хизмати ва ҳурмати мутлақо бошқа мавзу. Сиз ўз йўлингизда астойдил бўлсангиз, ҳалақит берувчилар сони камайиб бораверади.

Ҳикоя. Бир неча оила дам олиш учун боққа келди. Болалар бир-бирлари билан ўйнашди. Тушлик тайёрланиб, болалар дастурхонга чақирилганида ҳар бир бола ўз оиласи дастурхонига

келиб ўтирди. Бирортаси адашиб бошқасининг дастурхонига ўтиргани йўқ.

Хулоса шуки, оиланинг таъсири биринчи ўринда туради. Ҳамма барибир ўз оиласига, оилада олган тарбиясига қайтади. Ўз оиласида олган тарбиясига боғлиқлигича қолади.

5. Аёлнинг жуда ишлагиси келаётган бўлса, болаларини тарбиялаб бўлгач, ишласин. Ҳаётда инсон учун оила саодати биринчи даражалими ёки ўзи пул топиб, ўзи сарф қилишми? Яхшиси, ўзингиз хулоса чиқара қолинг...

Қўшнимизнинг жажжи қизалоғида асаб тизими хасталиклари намоён бўла бошлабди. Хавотирланганича маслаҳат сўраб чиқибди. Дарҳол сўраб-суриштириб шифокор топдик. Қабулига бориб келишди. Ташхис қоғозида муаммонинг келиб чиқиш сабаби сифатида қизалоқнинг 5 ёшгача ёлғиз қолгани кўрсатилган эди. Дарҳақиқат, шу гаплардан кейин разм солиб кузатиб, қизчада етимхонада ота-онасиз улғайган болаларда мавжуд қилиқларнинг гувоҳи бўлдим. Кўпчиликка аралашмайди, ўта камгап, “ичимдагини топ” дейдиган, гапирса, баъзан тутилиб ҳам қолади.

Бу оила маҳалламизга кўчиб келганида қизча ҳали гўдак эди. Ҳар бир оила осуда ва тўқчиликда яшашни истайди. Кун кечирини тарзи бироз қийинлашгач, опа ҳам ишга чиқиб кетди. Ишлашга мажбур бўлгани учун қизчани энага тарбиясига топширган эди.

Она фарзандига етарли вақт ажратмагани учун у билан самимий ришта боғлай олмаганди.

Эр-хотин ишга барвақт отланишарди. Фарзандларидан яқин беш йил узоқда бўлдилар. Қизалок энаганинг кўлида улғайди. Эҳтимол онасидан етарли меҳр-муҳаббат кичрамагани учун болада бу каби хасталиклар пайдо бўлгандир.

Мутахассисларнинг ташхисига кўра, бу каби болаларни хонадон катталари кичиклигидан ўз бағрига босмаган, бошини силаб эркаламаган. Бундай болалар ҳақиқий она меҳрини деярли ҳеч қачон ҳис қилмаган.

Бола ота-онаси уни яхши кўришига амин бўлмаса, керагича меҳр ололмаса, унда ишонч туйғуси заифлашиб боради. Оила барбод бўлишидан, ота-онасиз қолишидан кўрқади. Бу кўрқув боланинг келажагида содир бўладиган кўнгилсизликларга йўл очади.

Энг ачинарлиси, бундай болалар бошқалар билан самимий муносабатда бўла олмайдилар. Бирор-бир иш-ҳаракатни онаси ёки отасини қувонтириш учун бажариш даркорлигини ҳис қилмаган болада ҳаракатчанлик, зийраклик, яқинларини хушнуд қилиш орзуси бўлмайди. Ҳолбуки, болалар кўпинча мактов эшитганларида, уларни суйиб-эркалашганида ота-оналарига раҳмат эшиттирадиган ишларни кўпроқ қиладилар.

Ишлайдиган она боласини қанча кичкинали-

гидан бегона кўлга топширса, жажжи рухий оламнинг таҳлика остида қолиш хавфи шунчалик катта бўлади.

Гап бу ерда аёлнинг ишлаш ёки ишламаслигини мунозара қилишда эмас. Тарбиячи сифатида фарзандларимизнинг келажакларини, оилаларнинг бахтини ўйлапмиз. Болангизга керагича вақт ажрата олмаганингиз учун оиладаги муносабатларга путур етади. Болангизнинг юқорида айтилганидек, хасталиклари асабларингизни тамом қилади. Юқоридаги барча ҳақиқатларни бир жойга тўплаб, ўзингизга савол беринг: топаётган пулингиз юқоридаги барча муаммоларни ҳал қиладими?

6. Фарзандингиз ва турмуш ўртоғингизга кўпроқ вақт ажратишга ҳаракат қилинг. Бунга эришсангиз, аминманки, улар ҳам сизнинг ишингизни енгиллатишга ҳаракат қилишади. Сизга яна бир дўстона маслаҳат! Агар турмуш ўртоғингизнинг топаётган пули тежаб сарф қилинса, етарли даражада бўлса, у ҳолда ОИЛА САОДАТИ УЧУН ишингиздан воз кечишингиз аини муддао бўларди.

Бу борада психологларнинг тавсиялари қуйидагича: фарзандингизни камида 3 ёшгача ўзингиз парвариш қилинг. Шунга амал қилсангиз фарзандингиз руҳан, маънан, жисмонан соғлом вояга етади. Қўлга киритган маънавий ютуқларингиз моддий ютуқлардан минг карра афзалроқ бўлади.

Хотиржам бўлинг, ишсиз қолмайсиз, уй бекаси

деган вазифа ҳам кичкина мансаб эмас. Бола парвариши, таом тайёрлаш, рўзгор юмушлари, меҳмон кутиш каби вазифалар аёл кишини банд қилиб қўяди.

Мабодо, шароит тақозосига кўра, ишлаётган бўлсангиз, ишдан келгач, фарзандингизга керагича эътибор, меҳр кўрсатинг. Лекин асло ўзингизни айбдор ҳисоблаб, болани муҳаббат дарёсига фарқ этманг. Чунки онадаги ўта кўнгилчанлик болада суиистеъмол ҳиссини пайдо қилади. Оналар боласини кичкина, ҳали ҳеч ниманинг фарқига бормайди, деган ўйга бориб янглишадилар. Тарбиячига ёки боғчага берилган бола уни яхши кўришларига шубҳа билан қарай бошлайди. Ота-она меҳрини синаш учун атайин инжиқликлар қилади. Асло боланинг хийласига учманг. Сабр қилинг ва ҳар бир лаҳзада уни яхши кўришингизни билдириб туринг. Кўпчилик ишлайдиган оналар айбдорлик ҳиссини йўқотиш мақсадида боласининг ҳар бир истагини бажаришга ҳаракат қилишади. Билиб-билмай бу нотўғри йўлни танламанг.

7. Яхши ижрочи бўлиш учун бағрингиз кенг бўлиши керак. Бағрикенг бўлмаган кимсага ақл наф бермайди. Айниқса, аёл киши бағрикенгрок бўлиши учун зикрни кўпайтириши керак.

8. Айб ҳаддидан ошган кишида эмас, балки бунга имкон бергандадир.

Келинг, нима демокчилигимни кундалик ҳаётда

учраб турадиган мисоллар билан тушунтирай.

Ўйинчоқ дўконларига бирор-бир юмуш билан кирсангиз, қулоғингизга қайсидир боланинг норози ноласи эшитилади. Ажабланарлиси, дўконда ойиси ёки дадаси билан юрган болалар оз эмас. Ойиси ёки дадасининг маслаҳатига, кўрсатмасига бўйсуннади. Маслаҳатлашиб, ҳар томонлама фойда бўладиган ўйинчоқ сотиб олишади. Лекин айрим эркатой болалар ота-онасини ҳамманинг олдида изза қилишади.

Ҳақиқатан ҳам шундай, бола одобсиз! У ўз айтганини қилдириш учун “омбори”даги барча “куроллари”ни ишлатяпти. Айб кимда?

Шарқнинг эркаклари сўзида собит, оилапарвар, аҳли аёлларига тиргак бўлганлар. Бугунгилар-чи? Қад-қомати келишган, аммо хунари йўқ. Чўнтак курук. Аёл кундузи кўчада ҳоригунча ишлайди, ишдан кейин уйда яна ишлайди. Эркак кела солиб ёстикқа ёнбошлайди.

Яна бир турлари бор: хотинлари бозор дайдиб, пул топиб, уни-буни олиб келса, индамай “такси”дан тушираверади. Яна шундайлари ҳам бор: “Хотин, мен борсам “йўқ” дейди, фалон идорага учраб кел, сен гапга устасан”, деб аёлини юборади. Ёки шуларнинг тескарисига ҳам гувоҳ бўляпмиз. Аёллар эрларни шу кўйга соляпти. Эр бола қараган, кир ювган, овқат қилган, беканинг дугоналарига кабоблар пишириб кузатган ва ҳ.к.

Айбкимда? Ота-она: “Топганимиз шуларники, ота-оналик шу экан-да”, деб ўзини овутса, эр ёки хотин яна нимадир баҳона тўқиб олган бўлса! Йўқ! Айб ўзларида!

9. Тарбиячи Аср сураси маъноси билан қайта-қайта танишиб туриши тавсия этилади. Аллоҳ таоло ушбу сурада бахт ва бахтсизликнинг омилларини тушунтириб берган. Саодатнинг сабаблари – бу сурада санаб ўтилган тўрт сифатни ўзида жамлаш.

Биринчиси, билимлилик. Бу сифат ҳар бир тарбиячида бўлиши шарт. Ҳеч бир тарбиячи ўзини билмаганлиги билан оқлай олмайди. Билимсиз амалга оширилган ишлар кулфат келтиради.

Иккинчиси, шу билимга мутаносиб тарзда ҳаёт тарзи. Билимли бўлишнинг ўзи кифоя эмас. Шунчаки ўргатиб қўйишнинг ўзи кифоя қилмайди. Балки бу билимларни ҳаётга татбиқ қилиш керак. Ваҳоланки, сизнинг ҳар бир ҳаракатингиз билимингиз маҳсули-ку!

Учинчиси, бошқаларни ҳам шунга чорлаш. Билиш ва шунга мос ҳаёт кечиришнинг ўзи кифоя қилмайди, балки атрофдагиларга ҳам нафингиз тегиши керак, уларни ҳам шундай ҳаёт тарзига чорлаш лозим. Билим хусусий мулк эмас, бошқаларни билимдан фойда олишдан тўсиб ҳам бўлмайди. Билганингизни бошқаларга етказишингиз зарур.

Тўртинчиси, бардош, сабр-тоқат. Шу йўлга чақиришда чидамлилик.

РАЎБАТЛАНТИРИШ ВА ЖАЗО

إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا

1. «Албатта, бу сизлар учун мукофот ва сизларнинг саъй-ҳаракатларингиз (Аллоҳ наздида) мақбулдир» (Инсон сураси, 22-оят).

Бу ниҳоятда хузурбахш, мўминларни беҳад-беҳисоб хурсанд қиладиган, уларга Аллоҳ таолонинг розилигини, муҳаббатини сездирадиган нидодир. Жамиятнинг бирор аъзоси ўз меҳнати учун мукофотланадиган бўлса, ўша инсон учун қувончли дақиқалар туғилади, қолаверса, бу илоҳий қонун – ҳар бир яхши ҳаракат тақдирланиши керак.

2. Фарзандингиз билан орангизда меҳр кўпригини қурмасдан, уни жазоламанг. Бу қонидани нафақат болаларга, балки жамиятдаги ҳар қандай муносабатга нисбатан ҳам қўллаш керак.

3. Бериладиган жазо ҳис-ҳаяжонимизга, кайфиятимизга қараб эмас, балки адолатли, каттиқ ҳам эмас, юмшоқ ҳам эмас, қилинган хатонинг ҳажмига қараб бўлиши лозим. Кичик хатоларга кичкина жазолар, катта хатоларга каттароқ жазолар ва албатта, битта қилинган хато учун битта жазо тайинланиши керак. Фарзандингизнинг

хатоси қанчалик катта бўлмасин, жазолаш сизнинг кучингизни намоёишига айланиб кетмасин. Бола кейинги хатоси учун бериладиган жазонинг ҳажмини билиб борсин.

4. Бола сиз кутмаган салбий ишни қилиб кўйса, жазолашга шошилманг. Балки бу ишдан хафалигингизни, руҳан изтиробга тушганингизни кўрсатинг. Бу муддатда болага ўз қилмишини қайта кўриб чиқиш учун имкон яратилади. Айбини ҳис қилишга вақт топилади.

Мулоқот кейинроқ амалга оширилади.

5. Жазо беришга иккиланган пайтингизда жазоламасликни танланг. Жазолаб бўлгач эса асло афсусланманг, ўзингизни аввалгидай тутинг. Шунини унутмангки, бола жазоландими, демак, у аллақачон кечирилди. Унинг аввалги хатолари ҳақида мутлақо гап-сўз йўқ! Унинг хатосини чўзиб, кавлаштиравермаймиз, қолаверса, у аллақчон бу хато учун товон тўлаб бўлди!

6. Баъзан бола билан шартнома тузиб олиш ҳам жуда қўл келади. Уларни жазолашга мажбур қиладиган “қилмишлар занжири” кетма-кетлигини тушунтириб беринг. Болалар буни ҳамма вақт тушунадилар. Масалан: “Агар сен айтганларимга кулоқ солмасанг, келишиб олганимиздек қилмасанг, у ҳолда мени хафа қиласан, бу менга оғир ботади. Хафа бўлганимдан кейин сен билан гаплашгим, сенга совғалар олиб бергим келмайди. “Компьютерда ўйнашдан маҳрум бўласан” ёки “Ўзингни келишиб олганимиздек

тутмасанг, қачондан бошлаб ёки жазолашнинг қайси усулини қўллашни ўзим биламан” каби. Муҳими, сўзингизда тура билинг. Жазолар муддат чегарасига эга бўлсин – “уч кун кўчада сайр қилмайсан”, “бир ҳафта компьютердан маҳрумсан”. Жазо турини бугунги кунда амалга ошириш имкони бўлсин.

Болаларни “милиция” ёки “олабўжи”га бериб юбориш билан қўрқитманг. Шундай жазо турларини қўллангки, бола учун ундан воз кечиш жуда қийин бўлсин. Масалан, кимгадир кўчада ўйнашдан кўра ширинликдан воз кечиш оғирроқ бўлса, ким учундир компьютер соати муҳимроқ. Бола атрофини ўраб турган олам тўғри ва адолатли эканига ишонч ҳосил қилсин. Ваъда беришни билганингиздек, бажаришни ҳам билинг.

Бу қондани фақат болаларга эмас, балки барчага қўллаш мумкин.

7. Таъсирланиш билан таъсирланишни кўрсатиш ўртасида фарқ бор. Яъни, биров сизга бир гап айтади, сиз бу гапдан таъсирланасиз. Сиз, ўз навбатида, буни билдириш ёки билдирмаслигингиз ҳам мумкин.

Тунов куни ён кўшнимнинг ўғли билан қилаётган муомаласи қулоғимга чалинди. Нодиржон 19 ёшда, шахсий машинаси ҳам бор. Кун бўйи кўчада. Яна кўчага чиқиб кетяпти, шекилли, келинойи: “Яна ярим кечаси кутайми? Сен шу

алфозда яшайверсанми? Ўртоқларингдан

Ўрнак олсанг бўлмайдимми? Қачон мен ҳам бошқаларга ўхшаб хотиржам ўтираман, ўзи?!” деб қолди. Нодиржон: “Кап-катта бўлсам ҳам хўжайинлик қилаверасизми? Ўз ҳолимга кўйинг”, деди. Опа яна: “Онанг бўлганимдан кейин тергайман-да”, деди. Ўғил: “Хўжайинлик қилмайсиз, бўлди, етар”, деди-да, машина эшигини зарб билан ёпганича кетди. Опа шўрлик ортидан жавраганча қолаверди.

Мана шу ҳолатда фарзандининг қилиғи онасига таъсир кўрсатди. Ўз навбатида, она ҳам дарҳол акс таъсир, яъни жавоб реакциясини кўрсатмоқда. Бу ҳолатда энди фарзанд нима қилади: онасидан эшитадиганини эшитиб бўлди, энди ҳеч нарса бўлмагандек, кўчада вақтини ўтказиб, ишларини бажариб, бамайлихотир истаган пайтида кириб келаверади. Агар она бояги вазиятда: “Яна чиқиб кетяпсанми, ўғлим?” деб сўраса-ю, ўғил: “Ҳа, нима эди?” деса ва она жавоб кута бошлайди. Она: “Майли, бориб келавер, кейин гаплашамиз”, деганда эди, бола тезроқ қайтиб келарди. Чунки уни олдинда нима кутаётганини билмайди, жазо енгилроқ бўлиши учун эртароқ қайтишга ҳаракат қилади. Мана бу жуда гўзал услубдир.

Иккала ҳолатда ҳам таъсирланиш бор, албатта. Лекин таъсирланиш икки хил кўринишда намоён қилинди. Биринчи ҳолатда она гапини норози оҳангда тўкиб солаверади, ўғил парво ҳам

қилмай билганини қилаверади. Бу ҳолат ҳар сафар худди шундай кўринишда давом этаверади. Она у ёқдан-бу ёққа бориб келаётган баскетбол тўпига ўхшайди.

Инсон ҳар қандай гапдан таъсирланади, фақат шу таъсирланишни дарҳол кўрсатиш керак бўлган ҳолат бўлади, биров вақт ўтказиб кўрсатиш керак бўлган ҳолат бўлади. “Қачон?”, “Қандай кўрсатиш керак?” каби саволларга жавобингиз тайёр бўлиши керак. Асло у ёқдан-бу ёққа бориб келаётган баскетбол тўпига айланиб қолманг.

8. Мукофотлаш ҳам, жазолаш ҳам ўз ўрнида бўлиши керак. Йиғиб юриш йўқ! Айниқса, кечиктириб жазолаш мумкин эмас. Баъзи “тарбиячи”лар болаларни ярим йил ёки бир йил аввал қилинган хатони билиб қолган тақдирларида ҳам жазолайверадилар. Болалар, айниқса, кичик ёшдагилар, эслаб қолиш қобилиятининг сустиги билан бошқалардан ажралиб турадилар. Бир соат ўтар-ўтмас қилиб қўйган “қилмиш”ларини эслай олмасликлари ҳам мумкин. Шунинг учун она боласини қачондир қилган хатоси учун жазолайдиган бўлса, бола нима учун жазоланаётганини англаб етмайди ва онасининг ҳаракатларини адолатсизлик деб қабул қилиши мумкин. Шуни ҳам назардан қочирмаслик керакки, боланинг қилмишини билиб қолишнинг ўзи ҳам аксарият ҳолларда болалар учун етарлича жазо бўлиши мумкин.

ТИКЛАНИШ

لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ

1. «Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлмангиз!» (Зумар сураси, 53-оят).

Қайта бошлаш учун ҳамма вақт имкон бор.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўз ҳадисларида: **"...Аллоҳ қайси бир дардни берган бўлса, албатта, давосини ҳам бергандир"**, деганлар. Бундан ҳамма вақт юзага чиққан муаммонинг, албатта, ечими бор, деган хулоса чиқади.

2. Дунёда ҳамма нарсанининг имкони бор. Ақлли инсон ушбу имкониятлардан фойдалана олади.

Ўзгартириш мумкин бўлмаган нарсаларнинг борлигини ҳам тан олиш керак. Булар сирасига атрофингизга йиғилган одамларни ҳам киритиш мумкин. Чунки улар қандай бўлсалар, шундайлар. Сизнинг феъл-атворингиз ҳам ўша-ўша. Ўтмишингизни оладиган бўлсак, у ҳам бўлиб ўтган воқеа-ҳодисалардан иборат. Уларни вақтни ортга қайтариб ўзгартиришнинг имкони йўқ. У ҳолда нима қилиш керак?

Атрофингизда мўъжиза рўй бериб, ўз-ўзидан ўзгариб қолишини кутиб ўтирманг. Вазифа шуки, имкониятлардан имкон қадар кўпроқ фойда

олишга ҳаракат қилинг. Атрофингизга боқинг ва ўзингизга савол беринг: “Шуларнинг ҳаммасини ўз фойдамга қандай қилиб хизмат қилдира олишим мумкин? Бу нарсалардан қандай қилиб энг чиройли тарзда фойдаланишим мумкин? Нима қилсам атрофимдаги одамлардан кўпроқ манфаат оламан?” (Одамлардан манфаат олиш уларга зиён етказиш эвазига эмас, балки улар билан гўзал тарзда алоқа ўрнатиш эвазига бўлиши керак).

Ҳар қандай вазиятда зафар қозонаётган одамлар – имкониятдан унумли фойдаланадиган кишилардир. Уларнинг муваффақиятларини бошқача тушунтириб бўлмайди. Ваҳоланки, аксарият одамлар тушиб қоладиган вазият ўхшаш бўлади. Фақат баъзи одамлар шу вазиятда илдамлайдилар, баъзилар эса орқага кетадилар. Вазиятдан имкон қадар кўпроқ манфаат олиш учун, албатта, уни жуда яхши ўрганиш лозим. Сирларини билиш керак. Текшириш керак. Шунчаки текшириш эмас, балки кўпроқ манфаат олишни кўзлаб текшириш керак. Тез-тез ўзингизга “Бундан қандай фойдаланишим мумкин?” деган саволни бериб боринг. Ҳар бир ҳолат бир нечта имконият тақдим қилаётганига гувоҳ бўласиз. Авваллари кўрмагансиз, чунки ўзингизга манфаат олишни кўзлаб қарамагансиз. Энди шундай қилиб қарашни бошланг – кўрасиз!

3. Оилада йўқотилган меҳр-муҳаббатни тиклаш учун бироз вақт керак. Бу муддат мобай-

нида оила аъзолари бир-бирларини тинимсиз кузатишлари натижасида оилада янги давр бошланганига амин бўладилар. Албатта, бу қуриб ётган ерни бирпасда унумдор тупроққа айлантириш қийин кечганидек, вақт талаб қилади.

Сабр ва яна сабр.

4. Болага хизматкор бўлиб қолиш, кўпинча уларга муҳтожман деб тасаввур қилишдан келиб чиқади. Ваҳоланки, инсон фақат Раббигагина муҳтождир, фақат Унга суяниш лозим.

5. Оилада ота-она ўрнини йўқотган ҳолларда мавқеларини қайта тиклаш учун оила майдонига янги аъзолар сифатида киришлари керак. Албатта, бу ҳаракат аввалгидан фарқли феъл-атвор ва тартиб-қоидалар билан амалга оширилсагина кўзланган мақсадга эришиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, хатога йўл қўйган ин-сон аввалги мавқеини қайта тиклаши мумкин. Фақат аввалгидан бошқача ёндашув керак. Бу, албатта, қолган оила аъзолари ўзгаришларга ишонч ҳосил қилгунларича матонат ва муддат талаб қилади.

6. Муаммони ечиш керак. Чунки муаммоларнинг келиб чиқиши сиқилиш учун эмас, балки ҳал қилиш учун. Муаммолар инсонни кучли қилади. Муаммолар сизга берилган зарбадир, агар у сизни мағлуб эта олмаса, демак, сизни кучайтирибди.

ЭРКАЛИК

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ، أَنْ رَأَاهُ اسْتَغْنَى

1. «Дарҳақиқат, инсон ҳаддидан ошар. (Бунга) сабаб ўзини бой – беҳожат санашидир» (Алақ сураси, 6–7-оятлар).

Вазият шундай бўлгани учун Сиз шундай эмас, балки Сиз шундай бўлганингиз учун вазиятингиз шунақа.

Ишдан уйга кетаётсам бекатдан бир она чамаси 9–10 ёшли қизчаси билан автобусга чиқди. Қизча бўш ўриндиққа ўтириб олди, онаси эса қўлида сумкаси билан унинг тепасида туриб кетмоқда. Қизчанинг ён ўриндиғида ўтириб кетаётган ёши каттароқ аёл: “Силжий қол, онанг ҳам ўтирсин”, деди. Онаси ўтирар экан, ҳалиги аёлга шикоятнамо оҳангда: “Бу шунақа, фақат ўзини ўйлайди, ўзи ўтириб олса бўлди, онаси эсига ҳам келмайди”, деди. Бу вазиятда тарбия борасида камчиликлар жамланган. Онасининг: “Бу ўзи шунақа” дейишидан қизчанинг фақат ушбу вазиятда эмас, балки ҳамма вақт шундай қилишини уқиб олиш унчалик қийин эмас. Тўғрироғи, унга шундай қилишлари учун изн беришади. Онаси ҳалиги аёл қизчага танбех бермагунича парво қилгани ҳам йўқ. Она шунга кўникиб бўлган.

Ўйлаб кўрилса, қизчанинг ўзи шундай бўлиб қолмаган. Унга шундай тарбия берилган.

Ҳолат бошқачароқ бўлиши учун қизчанинг нотўғри қилиғи илк бора намоён бўлгандаёқ барҳам топиши керак эди. Ўсиб келаётган ёшларда худбинлик, маданиятсизлик, одобсизлик каби иллатларнинг шаклланиб қолишига бефарқ қараб бўлмайди. Болалар эрка бўлиб қолмасликлари учун нима яхшию нима ёмонлигини, нима учун ва қандай жазоланишларини қатъий ва тушунарли тарзда билишлари керак.

2. Боладаги эркатойлик ота-онанинг мувозанатсиз муносабатларининг натижасидир. “Сен эркинсан, билганингни қилишинг мумкин”, деган сигналлар йиғиндисиدير. Эркатойликни, бошқача айтганда, “ортиқча яхши кўриш”нинг, ортиқча меҳрнинг аччиқ меваси дейишимиз мумкин. Ҳаётдаги ўлчовлари беқарор бўлган одамларгина фарзандларини ортиқча яхши кўрадилар. Ота-она сиёсати мувозанатли бўлиши керак.

3. Эркалатиб ўстирилган бола:

- а) ҳаётда кўп исроф қилади;
- б) моддиятни ўлчов қилиб олади;
- в) туйғулари ўлади.

4. Баъзи одамлар боласини ўта яхши кўрганидан ундаги айбларни кўрмайди. Аксарият ҳолларда эса ҳаддан ошиқ меҳр боланинг тўғри инсон бўлиб шаклланишида тўсиқ бўлади. Болаларга

меҳрнинг зарурлиги инкор қилиб бўлмайдиган ҳақиқат, ўз яқинларидан етарли меҳр кўрган инсон, жавоб тариқасида ҳам шундай меҳр тортиқ қилади. Бироқ шуниси ҳам ҳақиқатки, ота-она чексиз меҳр кўрсатишда ҳаддан ошган ҳолатларда болалар эрка, тантиқ, қарорсиз бўлиб қоладилар. Бундай бўлишига меҳр эмас, уни кўрсатишдаги ҳаддан ошиш айбдор. Чексиз меҳр бола шахсининг ривожланиши ва ўсишига йўл бермай кўйиши мумкин.

Маҳалламизда этикдўз амаки бор. Бир куни танишимнинг ўғилчаси ўша ерда ўралашиб юрибди. Қизиқсиниб амакидан нима қилиб юрганини сўрасам, шогирд тушди деди. Онаси бева, боласини жуда эҳтиёт қиларди, ҳар қалай ақлини таниб қолибди-ку, дея хурсанд бўлдим. Бир ҳафта ўтиб у ёққа борсам, бола йўқ. Амакидан сўрадим: “Шогирдингиз кўринмайди, уста бўлдимиз?”. Амаки қулиб: “Ўзи уста бўлса майли, онаси ҳам уста бўлиб кетди!” деди. “Қандай қилиб ё илгарироқ келганмиди?”, сўрадим. У: “Э, йўқ. У олти кунда касбни эгаллаб бўлибди, онасининг айтишича”, деди.

Жамиятда шундай инсонлар ҳам учраб туради. Улар фарзандларини яхши кўраман деб уларни барбод қилишяпти. Баъзилари эса бунинг мутлақо акси.

Бу иккала ҳолат ҳам нотўғри.

5. Тарбияда тўғри услуб қўллаётган ота-она атрофдагилар томонидан қўллаб-қувватланиши керак. Айниқса, бобо ва буви билан биргаликда яшайдиган ёш оилалар шундай қўллаб-қувватлашларга жуда муҳтож. Албатта, атрофдагиларнинг фарзанд тарбияси борасидаги маслаҳатлари, тажрибалари бу борада жуда қимматбаҳо, лекин улар фарзанд тарбиясининг жавобгарлиги тўлиғича ота-онанинг зиммасида эканини унутмасликлари керак.

Маълумки, катта авлод вакиллари кичик авлод вакилларига таъсир ўтказиш кучига эга. Агар кичик авлод вакиллари фарзанд тарбияси борасида тўғри услуб қўллаётган бўлсалар, у ҳолда катта авлод вакиллари ўз «таъсир доираларини» белгилаб олганлари маъқул. Улар ўзларининг тарбия борасидаги тажриба ва услубларини қўллашдан аввал болаларнинг ота-онаси билан бафуржа маслаҳатлашиб олишлари лозим. Албатта, бу келажакда келиб чиқиши мумкин бўлган кўнгилсизликларнинг олдини олишда асосий омил ҳисобланади.

Тарбияда тўғри услуб қўллаётган кичик авлод вакиллари ишига катта авлоднинг кўр-кўрона аралашшишидан келиб чиқадиган зарарли оқибатлар жамиятнинг бир неча қатламларида урчийди, бу эса инсониятга қилинган буюк жиноят ҳисобланади. Бунинг ўрнига, катта авлод вакилларининг

кичик авлод вакиллари кўллаётган замонавий услубларга ўтишлари, қишлоқ-маҳалла, ошна-оғайнилари, таниган-билганлари орасида ёйишлари жамиятни келажакда ботиб қолиши мумкин бўлган ботқоқдан асрайди. Оилаларда соғлом тарбия муҳитини шакллантиради, кичик ва катта авлод вакиллари орасидаги меҳр-муҳаббатни мустаҳкамлайди, ўзаро алоқаларни жипслаштиради, жамиятнинг энг кичик бўғини ҳисобланган оилалар гуллаб-яшнади. Бундай боғлардан фақат хушбўй ифор таралади, қаёққа қараманг, кўзларингиз гўзалликни, нафисликни кўради. Ана шундагина инсоният ўзининг асл мақсади сари юра бошлайди, жамият яшнади, дунё обод бўлади.

6. Болалар эътибор истаётганларини ҳар хил тарзда намоён қиладилар. Энг кўп тарқалган усуллари “зўравон” ёки “бечора” ролини ўйнаш. Болага ҳаддан ташқари эътибор бериб юборилган оилаларда болалар эрка бўлиб қоладилар, инжиқликлари доим амалга ошишига ўрганиб қоладилар. Навбатдаги инжиқлик амалга ошмас экан, бола бунга жавобан ё “зўравон”лик қилади ё “бечора” бўлиб олади. Чунки бу йўл билан у бошқаларнинг эътиборини тортмоқчи бўлади. Бундай ҳолатларга чек қўйиш учун уни яхши тушуниб турганингизни кўрсатинг, нима учун хоҳиш-истакларини амалга

оширмаётганингизни боланинг тилида тушунтиринг. Унинг ўринли талабларини каноатлантиришингизга ишонтиринг.

7. Болаларни ягона ўғил ёки якка қиз деб эр-калатиш нотўғри. Қонун ҳамма учун баробар.

8. Болаларни баъзан ўз ишларини тафтиш қилишлари учун “тафаккур курсиси”га ўтказиб туриш керак. “Тафаккур курсиси” вазифасини болани ёқимли машғулотида маҳрум қилиш, дўстлари билан ўйнашдан ман қилиш, режалаштирилган тадбирни бекор қилиш, бола учун қадрли нарсаларни вақтинча олиб қўйиш, бирор-бир юмушни бажаришга мажбурлаш каби услублар бажараверади. Муҳими, бола қилиб қўйган ишини нотўғри эканига ишонч ҳосил қилсин.

9. Боланинг йиғлаши – қонунни бузишга интилиш белгиси. Бола йиғламаслиги учун унинг айтганини бажариш жиноятдир.

Фарзанд тарбиясида самимийлик жуда муҳим. Болани мукофотлаб ҳам, жазолаб ҳам бирор натижага эришиш қийин. Фақат ва фақат қизиқтириш, соғлом тарбия орқалигина болани комил инсон қилиб улғайтириш мумкин.

ЎСМИРЛИК

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا

«Эй Раббимиз! Устимизга сабр (ёмғирини) ёғдир», (*Аъроф сураси, 126-оят*).

1. Дунёда ишонч билдирилган ўсмирдан кўра каттароқ куч йўқ.

2. Ўсмирлик даври лакмус шимдирилган қоғозга ўхшайди. У ота-она бу даврга қанчалик тайёргарлик кўрганини зудлик билан намоён қилади. Шунинг учун психологлар тарбиявий ишларни аксарият қисмини ушбу давр келмасдан аввал ўтказиб олиш керак, деб ҳисоблашади. Тарбия – бу камчиликларни тўғрилаш жараёни эмас, аксинча боланинг яхши хислатларини излаш ва уларни ривожлантириш демакдир.

Мухими, ўсмир билан муомала “меҳр-муҳаббат+адолат+тушуниш” формуласига суянган ҳолда олиб борилса, тўғри бўлади.

3. Ўсмир билан муомала қилганда қисқароқ гапиринг, шунда у сизни тезроқ тушунади. Болангиздан бирор нима сўраганингиздан кейин камида 5 сония кутинг.

4. Ўсмир ўзида рўй берадиган ўзгаришларга жуда таъсирчан бўлади. Баъзан муаммоли

Ўзгаришларни юракка яқин олади. Айниқса, ташқи кўринишида юз берадиган салбий ўзгаришларни ўта қийинчилик билан қабул қилади. Бу борада ўсмирни унда бўладиган ўзгаришлардан олдиндан огоҳлантириб бориш бундай нохушликларнинг олдини олади.

5. Ўсмирларнинг муаммоларини имкон қадар билвосита ҳал қилиш керак. Аксарият ҳолатларда муаммо юзасидан уларнинг ўзидан 3-шахс сифатида маслаҳат сўраш натижани кўзланган тарафга юришига ва тезлашишига сабаб бўлади.

Мисол. Ота ўғлидан маслаҳат сўраяпти. Ўтган куни Нодир амакинг ўғли Собиржонни, телевизорда беҳаё фильм кўриб ўтиргани устига кириб қолибди. Амакинг нима қилишни билмай, мендан ёрдам сўраб чиқди. Ўйлаб кўриб, жавоб қиларман, дедим. Шу муаммонинг ечимини топишга бироз қийналяпман. Ўйлаб кўрсам, сен ҳам шу ёшда экансан, қолаверса, Собиржон – ўртоғинг, шунинг учун сен билан ҳам бу борада маслаҳатлашиб, ана ундан кейин бирор-бир йўл-йўриқ кўрсатарман деб турувдим. Амакингга қандай маслаҳат берсам тўғри бўлади? Қандай йўл тутсак, Собиржон қилган ишидан пушаймон бўлиб, гуноҳ ишни қайта такрорламайди?

ОДАТ

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

1. «Албатта, Сиз буюк хулқ узрадирсиз!»
(Қалам сураси, 4-оят).

Одатинг нима бўлса – сен ўшасан. Одатлар қайсидир ички ўзгаришларнинг белгисидир.

2. Бас! Етар! Узил-кесил қарор қилдим, орқага қайтган номард! Эртадан янги ҳаёт тарзинини бошлайман!!!

Эрталаб бадантарбия қиламан!

Соат 21:00 дан кейин таомланмайман!

Инглиз тилини ўрганаман!

Чекишни ташлайман!

Бу виждоннинг оғриқли инграши бўлса керак.
Шундай эмасми?

Нима учун оғриқли инграш?

Чунки аксарият одамларда бу каби эзгу ниятлар ниятлигича қолиб кетаверади. Мана шуниси оғриқлидир.

Нима учун эски одатлар ғолиб бўлаверади?
Янгича яшаш учун кучни қаердан олиш мумкин?
Ният қилган нарсага эришиш эҳтимolini 100
фоизга олиб чиқиш учун қандай мақсад қўйиш
керак?

Қандай қилиб яхши одат ёмон одатнинг ўрнини эгаллайди?

А нуктали чуқур идишдаги биллиард соққасини тасаввур қилинг. Бирдан шу соққанинг хаёлига фикр келиб қолди: “Яшаш жойимни Е нуктага алмаштириб кўрсаммикин-а?”

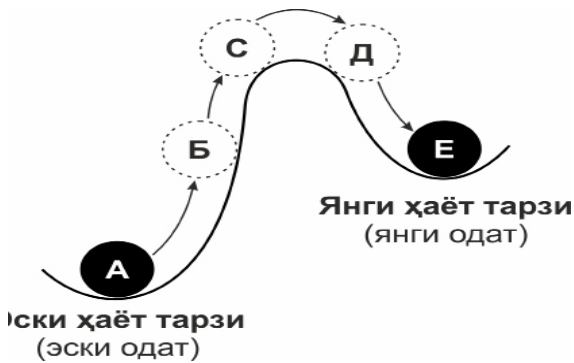
Шундай қилиб соққа аста-секин юқорига тирмаша бошлади. Ҳатто Б нуктагача (яъни, Е нукта жойлашган баландликкача) етди. Агар у шу ерда тўхтаб қолса нима бўлади?

Тўппа-тўғри! Бир зумда уни ҳамон оҳанграбо каби ортга тортаётган А нуктага қайтиб кетади. Агар соққа унга керак бўлган Е нуктадан ҳам баландда бўлган С нуктага келганда кучи тугаб қолса ҳам худди шу ҳолат юз беради.

Фақат қатъий ҳаракат қилиб Д нукта жойлашган довондан ўтиб олсагина ўзини бамайлихотир тутиши ва янги Е нуктага қараб ишонч билан ҳаракат қилиши мумкин.

Ҳаёт тарзини ўзгартиришни истаган инсон ҳам шу соққа босиб ўтган йўлни босиб ўтиши керак бўлади.

Аввал “эски одат” тортишини енгиш учун бор кучни жамлаб зўр бериш керак, довондан ўтиб олгачгина бемалол “янги ҳаёт”дан ҳузур қилса бўлаверади.



Мўъжизани қарангки, Е нуқтада соққа зўриқ-майди. У ер соққа учун мазза ва қулай. У ерда соққа мувозанатда турибди. А нуқта (“эски одат”) энди соққага таъсир кўрсата олмайди. Бу инсон учун нима дегани? Келинг, мисол ёрдамида таҳлил қиламиз.

Ҳар тонг тишингизни тозалайсиз. Бир савол: Сиз тишингизни тозалаш учун ўзингизни ҳар куни дангасаликни енгишга қарши астойдил мажбурлайсизми ёки усталик билан бирор нима қиласизми? Албатта, йўқ! Сиз шунчаки борасиз ва одатдаги ишингизни қилиб қайтасиз, холос!!!

Худди шундай қилиб агар тонгги бадантарбия сиз учун “янги одат”га айланган бўлса, у ҳолда уни бажармаслик худди тиш тозаламаслик каби ғалати ва нотабийий бўлиб туюлади. Наҳотки, шундай бўлса? Бадантарбия, парҳез, озодалиқ каби “оғир” ишларни амалга ошириш тиш тозалашдек осон кечса?

Албатта! Имкони бор! Ҳаракатсиз ҳеч

нарсa бўлмайди. “Янги одат” уни яратиш учун етарлича куч ва вақт сарфлангачгина пайдо бўлади.

Муҳими, муддатидан олдин қўл кўтармасангиз бўлгани.

Хўш, у ҳолда янги одат эскисининг ўрнини эгаллагунича қанча вақт кетади? Рухшуносларнинг айтишича, ҳар қандай ҳаракат 25–40 марта такрорланиши билан онгостига ўрнашиб қолади, одатга айланади. Бу эски одатнинг маълум қувват захирасига эга бўлишини англатади. Ва бу куч сизнинг янги ҳаёт тарзини бошлаш истагингизга бемалол 5–10 мартагача қаршилик қила олади. Бўшашманг, муддатидан вақтли қўл кўтариш йўқ. Акс ҳолда, озгина сабр-тоқат етишмагани сабабли ғалабани бой бериб қўйишингиз мумкин.

Унутманг, натижасидан бир умр фойдаланасиз: кимдир 40–50 йил, яна кимдир бир умр. Ана ўшанда амин бўласиз, бир неча кун “эски одат”ни енгиш учун кечирилган безовта ҳаёт ўзини оқлашига.

3. Инсон ўзига қайсидир томондан лаззат, ҳузур келтираётган нарсаларга одатланади. Бу одатлар қанчалик ёмон бўлмасин, модомики, киши ундан лаззатланаётган бўлса, уни тарк этиши қийин. Инсон шу одатдан воз кечиши учун унга бу “ҳузурли” одатларнинг зарарли натижалари ҳақида тушунтириш керак. Шундай қилинганда ёмон одат энди инсонга лаззат бериш ўрнига,

уни безовта қилувчи омилга айланади. Безовта қилувчи нарсадан эса инсон тезроқ қутулади.

Шу тавсияни тамаки чекишни ташлаш учун ҳам қўллаш мумкин. Чекувчига чекишнинг зарарларини тиббиёт нуқтаи назаридан ҳам, ўзи тушунадиган тилда ҳам батафсил тушунтириб бериш, қолаверса, жамиятда ўта хунук одат эканини ҳам таъкидлаб ўтиш керак. Шундан сўнг ҳар сафар тамаки тутунини ичига тортаётган пайтда унинг хотирасига ўрнашиб қолган маълумотлар қайта-қайта қулоғи остида жаранглайверади. Бу эса, юқорида айтганимиздек, “ҳузур”нинг бе-лига тепа бошлайди, у тамаки тутунини ичига тортганда лаззатланиш ўрнига азоблана бошлайди. Ана энди чекувчининг ўзи бу азобдан қутулиш пайига тушиб қолади ва тез орада чекишни тарк этади.

4. Ўзингиздаги бирор ёмон одатни бартараф қилиш учун ўша одатни қиладиган пайтингизни гўёки пойлаб туриб, ўзингизга савол беринг: “Бун қилсам менга нима фойдаю нима зарар?”, “Бун қандай ўзгартириш мумкин?” каби.

Келинг, яна тамаки чекишни мисол қилиб олайлик: “Тамаки чекишнинг фойдалари нималар?” деган саволга аниқки, бирор-бир манфаат бўладиган жавоб беришнинг иложи йўқ. “Тамаки чекишнинг зарарлари нималар?” деган саволга жавоб бир талай. Ўпканинг шикастланиши,

кўланса хид келиши, атрофдагиларнинг соғлигига жиддий хавф туғдириш, ёшларга ёмон таъсир кўрсатиш, беҳуда молиявий харажат ва исроф ва ҳоказолар шулар сирасига киради. Демак, тамаки чекишнинг зарарлари фойдасидан кўп. “Хўш, буни қандай ўзгартириш мумкин?” деган саволга жавоб излаймиз. Бунинг учун имкон қадар тамаки чекувчилар билан камроқ муомала қилиш керак, ўз-ўзини банд қилиш йўллари излаш керак, бирор спорт тури билан шуғулланишни бошлаш ҳам яхши самара беради. Албатта, янгича ҳаёт тарзи бошланган кунни белгилаб қўйиш, қўллаб-қувватлаб туришлари учун қабул қилинган қарорни оила аъзоларига, ошна-оғайниларга ҳам эшиттириб қўйиш керак. Айниқса, руҳиятни озиқлантиришга кўпроқ эътибор қаратиш лозим. Хуллас, ҳамма ўзини ўзи яхши билади, ўзининг заиф тарафларини излаб топиб, рўйхатини қоғозга тушириб, кўз олдига илиб қўйиб, уларни қандай қилиб мустаҳкамлашни ўзи ўйлаб топиши керак бўлади.

5. Боладаги ёмон одатларга эътибор қаратиларса, бола бундай одатларни ўзини танитиш, ўзи билан ҳисоблашиш воситасига айлантиради. Ҳар сафар ўзига эътибор беришларини, инжиқликлари амалга ошишини хоҳлаганда, ўзининг борлигини эслатиш учун шу одатларини такрорлайверади. Шундай бўлиб қолмаслиги учун

боладаги яхши одатларга кўпроқ эътибор қаратиш ва рағбатлантириш, ёмон одатларни эса безътибор, аҳамиятсиз қолдириш лозим. Биз кўпроқ танқид қилишга сахий, мақташга эса зикналик қиламиз, аксинча боланинг ёмон одатларига эътибор қаратмаслик ҳақида ўзингизга ўзингиз сўз беринг.

6. Боладаги кўркувни бартараф қилиш учун у кўрқаётган нарсанинг асл моҳиятини, ундан асло кўркмаслик кераклигини содда тил билан (баъзан илмий йўл билан) тушунтириш керак. Баъзан болаларда кўрқинчни катталарнинг ўзлари пайдо қиладилар. Улар атрофларида болаларнинг борлигини ҳисобга олмасдан кўрқинчли воқеа-ҳодисалар ҳақида гаплашиб ўтирадилар. Баъзан ўртоқлари қоронғиликда ажиналар учиб юришини айтиб бериб кўрқитиши мумкин. Ёки бола қоронғиликдан кўрқаётган бўлиши мумкин. Аслида бола қоронғиликдан эмас, у ерда бўлиши мумкин бўлган нарсадан кўрқади. Шундай ҳолларда улар билан хотиржам суҳбатлашинг, уларни диққат билан тингланг, ҳиссиётларига шерик бўлишга ҳаракат қилинг. Сўнгра чироқ ёкиб у кўрқаётган жойда ҳеч нарса йўқлигини кўрсатинг. Шунчаки, ёруғлик бўлмаган жой шундай қоронғи бўлишини, у ер бўм-бўш бўлишини тушунтиринг. Биргалашиб бир муддат ўша ерда вақт ўтказиш ҳам мумкин. Бунга яна қўшимча болага

далда бўладиган ҳимоя қуроллари билан қуроллантириб қўйиш ҳам мумкин. Масалан, фонар, ўйинчоқ қилич ва шунга ўхшаш нарсалар.

7. Бола кўпинча нимадандир кўрққанидан, чўчиганидан ёлғон гапиради. Улар кўрқаетган нарсалар бартараф этилса, ёлғончилик ҳам йўқолади. Бола ёлғон сўзлаб нималаргадир эришмоқчи бўлади. Биз у истаётган нарсаларни у ёлғон гапирмаса ҳам тақдим этсак ёки бунга ёлғон билан эришиб бўлмаслигини болага тушунтира олсак, ёлғон сўзлашга ҳожат қолмайди.

Нодиржон математика дарслигини ўқув йилнинг бошидаёқ йўқотиб қўйди. Дарслигинг қани, дея сўраган ўқитувчига ҳар сафар турли баҳоналарни тўқиб ёлғон гапира бошлади. Уй вазифаларини умуман бажармай қўйди, ўқитувчиси эса ҳайрон. Математика фанидан ўзлаштириши ёмонлашиб бораверди. Математика ўқитувчиси Нодиржоннинг синф раҳбарига шикоят қилди. Ўз навбатида, синф раҳбарига ҳам Нодиржон баҳоналар тўқиди. Ҳолат ўзгармагандан кейин синф раҳбари Нодиржоннинг ота-онасини мактабга келишини талаб қила бошлади. Нодиржон синф раҳбарига: “Дадам чет эл сифарига кетган, ойим соғлиғи ёмон бўлгани учун шифохонада даволаняпти, тузалса, албатта, келар экан”, дея ваъда ҳам берди. Шу зайл иккинчи чорак ҳам тугади.

Нодиржоннинг аҳволи чаток. Бир “ишқал”

чиқадиган бўлса тамом, дарҳол камар ечилади, жазо муддати кечиктирилмайди, жазони муқобил ўташнинг ҳам иложи йўқ, айбдор-ку, анчагача таъна-маломатдан қутулмайди. Бирор илтимос қилинадиган бўлса: кўчага ўйнагани чиқишми, музқаймоққа пул сўрашми – ҳар сафар шу хато юзга солинаверади ва бу ҳолат токи кейинги “ишқал” чиққунча давом этади. Ҳатто меҳмон ҳам, қўни-қўшнилар ҳам бундан, албатта, хабар топади. Яхшиямки Нодиржоннинг дадаси мактабга умуман бормади. Онасини-ку иши йўқ, бозорга эрта кетиб, кеч қайтади.

Нодиржон эса ростини айтишдан жуда кўрқарди. Ростини айтай деса, дадасидан кўрқади. Қолаверса, имкони туғилди дегунча бу хатоси унинг пешонасига тақиллаб тегаверади. Нима дейишларини олдиндан билади. Бирор нарса олиб беринг деса: “Йўқотиб қўймайсанми, ишонаврайми?” дея таъна қилиши турган гап. Айтмай деса, математика фанидан ўртоқларидан анча орқада қолиб кетяпти. Ўқитувчиларини бундан ортиқ алдаб юролмайди ҳам, баҳоналарнинг ҳам сийқаси чиқиб кетди. Борган сари ишончдан чикяпти. Шуларни ўйлаган сари Нодиржоннинг ич-эти тирналарди.

Болага ишонмаслик, унинг ташвишларига ҳамдард бўлмасликнинг оқибати ёмон. Ота-онаси Нодиржонни қўллаб-қувватлаганда

у шу ҳолатга тушармиди? Китобини йўқотиб қўйгани учун ота-онасидан дакки эшитмаганида баҳоналар тўқиб юрармиди?

8. Баъзан 7 ёшгача бўлган болалар ҳақиқат ва хаёлни аралаштириб юборадилар, кўрмаган нарсаларини кўрдим деб ўйлайдилар. Бунини ёлғон гапириш деб ўйламаслик керак. Бу боланинг гўзал фантазияси бўлиши мумкин.

Агар хаёл қилиш бўлмаса, мана шу биз яшаб турган олам жудаям содда, олдиндан аниқ белгиланган, роботларнинг оқ-қора дунёсига ўхшаб қолади. Мўъжизага ишониш, йўқ нарсаларни кўра олиш маҳорати – бу ривожланишнинг, юксалишнинг ўчоғидир. Кўплаб кашфиётлар хаёлнинг чўққиларга кўтарилиши, йўқ нарсани орзу қилиш натижасида дунёга келган.

Бундай кезларда дарҳол “сен ёлғончисан”, “бу ёлғон”, “алдама” ва ҳ. к. каби танқидлардан эҳтиёт бўлиш жуда муҳим. Бир дақиқага тўхтаганда, боланинг ўзини бундай тутишининг асл сабабларини тушунишга ҳаракат қилиб кўринг. Унинг кўз олдида келган нарсаларни унинг кўзи билан кўришга ҳаракат қилиб кўринг.

Шуни ҳам унутмаслик керакки, болага ёлғончисан деб қанча кўп айтилса, у кейинчалик ҳақиқий ёлғонга айланади. Қолаверса, болага айтилаётган ҳар қандай таъналар унинг ривожланишида ва шахсининг шаклланишида,

албатта, ёмон таъсир кўрсатмай қолмайди.

9. Кишининг иккинчи отаси унинг ўзидир.
Отангизга қулоқ солинг!!!

10. Ҳар бир яхши ишингиз учун ўзингизни мақташга одатланинг. Бир кунда қанча яхши ишлар қилганингизни кўриб ўзингиз хайратда қоласиз. Тақдирингиздан, қувонч ва ташвишларидан, ғалаба ва мағлубиятлардан, дашномларидан чин кўнгилдан рози бўлинг. Дунё гўзаллик ва қувончларга тўла, унда бахтиёр яшаш учун ҳамма нарса муҳайё.

Мақтовларни ўзингизга чин дилдан айтинг, баъзида ўзингизга совғалар ҳам қилинг. Орзулаб юрган нарсангизни сотиб олинг – ахир, сиз шунга арзийсиз-ку! Аслида бахтиёр бўлиш учун кўп нарса керак эмас. Ўзингиз ёқтирган хиёбонга бориб бироз сайр қилсангиз, кифоя.

Ўзингизни яхши кўришингиз сизни кўплаб нохушликлардан асрайди. Фойдаси сизнинг ўзингизга ишончингиз янада ортади, хушчақчақ ва серҳаракат бўлиб қоласиз. Унутманг, уйғунлик инсоннинг ички ва ташқи дунёси орасида мувозанат ўрнатилгандагина юзага келади. Инсоннинг қалбида уйғунлик бўлсагина, у дунё билан бир бутун бўла олади ва нафақат ўзини, балки атрофдаги барча нарсаларни доим яхши ҳис қила олади.

МАКТАБ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

«Ўқинг (эй Муҳаммад! Бутун борликни) яратган зот бўлмиш Раббингиз исми билан!» (Алақ сураси, 1-оят).

1. Таълим – бу қизиқтириш дегани. Болага бирор нарса ўргатмоқчи бўлган киши, биринчи навбатда, уни қизиқтириши керак. Таълим борасида муваффақият қизиқтира олган кишининг доимий ҳамроҳи бўлади. Ўқитувчилик касби ҳам умр бўйи ўртада туриб маҳорат намойиш қилиш демакдир. Бундай маҳорат эгасида яна бир фазилат, яъни Худо юқтирган нарса бўлиши керак. Аммо у фазилат нотоза кимсага юқмайди.

Бўлажак педагоглар, аввало, ўйлашда, иш-лашда, яшашда покдомонликни сақлашни бўй-ниларига олсинлар! Нотиклик сирларини чуқур ўрганишлари, танлаган фанларини ўрганишга ўтишлари керак. Қаерда ўқувчиларга ёқмаётган муаллимлар бўлса, ҳаммасининг ҳам илми суст эмас, уларнинг кўплари минбар, қизиқтириш санъатини билмаганлари учун қийналадилар. Муаллимнинг илми – унинг моли, сингдириб сўз айтишни эплолмаса, билимини синфга олиб

кириб, ҳеч кимга ўтказа олмай, яна қайтариб олиб чиқаверади!

2. Болалар турли таъсирлар остида тарбияланадилар. Мактаб эса ана шулардан бири, ҳаммаси эмас. Бу, албатта, ўз навбатида, ҳам хотиржам қиладиган, ҳам безовта қиладиган воқелик. Хотиржам қиладиган тарафи шуки, мактаб таъсир кўрсатиши мумкин бўлган омилларнинг бири, холос. Асосийси ҳам эмас, кўпи ҳам эмас, балки бири холос. Бу болани мактабга жўнатишдаги хавотирни, у ерда бола нималар билан банд бўлиши, кимдан нима ўрганиши ҳақидаги безовталикни пасайтиради.

Демак, назорат қилиш имконияти бор, деган хулосага осонроқ келасиз. Қолаверса, бола мактабда маълум вақт бўлади, сўнгра яна оила назорати остига қайтади. Бу яхши, албатта. Энди, безовта қиладиган тарафи, мактаб болага таъсир ўтказиши мумкин бўлган омилларнинг бири эканлиги. Бу мутлақо назардан четга суриб қўйиладиган ёки унутиладиган жиҳат эмас. Фарзандини мактабга таҳсил олиш учун олиб бориб бераётган ота-она шу жиҳатни назардан қочирмаган бўлса, у ҳолда муаммо туғилмайди.

3. Мактаб ўқувчига ҳамма нарсани ўргата олмайди.

Синфда чорак якунига бағишланган навбатдаги ота-оналар мажлиси бўляпти. Йигирма

киши йиғилган. Улар орасида кимнингдир дадаси, кимнингдир онаси, яна кимнингдир бувиси ва боболари вакил бўлиб келишган. Синф раҳбари бирма-бир ўқувчиларнинг чорак давомида эришган ютуқларини ва йўл қўйган камчиликларини санаб, камчиликларни бартараф қилишнинг самарали йўллари ота-оналар билан маслаҳатлашмоқда. Синф раҳбари таништираётган навбатдаги ўқувчининг ўзлаштириши ўта қониқарсиз эди. Ўқитувчи ўқувчининг баъзи фанлардан чорак баҳоси икки эканини айтган ҳам эдики, ўқувчининг онаси ўрнидан тура солиб устознинг шаънига ҳақорат сўзларини ёғдира кетди-я. Ўқитувчиларнинг одам ажратиши, тамагирлиги, билимсизлиги, ўз ишига масъулиятсизлиги, фақат кун ўтсинга ишлаши каби гаплар шулар жумласидан. Синф раҳбари қолган ўқувчиларнинг воқеликдаги ўзлаштириши ҳақида мисоллар келтирди, мажлисга таклиф қилинган фан ўқитувчилари у онанинг ўғли ҳақида ўз фикрларини, унинг ўйинқароқлигини, машғулотларни эътиборсиз тинглашини, уй вазифаларини умуман бажармаслигини айтишса ҳам, она паст келмасди. У ўз вазифасини адо этиб қўйганини, боласини мактаб талаб даражасидаги ўқув формаси билан таъминлаганини, эрталаб мактабга олиб келиб кўяётганини, машғулотлар тугагач, олиб кета-

ётганини уялмасдан рўқач қилар, таълим беришни эса буткул ўқитувчиларга юклар эди. Мажлисида қатнашаётган барча ота-оналар бир бўлиб бу муаммони тинчлик билан, бир-бирини ҳурмат қилган ҳолда ҳал қилиш мумкинлигини ҳалиги аёлга аранг тушунтиришди. Сухбат асносида маълум бўлдики, она кун бўйи тирикчилик билан машғул экан. Ўғлининг яхши таълим олишини кўзлаб, уни уйдан узоқроқ бўлса ҳам, ушбу мактабга жойлаштирган экан.

Савол-жавоб тарзида олиб борилган сухбатда у фарзанди уч чорак ўқиган бўлса ҳам, ҳали бирор марта бирга дарс тайёрламаганини айтди. Унинг мактабда кунини қандай ўтказгани билан умуман қизиқмаслигини, ҳали бирор марта таклиф қилмасларидан, ўз хоҳиши билан ҳеч бир фан ўқитувчисига келиб учрамаганини, умуман фарзанди билан кам гаплашишини, мактабга эсон-омон бориб келаётганига қониқиб ўтиришини рўй-рост тан олди ва шу аснода қилган хатоларини ҳам англади чоғи, бирдан ювош тортиб қолди. Хайрият, вазият биз ўйлагандан аъло даражада ўзгарди. Шундан кейин ҳалиги онанинг илтимосига кўра яхши ўзлаштираётган ўқувчиларнинг ота-оналари минбарга таклиф қилиндилар, улар ўзларининг ҳаёт тажрибалари билан ўртоқлашдилар, ўринли ва тўғри маслаҳатлар беришди. Камини

психолог тўлдирди. Ҳалиги она “Мақтаб болага ҳамма нарсани ўргата олмас экан”, деган хулосага келди. Айниқса, ота-онанинг назорати, аралашуви ва кўмаги бўлмаса, бола мактабда умрини беҳуда ўтказишини у аёлга тушунтиришга умуман ҳожат қолмади.

Ҳурматли ота-она, сиз бу борада қандай фикрдасиз? Сиз ушбу масалада қандай хулосага таяниб фарзандингизни мактабга кузатиб, мактабдан кутиб олмоқдасиз?

4. Болада қуйидаги хусусиятлар яхши ривожлантирилиши керак:

а) гўзал нутқ, тил бойлиги. Бунинг учун кўпроқ бадий китоблар ўқиш мумкин. Шунингдек, муҳим мавзуларда оила дарслари уюштириш орқали ҳам сўз бойлигини оширса бўлади;

б) хабардорлик. Бунинг учун болага ахборотни қаердан олишни, қандай қилиб олишни ва қандай саралашни ўргатиш керак;

в) жисмонан соғлом бўлиши керак ва бунга хизмат қиладиган омиллар билан таъминланган бўлиши зарур. Масалан, спорт анжомлари, тўғарақларга қатнашиш каби;

г) итоаткорлик. Барча жабҳаларда бола устозлар, соҳа мутахассислари, ўзидан кўра тажрибалироқ кимсалар билан маслаҳатлашган ҳолда иш юритиши, ўринли бўлган

кўрсатмаларга итоат қилиши лозим. Хусусан, бола ота-онасига онгли итоатда бўлиши керак; д) ташкилотчилик. Бола ҳамма нарсани ўзи қилавермасдан, бошқалар билан ҳамкорлик қилишни, мақсадга элтувчи вазифаларни қобилият эгаларига топширишни ва уларни йўналтиришни, ҳаракатлантиришни билиши керак.

5. Боланинг кўчадан, мактабдан эшитиб келган гапига дарров ишонаверманг. Ҳолат аслида қандай эканини билишга интилинг. Бунинг учун синф раҳбарининг кўл телефонига кўнғироқ қилиш мумкин. Ёки бирга ўқийдиган ўртоқларининг ота-онасига кўнғироқ қилиш орқали аниқлик киритиш мумкин. Балки яқинроқдаги ўртоқларининг уйига борган маъқулроқдир. Хуллас, ҳолатни биладиган яна кимлардир бўлишини назардан қочирган ҳолатда нотўғри хулосага бориб қолишдан сақланинг.

6. Ҳар қандай машхур одам ҳеч бўлмаганда ўзининг битта муаллими ҳақида гапириб ўтади. Инсонни ўқитувчи тарбиялайди. Ўқувчиларингизга доимо улар ҳақида ўйлаётганингизни билдиринг. Боғбоннинг ишига бир разм солинг. У фақат сув куйиш, ортиқча шох-шаббаларни кесиш билангина кифояланмайди. Боғидаги ҳар бир ниҳолга меҳр кўяди. Гулга кирса – байрам қилади, мева тугса – кўзига суртади. Бу хурсандчиликка бутун оламини йиғгудай бўлади. Боғига кириб

колгудай бўлсангиз, ҳар бир дарахтга эринмай, фарзанди-дилбандига таъриф бергандай, бирма-бир таъриф бериб чиқади. Бу мўътабар тугилаётган нарса оддий, жонсиз дарахт-ку! Ахир, ўқитувчиларнинг рўпарасида кўзлари саволга, юраги ҳайратга тўла, эртанги куннинг муаллифлари ўтирибди-ку! Меҳр-мурувват инсоннинг жон томирини ўстиради.

Ўзбекистон Қаҳрамони унвонига сазовор бўлган ўқитувчининг сўзи:

– Шаҳримиздаги мактабда қўлимга қалам тутқазиб, саводимни чиқазган биринчи ўқитувчим Салима опани жудаям яхши кўраман. Барибир ҳаётингизда илк устозингизнинг ўрни алоҳида бўлар экан-да! Уларни тез-тез эслайман, соғинаман, лекин байрамларда қўнғироқ қилиб табриклашда улардан ҳеч ўзиб кетганимни эслай олмайман. Доим мени табриклаб мендан аввал қўнғироқ қиладилар. “Бугун сени телевизорда кўрсатишди, мукофот олибсан, табриклайман”, деган сўзларни айнан улардан эшитганимда, бошим кўкка етди.

“Зар қадрини заргар билади”, дейишади. Худди шундай мен ҳам ўқитувчи бўлиб, устозимнинг қадрини ҳис қилдим. Бу касб нақадар қийин ва шу билан бирга шарафли эканини англаб етдим...

7. Баъзи ўқитувчилар атиргулга ўхшайди:

гули ҳам бор, тикани ҳам. Бундай ўқитувчиларнинг тиканига эҳтиёт бўлиб, гулидан фойдаланавериш керак. Қолаверса, буни ўзига хос яхши томонлари ҳам йўқ эмас. Тикани бор ўқитувчиларнинг мактабини тамомлаган кадрлар малакали, вазиятга мослашувчан, ташаббускор, қайишқоқ бўлиб етишишини неча йиллик тажрибалар исботлаб келмоқда.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

احرص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز

«Ўзингга фойдаси тегадиган нарсаларга ҳарис (астойдил) бўл. Аллоҳдан мадад сўра, ожизлик, заифлик қилма» (Имом Аҳмад ривояти), дея марҳамат қилганлар.

8. Ўқитувчи ўзини ҳурмат қилса, ўз қадрини яхши билса, бошқалар ҳам уни ҳурмат қилишга мажбур бўлади.

9. Ҳар бир меҳнатнинг машаққати бор, уни бажараётган одам қудратли бўлиши керак.

10. Ўқитувчини энг яхши биладиган одамлар – ўқувчилар. Агар ўқувчига кўйиб берилса, ҳатто у биринчи синф бўлса ҳам, сизни-ю мени лол қолдириб, ўқитувчиларнинг сарасини сарага, пучагини пучакка ҳеч адашмай ажратиб беради. Боланинг беғубор нигоҳи рангни ғоят тиниқ ажратади, пок қалби яхши-ёмонни дарров

билади. Ўқувчилар қандай баҳо берсалар, демак, ўқитувчи ўшандай инсон.

11. Яхши ўқитувчи ўзини ҳам, ўқувчиларини ҳам дунёдаги ҳеч кимдан кам деб билмайди. Ўқувчиларни ўзига рақиб санамайди, аксинча улар билан ҳамкорлик қилади. Ўзини бошқа ўқитувчилар билан мусобақалашаётгандек тутади.

12. Ўқитувчи болалардаги алоҳида хусусиятларга эътибор бериши керак. Айрим болалар эшитиш орқали, бошқаси эса ўқиш орқали тезроқ ўрганади. Яна баъзиси ўтириб, баъзиси эса юриб ўрганишни яхши кўради. Мақсад инсониятнинг сифат даражасини ошириш бўлгач, кимга қандай ўргатиш осон кечса, у билан шу услубда шуғулланиш керак.

13. Ўқувчи дарс дастурига мослашиши эмас, балки дастур ўқувчининг ҳолатига қараб тағбиқ қилиниши керак. Ана шундагина кўзланган мақсадга осонлик билан эришиш мумкин. Янги босқич эса олдинги босқичнинг охиридан бошланиши керак.

ДАРС ТАЙЁРЛАШ

فَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

1. «Агар (бу ҳақда) билмайдиган бўлсангиз, аҳли зикрлардан (яъни Таврот ва Инжилни биладиганлардан) сўрангиз!» (Наҳл сураси, 43-оят).

Киши бирор нарсани билмаса, уни биладиганлардан, яъни ўша соҳанинг мутахассисларидан ўрганиши керак. Ҳақиқатни астойдил излаган инсон, албатта, унга эришади.

2. Бугунги кун ота-оналар олдига иккита сифатга эга бўлишни шарт қилиб қўймоқда:

бири – ўқимишлилик;

иккинчиси эса – шижоат.

Шу икки сифатни ўзида жамламасдан туриб ота-оналар ўз фарзандлари билан ҳамнафас бўла олмайдилар, аксинча улардан сезиларли даражада ортда қоладилар. Бу ўз-ўзидан муаммолар келтириб чиқара бошлайди. Масалан, фикр ва қарашларда қарама-қаршилик келиб чиқиши каби.

3. Уйда фарзандлари билан шуғулланувчи отонанинг ўзи нимани ўргатишни ва қандай ўргатишни яхши билиши керак. Яна бунга қўшимча тарзда қатъий режага ҳам эга бўлиши керак.

Фарзандга тушунтириш учун аввал ота-она

нинг ўзи тушунган бўлиши керак. Чўчиманг, бугунги кунда тушуниш учун имкониятлар бисёр. Интернет, ёлланма ўқитувчилар, ўқув курслари, билимли ёшлар, телефон хизмати ва ҳ.к.лар билиш, тушуниш учун қулай шароитлар сирасига киради. Фақат ота-оналар баҳоналарни мақсадлари йўлидан сидириб ташлашса, уялишмаса бас.

4. Болага бирор тушунчани осон сингдириш учун у билан бола тилида гаплашиш керак. Бунинг учун эса уларнинг даражаларига тушиш керак. Уларнинг даражасига тушишнинг синалган йўллари билан бири уларни кўпроқ тинглаш, улар билан кўпроқ мулоқотда бўлиш.

5. Баъзи ота-оналарнинг дарсга ўта жонкуярлик билан ёндошишлари натижасида бола мактабдаги ўз дарсларига беътибор қараш каби нохуш қилиқлар чиқаради. Бу қилиқнинг замирида боланинг: “Ота-онам уйда ҳам тушунтириб бераверадилар”, деб ўйлаши ётади. Ўқувчиларнинг ўзини шундай тутишлари ўз навбатида ўқитувчиларни ҳам айнилади.

Ғамхўрликнинг ҳам чегараси бор. Бола мактабдан ҳам нималарнидир ўрганиши кераклигини, мактабга нима учун бораётганини доимо ёдида тутсин.

6. Баъзи ота-онанинг боласи билан шуғулланиши нотўғри асосга қурилган бўлади:

бошқалардан орқада қолмаслик ёки кимларнингдир маломатига қолиб кетмаслик учунгина шуғулланишади.

Уйда мактабда ўтилган мавзулар яна қайтиб такрорланиши эмас, балки шу мавзуга алоқадор маълумотлар билан тўлдирилиши, янгиланиши, йўналтирилиши лозим.

Физика фанида буғланиш ва конденсация мавзулари ўтилади. Суюқликнинг газ ҳолатига ўтиши буғланиш дейилса, буғнинг суюқлик ҳолатига ўтишини конденсация дейилади. Атмосферадаги сув буғларининг конденсацияси натижасида ёмғир, дўл, қор, туман, шудринг, қиров каби табиат ҳодисалари рўй беради. Мана шу табиат ҳодисаларини уй шароитида болага амалда кўрсатиш ҳам мумкин. Масалан, уй шароитида туман ҳосил қилиш мумкин, бунинг учун иссиқ сув ва муз кифоя. Шиша идишнинг ярми тўлгунга қадар иссиқ сувни қуямиз. Иссиқ сувнинг даражаси 50–80 °С атрофида бўлиши керак. Буни, албатта, термометр ёрдамида ўлчаш мумкин. Идишнинг оғзига пўлат тўр сетка ёки кичикроқ човлини шундоқ жойлаштирамизки, унинг таги шиша идиш ичига тушиброқ туриши, лекин сувга тегмаслиги керак. Яъни, човлининг таги идиш ичидаги иссиқ ҳавода туриши керак.

Човли ёки тўр сетка ичига илдамроқ ҳаракат қилиб 3–4 дона муз парчасини ташлаймиз.

Агар човли ёки тўр сетка кичикроқ бўлса, муз парчаларини олдиндан майдароқ қилиб майдалаб олиш ҳам мумкин. Мана, уй шароитида туманни бемалол кузатишингиз мумкин. Музни ўраб турган совуқ ҳаво идишдан кўтарилаётган иссиқ ҳавога урилиши биланоқ конденсация ҳодисаси рўй бера бошлайди ва шиша идиш ичида туман ҳосил бўлади.

7. Бугунги замонавий таълим тизими инсоннинг келажаги муваффақиятли бўлиши учун етарли билим бера оладиган даражада. Шундай бўлса ҳам, фарзанднинг таълим олишида ота-она бошқарувчи ролида бўлиши лозим. Бирок кўпчилик бу ролни боланинг ўқиш жараёнига кўр-кўрона аралаштириб юборади. Тўғри, оиладагилар кичкинтойларнинг таълими ва тарбияси учун жон койиладилар, лекин бу қандай тарзда олиб борилса тўғри бўларкин, ижобий натижалар бераркин?

Йўллар жуда ҳам кўп. Масалан, энг оддий ва осон йўли таълим жараёнини кундалик ва чорак баҳоларини кузатиб бориш ёрдамида назорат қилиш. Шундай қилинса, ота-онанинг таълим жараёнини назорат қилиши бола учун ҳам аста-секин одатий ҳолга айланиб боради. Бола ота-онаси истаган пайтида унинг мактабдаги аҳволини жиддийроқ текшира олиши мумкинлигини назардан қочирмайди.

Осон ва синалган йўллардан яна бири синф раҳбари билан доимий алоқада бўлиш. Бирок бу усулни қўллашда ҳаддан ошмаслик лозим. Баъзида ота-онанинг мактабга доимий ташрифи болани қайсарлантириши ҳам мумкин. Бола бу ташрифларга қарши жавоб тарзида ўқимай қўйиши мумкинлигини ҳам унутмаслик керак.

8. Ота-онанинг болага дарс тайёрлатишда эътибор бериши керак бўлган энг асосий жиҳат – ўзини қандай тутиши. Овозингиз оҳанги, ёндашувингиз, жумлаларингиз жараёнга мутаносиб бўлсин. Боланинг дарсхонасини қийноқ хонасига айлантириб қўйманг. Болангизни уй вазифасини яхши бажаргани учун мукофотланг, мактанг, олган аъло баҳоларидан биргалашиб завқланинг. Бирок болага дарс тайёрлашда керак бўлгандагина, қийналгандагина аралашинг. Зинҳор унинг ўрнига вазифаларини бажариб беришга уринманг, аксинча, сифатли дарс тайёрлаш учун ёрдами тегадиган турли йўналишлардаги қўшимча адабиётлар, луғатлар, энциклопедиялар сотиб олиб беринг. Бола уй вазифасидаги хатоларини ўзи топсин, ота-она бола учун доимо хизматга тайёр турадиган кўзадаги “жин” бўлиб қолмаслиги керак.

9. Баъзи болалар дарс қилишни умуман ишташмайди. Бу – дарҳақиқат, ўзига яраша оғир муаммо. Балки ўқитувчи болангизни қизиқтира

олмагандир. Машғулотларнинг олиб борилиш тарзи қизиқ эмасдир. Булардан ташқари, яна бир назардан қочириб бўлмайдиган асосий сабаб бор, у ҳам бўлса боланинг ҳаётда аниқ бир мақсадининг йўқлиги. Хўш, бундай ҳолларда ота-она нима қилиши мумкин?

Аввало, болага ўз олдига мақсад қўйишга, келажакда эга чиқиши мумкин бўлган имкониятларни кўз олдига келтира билишига кўмаклашинг. Сўнгра шу мақсадни амалга ошириш учун мактабда ўтиладиган фанларнинг ўрни жудаям муҳим эканини болага ҳаётий мисоллар ёрдамида тушунтириб беринг. Оила тилида бола учун қизиқарли бўлмаган фаннинг мароқли тарафларини очиб беришга ҳаракат қилинг. Бугунги кунда дарсликларда бўлмаган маълумотларни қизиқарли тарзда ифодалаб берган турли китоблар кўп.

Тарих зерикарлими? Бола учун чиройли суратлари ва мароқли ҳикоялари бўлган тарихий энциклопедия сотиб олиб беринг. Биргалашиб ўтириб расмларни томоша қилинг, уларга берилган изоҳларни овоз чиқариб ўқинг. Болангиз баҳо бера оладиган даражадаги тарихий бадиий фильмни биргаликда таҳлил қилиш ҳам мумкин.

Унга физика, кимё ёқмайдами? Оддий-оддий тажрибаларни уй шароитида қандай ўтказиш кўрсатиб қўйилган китобларни излаб топинг, болангизни ҳайратлантиринг.

Биология қизиқтирмайдими? Қизиқтириш учун болангизни табиат қўйнига сайрга олиб чиқинг. Гулларга, капалакларга, қушларнинг сайрашига биргалашиб эътибор беринг. Бундан ташқари, болага тинглашни, кузатишни ҳам ўргатинг. Дарсликларда ўқиган нарсаларини воқеликда кўрсатишга ҳаракат қилинг, китобнинг ноқис матнларида яшириниб ётган мужмал маълумотларни осонлаштириб тушунтиринг. Қизиқувчанлигини қўллаб-қувватланг, турли қизиқарли маълумотларни айтиб беринг. Қизиқувчанлик кашфиётчиликни уйғотади, фикрлаш доирасини кенгайтиради, мактабдаги “ёқимсиз” фанларга бошқача назар билан қарашга мажбурлайди.

10. Баъзи болалар ота-оналари ўз атрофларида кўпроқ парвона бўлишлари учун дарс тайёрлашни чўзиб юборадилар. Бундай ҳолларда болага: “Дарсингни тезроқ тугатсанг, сен билан бемалол ўтириб гаплашамиз, ўйнаймиз” каби гапларни айтиш керак.

11. Тарбияси оғир фарзанд билан ишлашни ота-она ўзи учун машқ майдони, севимли машғулот, энг муҳими, ибодат деб тасаввур қилиши мумкин. Қолаверса, кимнидир тарбиялаш орқали инсон, аввало, ўзини-ўзи тарбиялайди.

Боламнинг тарбияси оғир, уни ҳеч нима қила олмаяпман, кичкина безори дастидан ҳаловатим йўқ – булар бола тарбия қилаётган миллионлаб

аёлларнинг кундалик дийдиёлари. Ўз боласи росмана шамолга ўхшагани учун кўшни болакай осойишта туюлаётгандир. Ахир, бошқа болалар билан таққослашга таяниб ўз боласига тамға босиш мумкин эмас. Тарбияси оғир бола қанақа ўзи: тўполончими, шўхми, инжикми, эрками? Йўқ, бу шунчаки – алоҳида талабларга эга бўлган бола, холос. Бундай болаларнинг феъл-атворини бир тарафлама баҳолаб бўлмайди – осойишта ёки серҳаракат дейиш каби. Уларнинг ўзларини қандай тутишларини олдиндан тахмин қилиб бўлмайди. Уларнинг содир этаётган ҳаракатларидан мақсад нималигини англаш катталарга қийинчилик туғдиради. Бу эса, ўз-ўзидан ота-онанинг ҳаётини бир маромда кечишига халақит қилади. Оилада тарбияси оғир боланинг бўлиши – ота-она учун маҳкумлиқ дегани эмас, аксинча, у – агар озгина эътибор берилса, сал заҳмат чекилса, жаннат боғларига айланиши мумкин бўлган ишлов берилмаган майдондир.

12. Заковатли болалар ўйинчоқларни синдиришга кўпроқ мойил бўлади. Ўйинчоқларни бузаётган болани: “Бу қандай тузилган?” деган фикр тинч қўймайди. Ўйинчоқнинг ташқи тарафини ўрганиб бўлганидан сўнг, ички тарафини ҳам ўрганмоқчи бўлади. Аслида бола ўйнамайди, балки нарсаларнинг хусусиятларини ўрганади.

Шундай кезларда ёш тадқиқотчига

биргаллашиб бирор эски буюмни қисмларга ажратишни таклиф қилиб кўринг-а, ишонинг, болангизни бундан бахтиёрроқ кўрмагансиз! Бундай тадқиқотчиларга қисмларга ажраладиган, исталган шаклни яшаш имконияти бўлган конструктор ўйинлар болдек ёқади. Бундай ўйинчоқлар нафақат ўйин жараёнини қизиқарли қилади, балки қизиқувчанликни ҳам қондиради.

13. Биз ота-оналар болага атрофдаги нарсаларни ўз ўлчовларимиз билан ўлчашни ўргатишимиз, “Нимага?”, “Қандай?”, “Ундан кейин-чи?” каби саволлардан унумли фойдаланишимиз, боланинг кўрган, билган нарсаларига нисбатан фикрини, албатта, сўраб боришимиз керак.

14. Саволга жавоб беришнинг энг яхши йўли сўровчининг шахсий фикрини сўрашдир. Шундай қилинса, бола ўз саволига вариантлар излашга мажбур бўлади. Сизга кейинги сафар савол билан муружаат қилишдан аввал бир нечта жавоб вариантини ҳам тайёрлаган бўлади. Мустақил изланади, хотирасини титкилайди, хуллас: “Ўроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда тайёр” бўлиб қолишдан сақланади. Ўзи учун қайсидир вариантни тўғри жавоб ўрнида танлайди, тўғри бўлса, нур устига нур, нотўғри бўлса, тўғрисига йўналтирасиз, сабабини тушунтирасиз.

15. Ҳар бир нарсанинг сабаби бўлади. Хоҳ ижобий, хоҳ салбий бўлсин ҳар бир ҳолатни

қўллаб-қувватлаб турган ички ёки ташқи омиллар бор. Шу ҳолатни ўзингиз истаган ўзанга буриш учун уни қўллаб-қувватлаб турган омилни йўққа чиқариш керак бўлади. Зеро, "Бўри бекорга югурмайди". Хусусан, ота-онадаги ўқимишлилик ва шижоатнинг етишмаслиги фарзандлардан ортда қолишга, ота-онадаги жонкуярлик боланинг мактабдаги дарсларига бепарво бўлишига, ота-онанинг нотўғри ёндашуви боланинг муваффақиятсизлигига, мақсадининг йўқлиги болани ўқишни истамаслигига сабаб бўлади.

16. “Нима қилишим керак?” деган савол билан бир қаторда “Нима қилмаслигим керак?” деган савол устида ҳам кўпроқ бош қотириш керак.

ИМТИҲОН

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ

1. «Одамлар: “Имон келтирдик”, – дейишлари билангина синалмаган ҳолларида қолдириладилар, деб ўйладиларми?!» (*Анкабут сураси, 2-оят*).

Аллоҳ таоло ҳамма нарсанинг яхшисини ёмонидан, ҳақиқийсини сохтасидан ажратиш учун бу дунёда синов-имтиҳон қоидасини жорий қилиб қўйган. Ҳар қандай қимматбаҳо маъдан ҳам ўтга солиб тоблангандагина асл ёки сохта экани маълум бўлади. Йўқса, ҳамма нарса ҳам ташқи кўринишидан асл бўлиб кўринаверади.

2. Имтиҳон бу – илоҳий қонун. Имтиҳон воситасида Парвардигор инсонларни янада кучли бўлишини таъминлайди.

3. Имтиҳон, ўз табиатига кўра, инсонда хавотир пайдо қилади, айти шу хавотир туфайли инсонда ишлаб чиқариш, яратиш қобилияти ортади. Бу хавотир ота-онада эмас, балки болада бўлиши, иложи борица тез-тез такрорланиб туриши керак. Лекин шуни ҳам назардан қочирмаслик керакки, хавотир ўз чегарасида бўлиши лозим.

4. Вазифамиз – бола ўз қобилиятини кўп-

роқ намоёиш қилиши учун имкониятлар, “имтиҳонлар” яратиб бериш. Имтиҳон туфайли болага ўз хавотири, ҳаяжони билан курашиш учун ажойиб имконият туғилади.

5. Имтиҳон туфайли:

- а) хотира мустаҳкамланади;
- б) эслаш қобилияти ортади;
- в) таҳлил қилиш қобилияти кучаяди;
- г) яратувчанлик хусусияти кучаяди;
- д) баҳолаш қобилияти шаклланади;
- е) хулосалашни ўрганади;
- ж) ўзига ишонч ортади;
- з) енгил малакаси шаклланади.

6. Имтиҳондан мақсад – қилинган меҳнатнинг мўлжалга теккан ёки тегмаганини текшириш. Шу жиҳатдан имтиҳон имтиҳон олувчи ва топширувчи учун жуда муҳим кўрсаткичдир.

7. Болани ёш, кичик деб бўлмади. Унинг руҳи сизники билан бирга яратилган, унинг бобосига фаришталар сажда қилган. Болаларимизнинг ақли ҳам бизникидек. Ўртадаги фарқ тажрибада, холос.

8. Бардавомлик, бардавомлик ва яна бардавомлик.

СЎНГСЎЗ

Халқимиз қадимдан ўзининг болажонлиги, оилапарварлиги билан ажралиб туради. Албатта, фарзандга меҳр қўйиш, қорнини тўқ, устини бут қилиш ўз йўлига. Лекин уларни ёшлик чоғидан бошлаб таълим-тарбияли, ахлоқ-одобли, юксак маънавиятли қилиб вояга етказиш жуда муҳим аҳамият касб этади. Ҳар бир ота-она фарзандининг имон-эътиқоди, одоб-ахлоқи ва бошқа жиҳатларига мунтазам эътибор қаратиши лозим. Фарзанд – ота-онаси учун бир синов, унинг қалби покиза гавҳар. Агар яхшиликка ўргатилса, оқил фарзанд бўлиб камол топади.

Ёшлигидан тўғри тарбия топган ўғил-қизлар ота-онага меҳрибон, Ватани ва халқига муҳаббатли бўлади, яхшилик ва меҳр-муҳаббат қалбидан мустаҳкам ўрин олади.

“Бола асалари муми кабидир. Мураббий уни истаган шаклга солиши мумкин. Бола тоза саҳифа кабидир. Унинг қалбига ҳеч бир нақш ё сураат солинмаган. Аммо бундай қалб ҳар қандай нақшни олишга ҳозир, яъни ҳамма нарсага мойилдир. Шунинг учун ҳам уни гўзал амаллар билан банд этиш лозим. Бу қалб эзгуликлар

ва билимлар билан тўлдирилса, фарзанд баркамол инсон бўлиб етишади”, дейди Имом Ғаззолий.

Динимиз фарзанднинг баркамол бўлиб улғайиши учун барча кўрсатмаларни берган. Ўзаро бирдамлик асослари жамиятда тинчликни барқарор қилади. Тинчлик бор жойда ҳамма соҳада ўсиш, ривожланиш, тараққиёт бўлади.

Ҳеч кимга сир эмас, инсоннинг қалби ва онгини эгаллаш, айниқса, ёшларнинг маънавий дунёсини заҳарлашга қаратилган турли хавф-хатарлар кучайиб бораётган бугунги кунда ўзининг кимлигини, қандай буюк зотларнинг авлоди, қандай бебаҳо мерос ворислари эканини теран англаб, она юртга муҳаббат ва садоқат ҳисси билан яшайдиган, имон-эътиқоди мустаҳкам ёш авлодгина муқаддас заминимизни ёт таъсирлардан, бало-қазолардан сақлашга, Ватанимизни ҳар томонлама раванк топтиришга қодир бўлади.

ФЙДАЛАНИЛГАН МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР

1. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Таржима ва тафир муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. Тошкент, «Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2016.

2. Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий. Саҳиҳи Бухорий. 1–2 жилд. – Тошкент, Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.

3. Ислом Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент: Маънавият, 2008.

4. Абу Наср Форобий. Рисолалар. – Тошкент: Фан, 1975.

5. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1999.

6. Абу Райҳон Беруний. Тарвихалар. «Жавоҳирот китоби»дан. – Тошкент: Мерос, 1991.

7. Абу Лайс Самарқандий. Бўстонул орифийн. – Байрут: Мактаба асрийя, 2005.

8. Абу Ҳомид Ғаззолий. Ихё улум ад-дин. – Байрут: Дор ас-содин. 1998.

9 Алишер Навоий. Ҳикматлар. – Тошкент: «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2006.

10. Ҳаким Термизий. Наводир ал-усул. – Қоҳира: Дор Раййон, 1987.

11. У. Алимов. Илмнинг фазилати – Тошкент: Мо-вароуннаҳр, 2010.

12. У. Алимов. Оилада фарзанд тарбияси. –

Тошкент: Мовароуннахр, 2011.

13. У. Алимов. Гўзал одоб – фарзанд иқболи. – Тошкент: Мовароуннахр, 2013.

14. Кайковус. Қобуснома / С. Долимов, У. Долимов нашрга тайёрлаган. Тошкент: Ўқитувчи, 2006.

15. Абдулла Авлоний. “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ”. – Тошкент, Ўқитувчи, 1992.

16. Абдулла Авлоний. Танланган асарлар: 2 жилдлик. 2-жилд. Пандлар, ибратлар, ҳикоятлар, набиёлар ҳаёти, драмалар, мақолалар, саёҳат хотиралари. – Тошкент: Маънавият, 1998.

17. Абдурауф Фитрат. Нажот йўли. – Тошкент: Шарқ, 2001.

18. Абдурауф Фитрат. Оила ёки оила бошқариш тартиблари. – Тошкент: Маънавият, 2000.

19. Хусайн Воиз Кошифий. Футувват. Футувватномаи султоний; Ахлоқи Муҳсиний / нашрга тайёрловчилар: М. Аминов, Ф. Ҳасанов. – Тошкент: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2011.

20. Одоб бўстони ва ахлоқ гулистони. Маҳмуд Ҳасаний таржимаси. – Тошкент: Фан, 1994.

21. Б. Убайдуллаева. Ўзбекларнинг ёш авлод тарбияси борасидаги анъаналари ва замонавийлик (Этнологик ва этносоциологик тадқиқотлар асосида). – Тошкент: Янги нашр, 2010.

22. Д. Каримова. Ўрта Осиёда бола ҳуқуқларининг шаклланиши. – Тошкент: «Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлашмаси.

23. Ривоятлар бўстони / Масъул муҳаррир И.С. Усмонов. – Тошкент, «Ниҳол» нашриёти, 2014.

ҚАЙДЛАР УЧУН

ҚАЙДЛАР УЧУН

ҚАЙДЛАР УЧУН

МУНДАРИЖА

Сўзбоши.....	3
Ўзликни англаш – чин саодат.....	6
Меҳр.....	19
Муомала.....	35
Сигнал.....	46
Тасаввур.....	58
Шахсият.....	68
Масъулият.....	85
Хотиржамлик.....	95
Қарор.....	102
Бошқарув.....	115
Ижро.....	128
Рағбатлантириш ва жазо.....	136
Тикланиш.....	141
Эркалик.....	144
Ўсмирлик.....	150
Одат.....	152
Мактаб.....	163
Дарс тайёрлаш.....	172
Имтиҳон.....	182
Сўнгсўз.....	184
Фойдаланилган манба ва адабиётлар.....	186

Ижтимоий-маърифий нашр

Акмал МИРАВАЗ ўғли

**ТАРБИЯНИНГ
ОЛТИН КАЛИТИ
ёхуд
йўлдаги белгилар**

Мухаррир: Толибжон НИЗОМ
Бадий безакчи: Равшан МАЛИКОВ
Саҳифаловчи: Собиржон ТУНГАТОВ
Мусаҳҳиҳа: Нилуфар АБЛАЕВА

Муҳтарам ўқувчи!
Ушбу китоб ҳақида фикр-мулоҳазаларингизни
yuldag_i_belgilar@mail.ru
электрон почтаси ёки
(+998 94) 440-15-51 рақами орқали
билдиришингиз мумкин.

Нашриёт лицензия рақами: АІ 146. 2009.14.08.
Босишга 2020 йил 5 мартда рухсат этилди.
Офсет қоғози. Қоғоз бичими 84x108^{1/32}.
Ҳарф гарнитураси Times New Roman.
Офсет босма усули.
Ҳисоб-нашриёт т.: 11,25. Шартли б. т.: 11,25
Адади: 5000 нусха.
13-сон буюртма.

Ўзбекистон мусулмонлари идорасига қарашли
«Шамсуддинхон Бобоҳонов босмаҳонаси» МЧЖда чоп этилди.
Манзил: Тошкент шаҳри, Зарқайнар кўчаси, 47^А-уй.